

КЛЕТВОПРЕСТЪПНИЦИТЕ

Коста Николов

СПОМЕНИ ЗА СТАРИ БИТКИ

Худ. Владимир Димитров – Майстора

На корицата: На Битолския фронт. Войниците, дошли от позициите, се къпнат в паметта на убитите си другари, че ще пазят до край и до смърт границите на Родината. Снимка от сп. „Отечество“, кн. 34/26 август 1917 г.

© Коста Николов, автор
ISBN 954-8248-04-2

Коста Николов

КЛЕТВО ПРЕСТЪПНИЦИТЕ

Владайските събития през септември 1918 г.

Работилница за книжнина • Васил Станилов •
София – 2002

От Генералния щаб генерал-майор КОСТА НИКОЛОВ

ЗА АВТОРА

От генерал КОСТА НИКОЛОВ е роден на 23 юни 1873 г. в село Вирче, Царевоселска околия, Македония. По време на руско-турската освободителна война през 1878 г. родителите му бягат в Горна Джумая. Според Берлинския договор този град остава под турска власт и семейството му отново бяга в Дупница. Там завършва III прогимназиален клас и е изпратен да учи в Самоковската духовна семинария. През 1894 г. Коста постъпва във Военното училище и го завършва през 1897 г. На 19 август 1901 г. сключва брак с Ана Захариева Черешарова. През същата година след конкурс е приет да следва Генералщабната академия в Петербург, която завършва през 1904 г. Изпраща се в София и е оставен на личното разпореджане на началника на Щаба на армията полковник Радко Димитриев. Генералщабен офицер е цели 9 години. Натоварен е да изучава Турция. В резултат на неговите проучвания са издадени секретните съчинения „Турция и нейната армия“, „Няколко възможни случая на съсредоточаване на турската армия към българската граница“. През 1906 г. е изпратен тайно в Турция за изучаване на Пиринския операционен театър, включително и долините на Места и Струма с център Серес. Мисията му продължава една година. Участва в Балканските войни. След демобилизацията е назначен за професор във Военната академия. По време на Първата световна война е началник на железопътното отделение при Щаба на действащата армия. Участва в бойните действия като командир на 5-и пехотен Македонски полк. През 1917 г. е създадена Дирекция за стопански грижи и обществена предвидливост (СГОП) и той е назначен за началник на щаб на дирекцията. На този пост го заварват събитията след пробива на Добро поле. София е обявена за крепост, а Николов става началник на нейния щаб. Участва дейно за отблъскване на метежниците и спасяване на столицата от болшевиизация. От 1923 до 1931 г. е народен представител. Бил е главен редактор на военните издания на Министерството на войната. Член е на много културно-просветни дружества и на Централното управление на Съюза на запасните офицери. Бил е председател на Изпълнителния комитет на Македонските братства. Числи се към Малешевското македонско братство. За него Иван Михайлов казва, че е „рядко трудолюбив и системен човек“. На 29 септември 1944 г. е отведен „за справка“ и изчезва безследно. Казват, че е убит мъченически лично от Лев Главиичев.

*Благодарим за помощта при издаването на тази книга
на о. з. капитан ЛЮБОМИР БАНКОВСКИ и на МАТЕЙ ГРЪНЧАРОВ*

ПРЕДГОВОР

Метежът, който избухва в края на септември 1918 г. и съвпада по време с капитулацията на България пред силите на Антантата, е само един епизод от дълбоката криза, предизвикана от Първата световна война във всички воюващи страни. За пръв път в историята на въоръжените конфликти фронтът и тилът са неразделно свързани помежду си. Мобилизацията засяга на практика всички трудоспособни мъже и въоръженият народ си дава сметка, че може да насочи щиковете и срещу управниците, отговорни за невиджаната дотогава касапница. В името на преследваните цели се стига до безпрецедентна намеса на държавата в обществения и стопанския живот и така се пораждаат две изключващи се една друга тенденции – към мир и демокрация и към безмилостна разправа с всички, обвинявани с право или не за мизерията и за милионите жертви на фронта.

Стачки и вълнения обхващат дори и водещи държави като Великобритания и Франция, но несравнено по-трагични и съдбоносни са събитията в Русия, където германското военно командване решава да се възползва от хаоса, като изпраща в Петроград Ленин и сътрудниците му, за да заграт властта и да извадят империята от войната. Болшевишкият преврат от 7 ноември 1917 г. създава пряка заплаха не само за демокрацията, която поначало се е утвърдила върху твърде малка част от планетата, но и изобщо за човешката цивилизация, като неприкритата цел на Ленин и наследниците му е да завладеят и комунизират целия свят. В Германия първоначалният импулс е в посока на демокрацията – монархията е съборена и страната се превръща във федерална република, но подривната мрежа на болшевишка Русия прави всичко възможно, за да разпали гражданска война. Немците трябва да преживеят ужасите на „Баварската съветска република“ през 1919 г. и на Хамбургския метеж през ноември 1923 г., които до голяма степен разчистват пътя към абсолютната власт на Националсоциалистическата германска работническа партия под ръководството на Адолф Хитлер. През 1919 г. московски емисари от

унгарско потекло начело с Бела Кун налагат на Унгария един светски режим, който се отличава преди всичко с физическото изстребване на около 5000 „неблагонадеждни“, а управниците гледат на уж собствената си страна като на обикновена брънка от бъдещата „световна съветска република“ под водачеството на Ленин. В крайна сметка комунистическата диктатура е заменена от недемократичната система на Миклош Хорти.

В този контекст метежът, който се описва в предлаганата книга, е несравнено по-скромен и по размери, и по резултати. И наистина според преценката и на американския президент Уудроу Уилсън България не е преследвала имперски цели в Първата световна война, а се е стремяла да довърши националното си обединение. Може би още по-същественото е, че за разлика от Русия, кайзерова Германия или Османска Турция България е действаща демокрация, опряна на всеобщото, равно, пряко и тайно избирателно право за всички пълнолетни мъже. След няколко десетилетия свободен живот българинът вече е изградил достатъчно трайни навици да решава проблемите си по политически начин, а не по насилствен път. В момента на метежа страната се управлява от една коалиция на Демократичната и Радикалната партия начело с Александър Малинов, който е бил поначало срещу съюза с Централните сили.

България просто не може да избегне дълбоката духовна, стопанска и политическа криза, която се стоварва с най-страшна сила именно върху победените държави. От суматохата, настъпила след пробива на Антантата при Добро поле, решават да се възползват някои крайни дейци на БЗНС, макар че заедно с Народната партия и с част от народните либерали земеделците са се компрометирали в така наречената Деклозиерова афера. Става дума за опита на Франция през 1915 г. да изкупи със съучастничеството на определени политици всичките налични зърнени храни, за да принуди след това българите да влязат във войната на страната на Антантата, като ги заплаши с гладна смърт.

В книгата подробно се проследява начинът, по който Александър Стамболийски и най-вече Райко Даскалов оглавяват разбунтувалите

войници, за да ги поведат на въоръжен шурм за властта. Прави впечатление, че Даскалов се обръща към действителните или възможните си поддръжници с думата „другари“, а в Радомир България е прогласена за „народна република“. Може би това е накарало намираните се в България германски офицери да смятат, че метежът е дело на болшевиците. Веднага трябва да се изтъкне обаче, че по онова време словосъчетанието „народна република“ далеч не е имало онзи смисъл, който Сталин използва, за да обозначи марионетките режими, наложени в Източна Европа от „червената армия“ и службите на Германия в края на Втората световна война. В навечерието на болшевишкия метеж в Будапеща например правителството на Михай Кароци се опитва да замени дотогавашната аристократична и съсловна система с реална парламентарна демокрация и също оповестява Унгария за „народна република“.

Александър Стамболийски и Райко Даскалов оправдават поведението си с това, че при евентуална победа на бунта България щяла да покаже на Антантата как решително къса със своето минало, за да спечели по-благоприятен мир. Единственото видимо въздействие обаче е, че френският главнокомандващ Франше д'Епре се чуди дали пристигналата в Солун българска делегация начело с финансовия министър Андрей Ляпчев говори от името на реално правителство.

В годините на „съветска България“ метежът от края на септември и началото на октомври 1918 г. се определяше като „Войнишко въстание“, на което неизменно му се приписваше „справедлив характер“. Тези оценки са в крещящ разрез с действителните подбуди и с морала на участниците в бунта. За читателите ще бъде например интересно да узнаят, че Райко Даскалов и Георги Дамянов набират своята „революционна армия“ с обещанието, че „като влязат в София, всеки ще бъде свободен да граби и взема безнаказано това, което си желае“. В един случай озверелите по този начин индивиди не се спират и пред убийството на офицера, изпратен да преговаря с тях по законите на войната. В друг епизод метежниците се приближават с вдигнати ръце и с викове „Предаваме се!“ само за да дойдат достатъчно близо до съответното поделение и да го засипят с бомбите си.

Струва си да се спомене и за един малко странен епизод. Отначало командването на войските, които трябва да спрат разбунтувалите се войници на гара Захарна фабрика, е поверено на майор Дамян Велчев, но той отказва с довода, че бил болен и с мисията е натоварен майор Фтичев. Книгата е издадена за пръв път през 1938 г. и авторът ѝ е могъл да знае само за неблагоприятната роля, която Дамян Велчев изиграва в унищожаването на българската демокрация с преврата от 19 май 1934 г. Велчев тепърва ще се изявява като услужлива фигура на московската агентура в лицето на БКП след нахлуването на съветските войски в България през септември 1944 г. За отбелязване е, че по време на метежа от 1918 г. един друг офицер, а именно майор Шкойнов, също е болен, но това не му пречи да изпълни дълга си докрай, като участва и в разпръскването на последните формирования на метежниците в Радомир на 2 октомври.

Не мога да не отбележа на края и неподправената болка на автора, че е бил свидетел на такова братоубийство, при което българи избиват българи. Същевременно той не пропуска и онези факти, които говорят, че с разбунтувалите се невини се е постъпвало в съгласие с основните принципи на една правова и демократична държава. Чистосърдечен е например разказът за залавянето на един от водачите на бунта – Георги Дамянов, който няма нищо общо с комунистическия си съименник, станал през 1950 г. „председател на Президиума на Народното събрание на Народна република България“. Въпросният Дамянов е заловен жив и здрав, но по-късно, когато го предават на съдебните власти, вече се описва като ранен.

Надали може да има съмненис, че метежът от 1918 г. е нещо нечувано и невиджано дотогава в българската история. Не можем да не се съгласим обаче с автора, че правителството на Александър Малинов се справя блестящо с тази ситуация. Още на времето си комунистическите подобия на историци бяха принудени да признаят, че с поддръжката на американския консул Мърфи българите съумяват да прокарат като условие на примирието в предвидената окупация на стратегичните места да не се допуснат сръбски и гръцки войски. И до ден днешен унгарците помнят какво е румънска армия в Будапе-

на. На нас ни е спестен този ужас, но може би най-същественото е, че от триге войни за национално обединение – Балканската, Междоимическата и Първата световна, България излиза с повече териториални придобивки, отколкото загуби, като без оглед на превратностите уголемява повърхността си с 6800 квадратни километра. Може би е крайно време да се освободим от черногледното усещане за „националните катастрофи“ и да говорим по-скоро за несполучлив опити за обединение на войните за национално обединение. Никак не е за подценяване най-сетне и това, че България намира сили да остане вярна на многопартийното представително управление до 19 май 1934 г., макар че политическите борби се отличават с необикновената си ожесточеност, а подривната мрежа на Москва подхвърля страната на чудовищен натиск, за да я съветизира по пътя на метежите, бомбените агентати и терора. Измежду държавите от Средна, Източна и Южна Европа единствено Румъния съумява да се запази по-дълго от България като конституционно-парламентарна монархия – до февруари 1948 г., когато крал Карол II натрапва едноличния си режим. Гвърде показателно е също така, че след преврата от 9 юни 1923 г. и убийството на Александър Стамболийски основната част от БЗНС се ориентира към все по-стриктно и последователно зачитане на основните начала на парламентарната демокрация.

Проф. ПЛАМЕН С. ЦВЕТКОВ
доктор на историческите науки

КЪМ ФРОНТОВАТА ЛИНИЯ

Худ. Владимир Димитров Майстора

1. Събитията след пробива на Добро поле (15 септември 1918 г.)

Атаката на Добро поле неприятелят започна на 14 септември. На 15-и извърши пробива. На 16, 17 и 18 септември се водиха ожесточени боеве на резервните позиции. От 19 септември частите на 2-ра и 3-а дивизия, които отбраняваха доброполската позиция, бяха в пълно безредно отстъпление. Това наложи отстъплението и на съседната от изток 5-а дивизия. И сто тия три дивизии (2-ра, 3-а и 5-а) се понесоха назад в едно бързо и почти безспирно отстъпление. Действително волеви и смели началници тук-таме спираха бригади, полкове и дружини и водеха ожесточени ариергардни боеве, но не удържаха, защото деморализацията бе голяма, а и противникът натискаше по петите. Много офицери бяха избити в страшните септемврийски боеве. Много части, останали без началници, се разпръсваха при отстъплението. С приближаването към старата граница деморализацията се увеличаваше. Войниците се предаваха на грабежи и изстъпления. Административните власти телеграфически донасяха за големия хаос, който съпровождаше това отстъпление. Мълвяха се и закани към този и онзи: „Кюстендил и София са виновни за страданията ни.“ И те са тъкмо на пътя им.

Какво може да извърши една озлобена и деморализирана тълпа, лесно е всеки да разбере. Щабът на действащата армия и правителството имаха сведения за всичко това и започнаха да вземат съответните предохранителни мерки.

На 20 септември министрите ген. Сава Савов и Андрей Ляичев заминаха за Кюстендил в Главната квартира, за да се ориентират в положението. Тук получиха заповед от царя да продължат за Скопие, закъдето заминава и той. Министрите отказаха да заминат за Скопие, а се върнаха в София. Царят сам отпътува за Скопие в Главната квартира на германците.

На 21 септември министър-председателят Ал. Малинов телеграфира на царя в Скопие да се завърне в София, за да се събере

коронен съвет, който да обсъди положението и да посочи мерките, които трябва да се вземат. Определено е коронният съвет да се състои на 23 септември.

На 22 септември военният министър изпрати Школата за запасни подпоручици от Княжево за Кюстендил, за да охраняват града и Главната квартира. Школата е в състав 3 роты и две полубатарей — полска и планинска, и се командва от подполковник Печигаргов. Административната школка рота (4-а) под командата на подполковник Аджаров бе оставена за гарнизон на с. Княжево.

На 23 септември Школата пристигна с два влака в Кюстендил. Понеже в Главната квартира имали сведения за настъпваща голяма маса бунтари по долината на река Речица от Царево село през Черната скала към Кадин мост, Школата беше изпратена при Кадин мост, за да спре напора на тия бунтари. На 23 септември вечерта Школата достигна до Кадин мост и се разположи там на бивак с охранителни застави по посока на с. Четирци (р. Речица) и към Дупница (на върбовнишките височини).

На 23 септември царят се завърна от Скопие. Малинов се яви на аудиенция при него и настоя същата вечер да има коронен съвет. Но поради умората на царя от пътуването съветът бе отложен за вечерта на 23 септември. Малинов бе повикал за съвета и началника на Щаба на действащата армия ген. Бурмов, като му поискал на съвета да представи писмен доклад за положението на армията на фронта.

24 септември — вторник. Школата за запасни подпоручици цял ден е при Кадин мост с отбранителни застави по шосетата за Дупница и за Черната скала — Царево село.

Александър Малинов
министър-председател на България

Тя там и преношува. А е пратена в Кюстендил да брани града и да охранява Главната квартира.

2. Нападение на Главната квартира

Денят 24 септември в Кюстендил минал спокойно. В околностите на града се мяркали отделни бегълци и на малки групи такива. Но Щабът на действащата армия имал донесения, че планината Осогово гъмжи от бегълци, които се насочвали към Кадин мост и Кюстендил. Както винаги, работата в щаба си вървяла спокойно. Началникът на щаба ген. Бурмов бил в София, повикан за коронния съвет. Замествал го полковник Стефан Нойков.

Но към 11 ч през нощта се чули залпови гърмежи откъм височината Хисарлък. Стреляли върху зданието, в което е Главната квартира. Не след много време озверена тълпа войници нахлула в града от всички страни. Всички се насочвали към Главната квартира. Изпълнили площада и двора, стреляли, хвърляли бомби в зданието, псували, викали и нахлули в канцелариите, като убили часовая пред вратата. Влизали във всички стаи, арестували някои офицери и ги малтретирали. Някои офицери се разбягали, други се изпокрили по зимниците и на покрива. Ранени били кап. Йордан Псев и кап. Рогозаров. Цели два часа тълпата буйствала в Главната квартира, водена от един запасен поручик, родом от Чирпан. Никой не ѝ противодействал. За охрана на Главната квартира е имало една рота под командата на майор Ставри Андреев, но тя нищо не сторила, за да запази Главната квартира, макар и да получила заповед за действие по телефона от полк. Каишев.

Към 2-3 ч след полунощ тълпата почнала да редее. Едни тръгнали по шосето за София, а други се стълпили при кюстендилската гара и малтретирали жи персонала, за да им формира влакове за София. Резултатът от тая постъпка на разбунтувалите се войници бе: Главната квартира разграбена, архивите разпилени, телефоните изпотрошени, офицери малтретирани, двама офицери ранени, повечето от офицерите се разбягали, а уловените са били подкарани като заложници към София. Телефонните съобщения със столи-

тата са били прекъснати; връзката е запазена само през германската централа.

Коронният съвет се състоял в двореца на 24 срещу 25 септември. Присъствали всички министри, престолонаследникът, началникът на Щаба на действащата армия ген. Бурмов и Добрович. Царят открил заседанието и поканил Малинов да го ръководи. Най-напред ген. Бурмов направил доклад за положението на фронта. Заключение то било оптимистично – не ще бъде всичко изгубено, ако пристигнат очакваните германски дивизии. Но всички министри били на мнение, че само един по-скорошен мир ще спаси положението. Най-добре е да се сключи общо примирие, т. е. съвместно със съюзниците, но ако те не се съгласят, България да сключи отделен мир. Царят не казал своето мнение и закрил заседанието към 11 ч през нощта; министрите и началник щаба напуснали двореца.

3. Какво става в София през нощта срещу 25 септември. Мерки за отбраната на столицата

На излизане от двореца министрите отишли на вечеря в ресторант „България“ и там дочули за някакво нападение на Главната квартира. Военният министър ген. Сава Савов от телефона на хотел „България“, а след това и от Военното министерство узнал за станалото в Кюстендил. Докладвал му за това полк. Каишев чрез германския телефон. И началникът на гарнизона ген. Пантелей Ценов, узнал за станалото от началника на военните пощи и телеграфи ген. Ангел Христов, бързо пристигнал в ресторант „България“ и докладвал на военния министър. Станало известно още, че тълпи от отстъпващи войници пътуват за София откъм Кадин мост и Кюстендил. Странната новина скоро изпълнила столицата. Какво да се прави?

Министрите напуснали вечерята си с покана от министър-председателя – утре, 25 септември, да се съберат в Министерския съвет в 7 ч сутринта на заседание. Военният министър и началникът на гарнизона разменили мисли върху отбраната на столицата и военният министър заповядал: а) с наличните в столицата войски да се взе-

Генерал Сава Савов
министър на войната

мат мерки за защита на града от външно нападение и за запазване вътрешния ред и спокойствие; б) да се засилят войските от Софийския гарнизон с допълващи и опълченски части от вътрешността на царството и с отпускари – войници и офицери. И веднага се дават съответните нареждания.

Генерал Брадишлов – началник на канцеларията на Военното министерство, по заповед на военния министър разпоредил: а) с железницата да тръгнат за София опълченските дружини от Русе и Шумен и допълващата* от Варна; б) всички влакове с отпускари от фронта и за фронта да бъдат насочени към София и в) за началник на

щаба на Софийския гарнизон се назначава помощник-директорът С. Г. О. генералщабният полковник Ив. Шкойнов.

Генерал Ценов паредил: а) да бъдат изпратени на близките гарни около София и на софийската гара команди, които да свалят отпускарите от влаковете и да ги довеждат в казармата на 6-а допълваща дружина; тук да образуват от тях роты и дружини, да им се назначат началници, да бъдат снабдени, въоръжени и готови за действие. Всичката тая работа е възложена на ген. Вълко Василев, а за негов помощник е назначен полк. Мариш Кастъров; б) запазването на вътрешния ред в столицата е било възложено на коменданта полк. Парасков, който да приложи инструкцията, изработена от ген. Ценов още през пролетта на 1918 г.; в) за разузнаване към селата Владая и Бисрица да се изпратят конни части, а 4-а школна административна рота

* Допълваща дружина – формира се и остава в мирновременните казармени помещения на полк, който е мобилизиран и изпратен на фронта. Основната ѝ задача е да осигурява пощи погълнения за полка.

да заеме за отбрана Владайското дефиле при Александровия мост, западно от с. Княжево.

Още през нощта срещу 25 септември се започнала трескава дейност. Столицата се приготвяла за отбрана. Изпратените части към Княжево – Владая и към Бистрица осъмнали на определените им места.

25 септември – сряда. Щабът на Софийския гарнизон вече действа. Направените през нощта нареждания са били оформени в Оперативна заповед по гарнизона № 1, издадена на пладне (11 ч 55 мин); заповедта е поверителна. (Читателите могат да се ползват от картите 1:50 000, 1: 123 000 руска, 1:200 000 австрийска.) Според тая заповед, подписана от началника на гарнизона ген.-лейт. Ценов и от началника на щаба полковник Шкойнов, отбраната на София е организирана, както следва:

А

§ 1. Съобщават се печалните факти за разбунтувалите се войници, които са нападнали Главната квартира и настъпват към София.

§ 2. Общата задача: „На частите от гарнизона с заповядано да заловят и изтребят тези клетвопрестъпници, като не ги допускат до столицата.“

За изпълнението на това се заповядва в § 3:

а) *Майор Филипов* (сега ген. о. з. Младен Филипов), от Гвардейски конен полк 1 ескадрон и от Военното училище 1/4 ескадрон – всичко 1 1/4 ескадрони; *задача:* да се съберат в Княжево; да се изпратят 3 разезда по посока на селата Църква, Крапец и Бистрица за разузнаване и своевременно донасяне, в селата Бучино и Бистрица да се изпратят по 3 конника за свързка и донесение.

б) *Владайска засада* (капитан Атанасов): от 6-а допълваща дружина 1 рота + 1 картечница, от Школата за запасни подпоручици 1 рота, от Военното училище 2 картечници – всичко 2 роты + 3 картечници; *задача:* „да заеме височините югоизточно и североизточно от моста „Александър“ над Княжево и когато престъпниците се намъкнат в дефилето, да ги унищожат; да барикадира пътят до и на

самия мост; да изпратят два поста към Златните мостове и височината северно от моста за наблюдение.“

в) *Бучинска засада* (поручик Николов): от 1-ва допълваща дружина 1 рота + 1 картечница; *задача:* да се разположи южно от с. Мало Бучино и „като даде възможност на престъпниците да излязат от гората, тогава да ги разстреля; да барикадира пътя с камъни и дървета...“

г) *Бистричка засада* – един пех. взвод от 6-а допълваща дружина; *задача:* да се разположи на височината Църква, откъдето да обстрелва пътищата Бистрица – София и Бистрица – Симеоново; пътят да се барикадира.

д) *Панчаревска засада* (По нататък засадите ще назоваваме застави.) – 1 взвод от 1-ви допълващ ескадрон; *задача:* да се разположи при с. Панчарево и да разузнава по посока на Самоков.

Б

Подвижни резерви (полк. Григоров): от Военното училище 3 роты + 1 картечница – да са готови в училището; от 1-ва допъл. дружина 2 роты + 1 карт. – да се разположат на лагера; от 6-а допъл. дружина 1 рота + 1 картечница – да са готови в казармата; от допъл. шурмова рота 5 картечници – да се разположат в Павлово; от 1-во допъл. полско артил. отделение 2 оръдия – в казармите на 4-и арт. полк; от Военното училище 2 оръдия – в училището; от 1-во допъл. тежко арт. отделение 2 оръдия – в казармите на креп. батальон.

Всичко: 8 роты + 8 картечници + 4 оръдия – да са готови да тръгнат по дадена по телефона заповед.

В останалите 6 параграфи от заповедта се дават някои нареждания, които засега толкова не ни интересуват.

В

На аеропланното училище е дадена задача – постоянно да лети по един аероплан със сектори на разузнаване: София – Костенц и София – Сливница – Трън, като се обърне особено внимание на пътищата Кюстендил – Радомир – София, Радомир – Брезник – Сливница и Радомир – Самоков – София.

През деня на 25 септември повечето от тия части са заели изход-

ните си пунктове. Генерал Ценов прави нареждане да се освидетелстват болните офицери и войници, които лежат в многото болници из София, и пооздравелите да се изписват от болниците и да бъдат изпратени в 6-а допълваща дружина за попълване отпускарските роти. Формирането на тия роти върви бързо. Готови са вече две роти – събиратък от отпускарски от всички полкове на армията.

През целия ден на 25 септември по шосетата от Дупница, Кадин мост и Кюстендил се точат към София войници пеша, на коне, с коли, автомобили, камиони. Минаващите през Княжево биват обезоръжавани и препращани в комендантското управление в София.

4. Какво става в Кюстендил на 25 септември

Градът е като боен лагер. Пълн е с войници без команди. Постоянно прииждат нови бегълци: нахлуват в къщи, дюкяни, просят хляб, обират. Околността гъмжи от отстъпващи войници, насочвайки се към железопътната линия.

Службата в Щаба на действащата армия е парализирана: телефонните връзки скъсани, офицерите се разпръснали, а някои като заложници са подкарани за София. Привечер някои офицери се прибират в Главната квартира, за да обмислят какво да се прави. И понеже „всичко е било вече изгубено“, а не било изключено ново нападение, решават поне да спасят архивата, като я изпратят в София. Но от София това не позволяват. Въпреки забраната майорите Ватев (бивш министър на войната) и Люлински опаковат архивите на своите секции и с ординарците си ги изпращат с железницата за София. Така тия ценни архиви са спасени.

* * *

Школата за запасни подпоручици на 24 и през нощта срещу 25 септември е при Кадин мост. Още през нощта срещу 25 ѝ става известно за нападението на Главната квартира. През тая нощ, призори на 25, школата получава заповед да замине за Кюстендил. Целия ден, 25 септември, тя събира заставите си и късно вечерта тръгва за

Кюстендил, където пристига сутринта на 26 септември. През този ден, 25 септември, София е под тежкото впечатление от сношното нападение на Главната квартира. Мълвата разнася най-тревожни и фантастични слухове: „Болшевишката армия“ настъпвала към Гор. Джумая и Кюстендил; тая „армия“ се състояла от тия и тия полкове. Офицерите, които не се съгласили да ги последват, са били измчани. Министерският съвет на 25 септември е имал заседание. Решено било да се поиска веднага примирие от съглашенците, като са целта бъдат изпратени в Солун министър Ляпчев, генерал Иван Чуков и пълномощният министър Симеон Радев. Това решение е много съобщено на царя с три писма подред, но той не отговорил. Вечерта в 9 ч делегатите за примирието тръгнали за Солун, придружени от г-н Мърфи, американски консул в България. Опозицията одобрила това решение на правителството: блоковите партии (против кабинета на д-р Радославов през лятото 1918 г. се бе образувал блок от опозиционните партии за сваляне на правителството. Малиновият кабинет бе пълномощник на този блок, макар някои партии да бяха без представител в кабинета.) издадоха позив към народа и армията – да запазят спокойствие, толкова необходимо за външното и с по-добри резултати сключване на примирието.

След силно настояване от страна на военния министър, подпомогнат и от ген. Петър Ганчев, царят подписал указа за освобождаването от затвора на Александър Стамболийски. Последният бил освободен и имал среща с военния министър, а привечер и аудиенция при царя. Помилвани са същия ден Райко Даскалов, Никола Геннадиев и др. (Те бяха осъдени за измяна по декретизеровата афера.)

5. 26 септември – четвъртък

Отстъпващи войници се движат по всички пътища към София. Използват и железницата. Пълни влакове с войници пътуват и стоят по гарите от Кюстендил и Дупница до Владая. В град Радомир и на гара Радомир са се събрали хилядни тълпи, въоръжени и невъоръжени, гладни и озверени войници. Чува се отвсякъде закани към

София, но бунтуване и грабежи няма. Всичко това е материал, готов да пламне; иска се само една искра и пожарът да бъде стихия.

* * *

В София се чувства цялата опасност от това стълпяване на отстъпили в безредие войници. Министрите са много загрижени. Войските от Софийския гарнизон са малко и слаби; новоформираните отпускарски роти са ненадеждни; от провинцията поисканите допълващи части още не са пристигнали. А опасността е реална: от Радомир до София са 40 км – един преход. Какво да се прави? Да се опита едно мирно средство – увещанието? И на 26 се състоял съвет на блоковите партии в присъствие на някои от министрите (Костурков и др.). Тоя съвет решил при стълпилите се в Радомир и Кюстендил разстроени войници да бъдат изпратени общественици от всички партии, за да ги увещаят мирно да се разотидат по домовете си. Решено било да се изпратят: военният министър ген. Савов, Ал. Стамболийски и народните представители д-р Ал. Гиргинов, д-р Ник. Сакаров и Илия Георгов. Поканени били за тая цел и други общественици – д-р Борис Вазов и др. Д-р Б. Вазов отказал, защото намирал за безсмислено да се увещава озверена хилядна тълпа; такова увещание не би дало никакъв резултат.

В 4 ч след пладне на 26 септември тия господа с автомобили заминали за Радомир. В автомобила на военния министър се качили Ал. Стамболийски, Илия Георгов и д-р Сакаров. През време на пътуването Александър Стамболийски не могъл да се нахвали от държанието на царя към него във вчерашната аудиенция: „Цар Фердинанд е прелестен човек, аз съм възхитен от него. С него може да се работи“, твърдял Стамболийски.

Тревогата в София е голяма. Страшни слухове се носят из града. Германските войски в София правят загадъчни размествания: заели са царския манеж, а в хотел „България“ (срещу двореца) са поставили команда с картечници. Германският пълномощен министър в София Оберндорф предложил на правителството, наместо да сключим примирие, да оттеглим българските войски на Стара планина и там да чакаме идващите в наша помощ съюзни войски. Правителството

пото вираше, че се готви преврат. Из града се пръсна слух, че от Европа е повикан ген. Михаил Савов, за да поеме главното командване на армията, и че бил вече тръгнал за София. Правителството узна, че царят е телеграфирал на генерал Жеков във Виена, че предложението за примирие е направено без негово съгласие. По повод на тая телеграма генерал Жеков изпратил на Малинов остра телеграма и един интервю във в. „Нойе Фрайе Пресе“. Поради това Министерският съвет решил да освободи генерал Жеков от длъжността главнокомандващ. След това Малинов отишъл в двореца да предупреди царя, че правителството с колкото войски и да разполага, ще се бори и с метежниците и с германците, но то няма да допусне делото на мира да бъде осуетено. След тая аудиенция царят започнал да ношува в своя влак на гара „Надежда“ под охраната на германски войски.

* * *

В Радомир привечер на 26 септември пристигнали изпратените от блоковия съвет министри и народни представители. При гарата те намерили голяма тълпа войници, повече от 3000 души, предвождани от някой си поручик Димитров. На войниците говорили военният министър и Ал. Стамболийски. Речта на последния е била много патриотична, обаче малцина го слушали. Понеже било вече късно, народните представители се оттеглили за ношуване в Радомир, като поръчали на поручик Димитров да събере войниците за ношуване на едно място, защото утре (27 септември) те ще дойдат да им говорят.

* * *

В Кюстендил също не е спокойно. Отстъпващи без команда войници постоянно прииждат на малки групи. Школата пристигнала на разсъмване от Кадин мост и се разположила източно от града от двете страни на дупнишкото шосе. За да се запази градът от нахлуване в него на отстъпващи войници, било заповядано да се разстави охранение околоръст на града от казармата през Хисарлъка, гробищата до гарата. Охранението било разставено и в такова положение школата престояла до пладне на 26 септември, когато получила заповед –

да отиде на гарата, където ще бъде натоварена на влак занякъде. Към 5–6 ч вечерта школата се натоварила на влака (ракли, оръдия, картечници) и в такова положение влакът стоял дълго през нощта, без да тръгне занякъде. Тълпата отстъпващи войници бързо растяла на Кюстендилската гара и ставала все по-нетърпелива. Поискали влак, за да отпътуват към София. И понеже друг влак нямало, поискали да им бъде даден влакът, на който била натоварена школата. Поискали и се наложили – школата била разтоварена и се натоварили тълпата войници. Влакът така потеглил за София, а школата останала на бивак при гарата.

6. 27 септември, петък, Кръстовден. На гара Радомир

Пристигналите след разсъмване на 26 септември народни представители с военния министър отишли на гарата и видели, че тълпата войници се е увеличила. Приближили се до войниците и пръв пак им заговорил Александър Стамболийски. Той им казал, че правителството е народно, че то ще прекрати войната и ще сключи мир, че делегатите за сключване на примирието са били вече в Солун, че всички трябва да мируват и да отидат по частите си, за да се спре противникът, докато се сключи примирието. Много от войниците викали „Не щеме да се биеме“, „Искаме да отидем по домовете си“, а някои викали „Долу“.

Втори говорил на бунтарите д-р Н. Сакаров. И неговата реч била патриотична. Той им казал, че и социалистите са били с правителството и че България трябва да бъде спасена. Но Сакаров бил прекъснат от някой си подофицер Аронов (евре-

Генерал Ал. Протогеров
командант на крепостта София
през време на събитията

ин) с думите: „Защо с тях не е бил дошел представител и на тесните социалисти, та да чуят и него“, и започнал да обвинява всички за пощана. Тоя Аронов по-нататък заявил, че водел 100 души, че имало други, които водели по 50–60 души, че поручик Димитров водил 600 души, че те всички трябвало да бъдат изслушани.

Аронов бил прекъснат от военния министър ген. Сава Савов. Той извикал на войниците да слушат него – военния министър. Генерал Савов заявил на войниците, че правителството няма да допусне никакви ароновци да се бъркат в неговата работа, макар и да водят 1000 души. За да сключи мир, правителството има нужда от спокойствие, затова всички трябва да си отидат мирно по домовете. Ген. Савов продължил да им говори твърдо, че те са разбити и деморализирани войници и вече не са годни да се бият по-нататък. След тези думи на ген. Савов войниците започнали да викат: „Ура! Да живее военният министър, долу Аронов!“ Заобиколили генерала и започнали да го моят – да заповяда да им се дадат влакове, за да си отидат по домовете и да не ги съдят, защото те наистина били разбити войници.

В това време група войници заобиколила и Райко Даскалов. Към групата около Райко Даскалов се приближил и народният представител д-р Александър Гиргинов, но Райко Даскалов не го допуснал да слуша разговора. След разговора си с войниците Райко Даскалов отишъл при военния министър и го упрекнал, че лошо бил направил, щето обещавал на войниците да си отидат по домовете, „тъй като би могло още да се използват срещу противника“. Ген. Савов му отговорил, че той (Р. Д.) не познава психологията на падналите духом войници и че по-добре е той (Р. Д.) да не се бърка в тия работи. След разговора групата народни представители заминали с автомобилите на Кюстендил. Военният министър се завърнал в София, откъдето наредил да се изпратят в Радомир влакове и да се прибират пушките от войниците, които минават пешком през София.

7. Школата на 27 септември

Сведенията в Шаба на действащата армия сутринта на 27 септември гласели, че големи бунтарски маси се точат от гънките на

Осоговската планина и се насочват по долината на р. Речица към Кадин мост и по шосето откъм Гюешево. При това положение школата получила заповед: Ротата на майор Ал. Морфов да се върне на Кадин мост, а ротите на майор Никола Спасов и майор Серафимов под командата на подполковник Печигаргов да тръгнат по шосето за Гюешево със задача да заемат в. Руен и вододела на Девебаир и на тая линия да спират бегълците войници и да ги обезоръжават. Подобна задача е имала и ротата на майор Морфов за посоката Царево село – Червена скала – Кадин мост.

Колоната на подполковник Печигаргов към 11 ч преди пладне пристигнала при с. Гърляно, тук обядвала и ноцувала.

Още през деня офицерите забелязали едно разколебаване в школниците. Вечерта вече отделни школници започнали да заявяват, че не желаят да вървят напред и че искат да се завърнат в Княжево. През нощта цели взводове се опитвали да напуснат бивака и отстъпвали назад към Кюстендил. Но смелата и твърда намеса на офицерите предотвратила назрелия бунт.

Късно вечерта на 27 септември школата получила заповед – да се завърне обратно в Кюстендил, защото Главната квартира през деня (27 септември) била отново нападната от бунтари войници. Отрядът на подполк. Печигаргов пътувал през нощта и в тъмно още сутринта на 28 септември пристигнал на западния край на града и се разположил на бивак. А докато школата пътувала за Кадин мост (ротата на майор Ал. Морфов) и за Кюстендил (двете роти на подполк. Печигаргов), бунтари нападнат отново Главната квартира. Школата и тоя път не изпълнила задачата, за която военният министър я изпратил от Княжево до Кюстендил: да охранява Главната квартира.

Сражението на 26 септември при Юндола с бунтарите, съмнителното държание на Райко Даскалов и Ал. Стамболийски пред бунтарите на радомирската гара на 26 септември след пладне, дръзкото държание на самите бунтари – всичко това, бидейки известно на министър-председателя Александър Малинов, силно го е обезпокоило, затова той още рано заранта на 27 септември отправил до министъра на войната ген. С. Савов следното лично поверително писмо № 2140:

„Г-н полк. Кратунков, началник на жп съобщения, ми докладва

от часа 7.15 сутринта, по телефона, че на станция Радомир има два рена въоръжени войници дезертъори, които искали да дойдат в София. Обръщам най-сериозно вниманието ви върху сведенията на полк. Кратунков и искам да се вземат незабавно всички мерки, щото въпросните тук войници дезертъори да не се оставят да бъдат господари на положението – да вземат гари, тренове и пр., с една реч, да изплашат страната с анархия. Искам щото незабавно да ми се съобщат какви военни мерки са взети по случая, който визирам в писмото, и विशेषно за охраната на столицата и предпазването ѝ от нахлуване на въоръжени и невъоръжени тълпи в нея.“

Върху това писмо военният министър е поставил следните три резолюции:

1) „Още завчера след коронния съвет наредих да се повикат всички попълващи дружини от провинцията, също и опълченските дружини, да се съберат и организират всички отпускарни – офицери и войници.“

27.IX. 1918 г. ген. Савов

2) *Бързо* ген. Брадистил

„Да се пригответи: 1) Доклад за обявяване София *крепост в обсадено положение*. 2) Заповед за назначаването ми за комендант на крепостта, а полковника от Ген. щаб Коста Николов за началник на щаба на крепостта, който веднага да се повика за получаване на инструкции.“

27.IX.1918 г. ген. Савов

3) „По ходатайството на министър Такев назначих ген. Протогеров за комендант на крепостта. Протогеров е съвипусник на Такев.“
28. IX. ген. Савов. (Тази резолюция (3-а) военният министър е поставил късно вечерта на 28 септември 1918 г., защото, когато след нощта тоя ден (28 септември) полк. Николов е бил на доклад при военния министър в Министерския съвет, в кабинета влязъл и ген. Протогеров и изказал учудването си на ген. Савов, загдето него не го назначили за комендант на крепостта, и обръщайки се към полк. Николов, с ирония казал: „В мене нямат доверие.“ След като излязъл от Министерския съвет, Протогеров и Анко Стенчев отишли при министър Такев, направили му една сцена и късно през нощта в Мини-

Народните представители, които тръгнаха от Радомир към 10 ч сутринта, пристигнали към пладне в Кюстендил и се явили в Главната квартира при началника на щаба ген. Бурмов. Той ги успокоил за положението и след бавене тук около 1-1 1/2 часа, към 3 ч след пладне всички отишли на гарата да видят войниците и да ги успокоят и ободрят. Още при влизане през вратата за в гарата ген. Бурмов направил бележка на един „разпасан“ войник. Последният щял да натъкне на ножа си ген. Бурмов, ако друг войник, негов бивш ординарец, не го спасил, като дръпнал пушката на „разпасания“ войник. Народните представители навлезли между войниците и пръв пак заговорил Ал. Стамболийски. Той ги увещавал да се подчинят, да се организират в команди, за да бъдат по-лесно и по-скоро изпратени по домовете им. Но... Александър Стамболийски бил извикан на жп телеграф в гарата да говори с Райко Даскалов. Последният с пристигането на народните представители в Главната квартира се отделил от тях и отишъл сам на кюстендилската гара. Поговорил с войниците и, без да се обади на другарите си, заминал сам с автомобил за Радомир.

Разговорът по телеграфа между Ал. Стамболийски и Райко Даскалов траял само няколко минути. Стамболийски, като се върнал при войниците, помолил народните представители да го оставят насаме да поговори на войниците. Всички се отстранили и след малко с началника на щаба се отправили в Главната квартира. Само Григор Василев останал и пожелал да чуе какво ще говори Стамболийски на войниците, но Стамболийски го излъдил.

По време на разговора на Стамболийски с войниците гръмогласно „ура“ изведнъж процепило въздуха. „Ура“-то не стихвало дълго време и все се усилвало. Цялата маса (3000-4000 души) войници се раздвижила, разтичала насам-нататък и нагребала пушките. „В този момент бунтарите приличаха на разбутано гнездо с оси“, разказва ген. Червенаков. Започнала се залпова стрелба по посока на града. Куршуми затракали по керемидите. Тълпата стреляла по зданието, в което се помещавала Главната квартира. Зданието отново било окупирано. Ген. Бурмов излязъл на входната врата и започнал да говори на войниците. Те насочили ножовете в него и едва не го промушили. Той се дръпнал навътре и тълпата нахлула в Главната квартира с

викове и псувни. Офицерите в това време били още на обяд в трапезарията. Като разбрали какво е положението, се разпръснали.

Тълпата до тъмно виляла из града и в Главната квартира, където всичко било дочупено, разхвърляно и разнебитено.

Разбунтувалите се войници турнали ръка на автомобилния парк на Главната квартира: едни тръгнали с автомобили и камиони по шосето за София, други – масата – се завърнали на гарата и започнали да малтретират жп персонала да им формира влакове за София. През нивата нощ влакове превозвали войници към Радомир, а по шосето за Радомир се точила тълпа пешком, на коне, на коли, на камиони, на автомобили – непрекъснати гърмежи, викове, псувни и грабежи съпровождат движението. „Това приличаше на хунско нашествие“, разказваше по-късно очевидецът майор Люлински.

9. Какво става в Радомир на 27 септември след пладне

След заминаването на народните представители за Кюстендил числото на войниците бунтари на радомирската гара след пладне се увеличило до 15 000-20 000 души. Между тях се завърнал от Кюстендил и Райко Даскалов. Имало войници от разни дивизии, но предимно били от 2-ра и 3-а и отчасти от 5-а и 9-а дивизия. Прииждали постоянно и други войници по пътищата откъм Дупница, Кадин мост и Кюстендил; прииждали и с влакове от Кюстендил и Дупница. Хаосът около гарата бил невъобразим. Полето гъмжело от хора. Всички говорели: „Полето бръмчи като кошер, кога се рои.“ Настроението на всички е крайно напрегнато. Райко Даскалов иска да говори с Ал. Стамболийски. Телеграфистите от гарата намират Стамболийски на кюстендилската гара. Разговорът продължил няколко минути. След разговора Райко Даскалов се върнал между войниците и... *обявил България за република!*

Със силен патос той описвал бедственото положение на войниците, човъркал техните рани и им обещавал рай след превземането на София, прогонването на цар Фердинанд и избиването на „кожоцърските правителства, които съсипали България“. Разбира се, на шатрупания при гара Радомир запалителен материал е трябвало една

се в района на революционните комендантства по каквито и да са причини, веднага да се явят пред комендантите на революционните комендантства. Главнокомандващ Р. Даскалов.“

В 9 ч вечерта на 27 септември до правителството е отправена следната телеграма:

„София, бившето правителство. От сведенията, които имам, разбрах, че още не сте си дали оставката. Заповядвам ви това да сторите непременно. *Утре ида с войските на републиката* и ако това не сте сторили, не отговарям за последствията. Р. Даскалов.“

Пръснат е късно вечерта из тълпата и такъв позив:

„Другари, всеки с оръжие към София! Там са разбойниците, които пазили досега. Стига толкова! Трябва да им докажем, че ние сме силата. Смърт на хайдутите! Да живее републиката!

От местния революционен комитет.“

Възбудената по тоя начин тъпла се предава на буйства и грабеж: малтретира чиновници, офицери, невинни пъгници. Арестувала е служащите в гарата като заложници: искат от софийската гара влакове, иначе ще изколят всички власти на гарата. Тълпата разграбва военните складове с храни, фураж и облекло: брашно, захар, сирене, ориз, боб, консерви, кашкавал, саздърма се пилее по площада и полето около гарата – всичко наоколо е побеляло от разхвърляното държавно имущество. Всеки взема за себе си по нещо от облеклото: ботуши, шинел, куртка. Разливат тепскии с газ и се готвят да подпалят гарата, но подпалват само околните дюкяни и маази. „Всичко е ваше, купувано е с вашия кървав пот, вземайте“, отговаря Райко Даскалов, когато някои по-благоразумни му обръщат вниманието, че държавно имущество се разпилява.

Очевидци разказват, че и населението от Радомир и от близките села се предало на грабеж. Стотици хора с торби и чували плъзнали около гарата да събират и носят у дома си разпиляното държавно имущество. Имало и такива, които с коли закарвали у дома си от това имущество.

Райко Даскалов е доволен от успеха си и нарежда: войниците да се организират в части и да си изберат началници. Строяват се по дивизии и се разбиват по роти. Назначават си ротни и взводни ко-

мандири. Из тълпата изникват самозвани водачи. За такъв се провъзгласява и съдържателят на една софийска бирария и се наименова „капитан Черняев“.

А в това време по шосето Перник – София се движи мравуняк от хора. Врявата е оглушителна: пак стреляне, пак хвърляне бомби – ей така... за удоволствие, салютират провъзгласяването на републиката! Други се катерят по вагоните и искат да заминат за София. Едни оразват полето около гарата, заминавайки за Перник – София, други, идещи откъм Кюстендил, Кадин мост и Дупница, ги заместват.

* * *

През деня на 27 септември и *Перник*, и пернишката гара се напълват с войници. Всичко това се насочва към Владая. В тоя поток от хора се влива и потокът, идещ от Дупница през Диканите – Крапец. Пъстра картина! Мравуняк от бунтари: отделни бегълци, на групи, на тълпи – лешком, на коне, на коли, с автомобили, с камиони. В същото време влакове мъкнат бунтари към Владая, където се разтоварят. Но влакове с бунтари преминават гара Владая на път за София. Преди пладне три влака, минали през Горна баня за София, не без съпротива били обезоръжени при Захарната фабрика от юнкерите. След пладне друг влак с 2000 бунтари потеглил от Владая за София. Към 3 ч след пладне тоя влак е бил пристигнал вече на гара Горна баня.

За тръгването на тоя влак майор Младен Филипов, началникът на коплицата при Княжево, е имал сведение. Към 2 ч след пладне на 27 септември той получил от Софийското комендантско управление телефонограма, с която му се съобщавало, че един влак с метежници е напуснал гара Перник за София, и му се заповядвало да го спре на гара Горна баня и да обезоръжи бунтарите. Майор Филипов изпратил за целта гвардейския ескадрон на ротмистър Ценов. Ротмистър Ценов пристигнал навреме на гара Горна баня и щом влакът спрял, влизъл в разговор с някои от бунтарите. Но като видял враждебното им настроение, обърнал коня си назад, за да се върне при ескадрона си, който бил спрял долу в полето далеч от гарата. Бунтарите обаче били няколко изстрели подире му и го ранили. Майор Филипов чул в Княжево изстрелите откъм Горна баня и на тръс с останалата част от

отряда си заминал за Горна баня и при мукавената фабрика срещнал ротмистър Ценов ранен, качен на автомобил, за да бъде закаран в болницата. След два дена ротмистър Цветан Ценов, единственото останало живо дете на генерал Ценов, се помина от раната. Той бе първата скъпа жертва на владайското престъпно безумие.

След дълги увещания от офицери инвалиди и от началници от отбраната бунтарите и от тоя влак се подчинили и предали оръжието си. Обезоръженият влак бил пуснат за София. При Захарната фабрика той е бил отново прегледан от юнкерите и пуснат да влезе в софийската гара.

10. Александър Стамболийски на 27 септември 1918 г. на гара Кюстендил

(По разказа на младшия подофицер Михаил Минев)

Михаил Минев, преди да постъпи на действителна служба, е бил пощальон и е знаел да работи с морзовия телеграфен апарат. Затова като пощенец по силата на едно общо нареждане той е бил преведен от 43 пех. полк в телеграфния полк, откъдето е бил изпратен на гара Кюстендил да завежда телефонната служба. И събитията го заварват на тоя пост.

Още на 24 септември при първото нападение на Главната квартира чиновниците от гарата се разбягаха. За това на 27 септември Михаил Минев е бил сам в гарата и телефонист, и жп телеграфист. Имало е тогава там и един телеграфист ученик по име Боян п. Михайлов от с. Соволяно, Кюстендилско, но той е работел слабо с „морза“ – още се учил.

За положението на кюстендилската гара на 27 септември Михаил Минев разказва следното:

„Гарата е препълнена с войници; всички вагони, които се намират на гарата, също са напълнени с войници: такива има и по покривите на вагоните – чакат локомотиви, за да ги отвозят към София. Към 2–2, 30 ч след пладне аз съм на апаратите, гледам през прозореца и виждам, че двама цивилни хора (това са групата нар. представи-

тели, които заедно с Ал. Стамболийски по пладне пристигнали в Кюстендил в Главната квартира. Тия двамата са Ал. Стамболийски и д-р Н. Сакаров.) са се спрели пред вагоните и държат речи на войниците. Кой бяха, не ги познавах. Излязох и се спрях до по-близкия (д-р Н. Сакаров е бил по-близкия), за да слушам какво говори. Чух, че говореше на войниците: „Войници, момчета, вие извършихте чудеса по фронтвете, вие прославихте майка България. Това, което вършите сега, не е хубаво. Ето ще имаме примирие, ще имаме и мир. Бъдете послушни, мирувайте. Ще имате и влакове и ще си заминете по домовете.“ Отначало войниците слушали спокойно, но после се размърдали и започнали да викат, а някои и да стрелят. Повод за това е дал ген. Бурмов със забележката, която направил на един неспретнато облечен войник. Дошлите на гарата цивилни лица избягаха в града. Едни от войниците викаха „Ура! Да живее Стамболийски!“, а други викаха против него, псуваха го на майка и с натъкнати ножове го търсеха из тълпата, за да го убият.

След като цивилните лица си заминаха за града, пристигна в гарата един лек автомобил с надпис „Ал. Стамболийски“. При шофьора седеше един познат на мене подофицер от ординарския ескадрон при Главната квартира. Тоя автомобил и лицето, което седеше в автомобила, няколко пъти дохожда на гарата и се връща в града.

4,30–5 ч към след пладне гара Радомир се обади по директния телеграфен апарат. На апарата в момента работеше ученикът телеграфист Боян п. Михайлов, който се обърна към мен: „Минев бе, викат от гара Радомир да се яви на апарата Стамболийски и заплашат, ако не го намерим.“ Понеже Боян слабо работеше, седнах аз на апарата и преди да започна разговора с гара Радомир, видях през прозореца, че пристигна онзи автомобил с надписа; това сигурно е Стамболийски, си рекох. Казвам на Боян: „Ето го Стамболийски, иди го извикай.“ Боян направи това. Стамболийски влезе в апаратната стая и попита: „Какво има?“ – Казвам му: „На няколко пъти голям тор дават от гара Радомир да се обадите на апарата“. Стамболийски каза: „Добре, кажи „тук Стамболийски“, което нещо аз извърших. От гара Радомир пак питат: „Кой е?“ – „Тук Стамболийски.“ – „Кой е?“ – „Тук Стамболийски.“ Казвам на Стамболийски: „Три пъти

съобщавам „тук Стамболийски“, но оттам все питат „Кой е?“ – или аз не мога да предам, или онзи насреща ми е слаб и не знае да приема.“ Тогава Стамболийски ми каза: „Каж *тук кобилата*.“ Аз протелеграфирах тая фраза. След това от гара Радомир казват: „Ще останат в апаратната стая само Стамболийски и онзи, който работи на апарата.“ В това време аз бях пуснал вече лентата на апарата да тече, защото не бях слухар. Обръщам се и предам на Стамболийски думите, които ми се казаха от гара Радомир. Стамболийски се обърна към войниците, които бяха препълнили канцеларията, с думите: „Моля ви, г-да, напуснете за момент канцеларията“, което всички направиха с изключение на едно лице, към което Стамболийски се обърна с думите: „Бае Григоре, моля те, напусни и ти.“ Кой беше тоя Григор – не зная. (Това е бил Григор Василев, бившият министър на земеделието.) Бай Григор напусна канцеларията. Казах на гара Радомир по апарата, че всичко е готово. От гара Радомир почнаха да предават:

„Тук Райко Даскалов. Съгласен ли си със следното окръжно: „Днес, 27 септември, бившият цар Фердинанд, династията му и бившето правителство са свалени. България е провъзгласена за народна република“ и т. н.

Михаил Минев не си спомня целия текст на окръжното, но ясно е, че се отнася до окръжното, което е обнародвано в „Мир“, брой 11480 от 4 ноември 1938 г.

Стамболийски ми каза да питам:

„Не е ли прибързано всичко това?“

Райко Даскалов отговори: „Не, точно навреме е.“

Стамболийски каза: „Добре тогава.“

Питай го, ми казва Стамболийски: „Разполага ли със сила и каква?“

Райко Даскалов отговори: „Разполагам с около 15 000 въоръжени войници. На всяка цена трябва да дойдеш тук.“

И му препоръча откъде да мине, понеже другите пътища били опасни. И Стамболийски обеща, че ще замине за Радомир.

Като привършихме разговора, Стамболийски ме застави да откъсна лентата от апарата и да я запала да изгори. Аз това направих. После Стамболийски повелително ми каза: „Няма да смееш да казваш никому нищо за водения разговор, иначе отговаряш с главата

си“ – и ме запита как се казвам. Казах му, че се казвам Михаил Минев. Стамболийски ме потупа по рамото с думите: „Един ден може да си потрияваме“, и напусна апаратната стая.

През време на тоя телеграфен разговор комендантът на гарата (поручик... не помня името му, от Враца, раняван през войната) постоянно сновеше около апаратната и наблюдаваше отвън какво става вътре. Щом Стамболийски излезе от апаратната, комендантът влезе при мене и ме запита: „Минев, какво има?“ При заплахата от Стамболийски аз се двоумях какво да му отговоря, а само вдигнах рамене. Комендантът, схванал може би положението ми, ми каза: „Аз зная що е.“ Питам го: „Какво знаете?“ – „Не е ли, казва, за република?“ Отговорих му: „Щом знаете, г-н поручик, недейте ме пита.“

Всичко това се извърши около 4–5 ч след пладне.

Към 5–6 ч от гара Радомир по установения сигнал викат всички станции по жп линия София – Гюешево за присмапе на окръжно. На тоя сигнал аз се отзовах от гара Кюстендил. Дали друга станция се е явила и приела окръжното, не зная. На мен се предаде и аз приех по морза прочетеното преди малко от Райко Даскалов на Стамболийски окръжно.

Извиках тогава коменданта на гарата и му посочих окръжното. Подвоумихме се какво да правим. Най-после поручикът каза: „Да пратим препис от окръжното на коменданта на града“, и му пратихме препис. Комендантът, като прочел окръжното, ни даде нареждане – „Да не се разгласява окръжното и... *времето*... да не се признава новото правителство.“

„Това зная за тия събития, казвам го чистосърдечно и съм готов да го повтора и потвърдя всякъде, където е нужно!“

* * *

Така завърши разказа си доблестният някогашен младши подофицер Михаил Минев. При страшни обстоятелства и всекиминутен риск за живота си, когато жп персоналът от гарата се разбягал и изпокрил в града, единствен той останал на поста си и извършвал и двете служби – телефонна и жп телеграфна, и работел на апаратите при насочени срещу гърдите му ножове или сложени върху главата му бомби. Бит е

няколко пъти от бунтарите. Макар не железничар, приемал е и е изпращал влакове и с това е спомогнал да се избегнат много нещастия на гара Кюстендил. Началството му впоследствие е оценило тая дейност на Михаил Минев, наградило го е с кръст за храброст и го е произвело в старши подофицер. След мира ст. подоф. М. Минев останал известно време на свръхсрочна служба, добил чин фелдфебел и се уволнил в запаса на армията горд, че е изпълнил добросъвестно дълга си към родината. Макар и сиромаш, той, когато Стамболийски беше всесилен, не пожелал да се възползва от обещаното му от него в апаратната на кюстендилската гара на 27 септември 1918 г. благоволение – „Един ден може да си потрябваме.“ Хвала на тоя доблестен войник!

* * *

След разговора си с Райко Даскалов по жп телеграфа в гара Кюстендил Ал. Стамболийски отишъл между войниците, които отново го акламирали. След това той се върнал в града и неизвестно как попаднал в дома на кюстендилския гражданин Никола Коцев, където били събрани някои от дошлите от София народни представители (д-р Ал. Гиргинов, д-р Н. Сакаров и др.). Стамболийски им съобщил, че ще замине за Дупница, за да „успокои и там войниците“, и поканил да го придружи д-р Сакаров. Последният отказал и Стамболийски заминал сам. Но на Кадин мост идеещи откъм Черната скала бунтари му отнели автомобила и той се завърнал в Кюстендил с камион, който бил занесъл хляб за предалите се там бунтари. Намерили му друг автомобил и Стамболийски заминал повторно за Дупница, но вече придружен от Механджийски и един офицер. (По спомените на д-р Н. Сакаров този офицер ще да е бил Христо Чолаков, впоследствие дружбашки народен представител.) В Дупница Стамболийски пристигнал късно през нощта срещу 28 септември.

11. 28 септември – събота

В София е вече известно за повторното нападение на Главната квартира и че службата в нея е парализирана. Известно е също, че

Райко Даскалов в Радомир и Стамболийски в Кюстендил са обявили България в република, че организират бунтарите и ги водят към София, за да свалят царя и правителството. За председател на републиката е обявен Ал. Стамболийски. От Радомир е изпратена следната телеграма до всички окръжни управители, околийски началници и войскове части:

„На 27 този месец е обявена републиката. Цар Фердинанд, династията му и бившето правителство ще бъдат дадени под съд и присъдата ще им се чете в София със силата на оръжието.“

Председател на републиката Ал. Стамболийски.“

По това време Ал. Стамболийски е в Дупница и оттам телеграфирал на военния министър: „Поради липса на бензин и задръстване на пътя пътуването към фронта е невъзможно. Деморализирани части само от 3-а дивизия – дават им път за вътрешността. Обозите редовно се издърпват. Близкият мир е необходим. Здравейте.“

Какво Ал. Стамболийски търси в Дупница!

Той, след като на 27 септември видя революционните лагери в Радомир и обяви републиката, трябваше да види какво става и към Дупница. Тоя град е най-важната и достъпна посока за отстъпление на деморализираните войски към вътрешността на царството. Трябваше той да „инспектира“ и тая посока. Но там той не се прояви. Началник на гарнизона в Дупница бе ген. Чилингиров – стар, твърд и решителен воин. Първият опит за подстрекаване тълпите към бунт той наказва с няколко смъртни присъди и... в Дупница настъпи спокойствие. Затова Стамболийски, като не можа да направи нищо в Дупница, телеграфира на военния министър от тоя град за положението. Това той направи, за да скрие истинските си намерения.

* * *

През целия ден на 28 септември се получават сведения за отстъплението на хилядна маса бунтари към София. Те поминат всичко пред себе си. Те са достигнали до Владая: окупирани са селото и селата и се готвят за нападение: организират се в роти и дружини и се въоръжават с пушки и бомби. Тук има войници от 2-ра, 3-а, 4-а, 5-а и 9-а дивизия. Райко Даскалов отново между Радомир и Владая: дек-

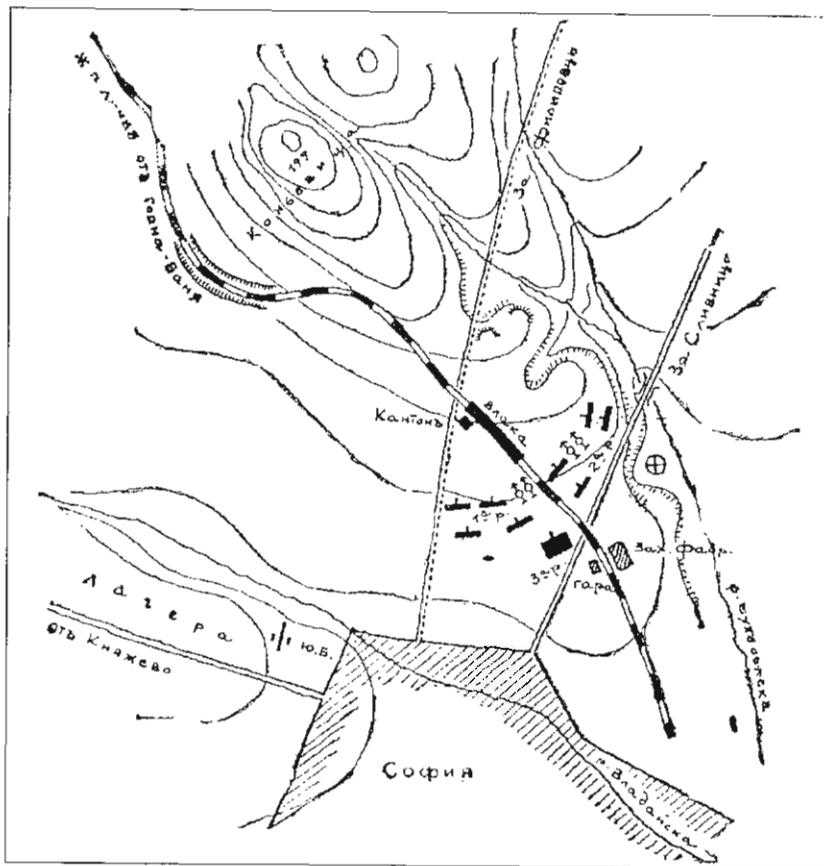

Схема – разположение на Юнкерската дружина на 28 септември 1918 г. при Захарна фабрика

ламира, въздушевява, подстрекава! На 28 септември той е видян и на радомирската, и на пернишката, и на владайската гара. И Ал. Стамболийски от Дупница пътува за Владая. От въздушното разузнаване донесоха: „Шофьорите на един камион от Божурище на 28 септември при Перник видели Ал. Стамболийски, който говорил, че зад него идели 10 000 души организирани, че отиват за София да свалят царя и правителството, да обявят републиката и след това ще се обърнат срещу противника на фронта.“ На автомобила му имало дъска с

железен надпис „Стамболийски“. Вечерта на 28 септември Стамболийски пристигнал в София.

Бунтари и небунтари с влакове потеглят за София. Едни слизат при Владая и продължават по шосето за Княжево – София; други насилват машинистите да ги возят до София. За обезоръжаването на влаковете, които пристигат направо в София, на 26 септември при чер юнкерската дружина (подполк. Панко Димитриев) е била вдигната по тревога и отведена при Захарната фабрика. Дружината се разположила на позиция от двете страни на жп линия на половина километър западно от фабриката; втора рота с две картечници (майор Никола Фтичев) надясно (северно) от жп линия; 1-ва рота с 2 картечници (майор Дамян Велчев) вляво (южно) от жп линия; 3-а рота (майор Васил Минков) в резерв след 1-ва рота. Вечерта на 26 септември, когато юнкерската дружина по тревога заминала за Захарната фабрика, майор Дамян Велчев внезапно заболял; не взел участие в разоръжаването на влаковете, а командването на ротата му поел майор Фтичев. Батареята на Восното училище (капитан Кънчев) била поставена на позиция на лагера. На позицията при Захарната фабрика юнкерите се окопали. През целия ден на 27 септември и през цялата нощ срещу 28 септември юнкерската дружина обезоръжавала влакове, пристигащи откъм Владая. Бунтарите се предавали без съпротива и влаковете им продължавали за гара София, откъдето ги пращали по домовете им.

Към 9 ч преди пладне на 28 септември началникът на гара Захарна фабрика доложил на командира на юнкерската дружина, че дежурният чиновник от гара Перник му съобщил чрез жп телеграф как един влак с бунтари заминал за София с напътствено слово от Райко Даскалов – да нахлуят в София и да я опожарят така, че „камък на камък да не остане от тоя Содом и Гомор“ и че и други влакове щели да заминат за София със същото назначение.

По сметката на гара Захарна фабрика тоя влак е трябвало да пристигне на гара Горна баня около 9 ч сутринта. Направено било нареждане влакът да бъде спрял на тая гара, а за всяка евентуалност между гарата Захарна фабрика и юнкерската дружина с един локомотив били добутани и оставени на релсите случайно намиращите

се на гарата два вагона, натоварени с камъни. А напред към кантона бил изпратен един патрул от 15–16 души от 1-ва юнкерска рота под началството на поручик Юрданов. Въпреки увещанията този влак не бил обезоръжен на гара Горна баня; там го настигнал друг влак, също пълен с озлобени бунтари. Първият влак потеглил за София и към 9,15 ч преди пладне се показал на завоя от Коньовица и започнал да се спуска по надолнището към Захарната фабрика, давайки тревожни сигнали.

* * *

Виждайки приближаващия влак, поручик Юрданов му дал знак да спре. Влакът, макар да намалил хода, спрял едва когато машинистът видял вагоните с камъни, които препречвали пътя му. Влакът спрял така, че задните му вагони били срещу кантона, а локомотивът на 15–20 крачки пред юнкерските вериги. Каква картина представлявал този влак? Отпред на локомотива и при машиниста по двама бунтари с револвери в ръце; на тендера върху въглищата две картечници и бунтари с насочени срещу юнкерите пушки; на покрива на фургона и по покривите на по-задните вагони имало бунтари с натъкнати на пушките ножове, насочени срещу юнкерите; вагоните пълни с въоръжени войници; по стъпалата на вагоните – войници. Във влака имало и граждани. Щом влакът спрял, поручик Юрданов започнал да увещава войниците да си предадат пушките и след това влакът ще бъде пуснат да замине за София, откъдето да бъдат изпратени по домовете им. Същото извършил и капитан Тодор Новаков откъм главата на влака. Капитан Новаков излязъл напред с няколко юнкери, доближил до влака на десетина крачки и започнал да увещава войниците от тендера и фургона да си предадат оръжието. Вляво на влака един взвод от 1-ва юнкерска рота се подал напред и от дясната страна на влака. Докато кап. Новаков говорел на бунтарите, някой от вагоните гръмнал срещу него и куршумът разкъсал левия му пагон и счупил вензела на пагона му. (Тоя храбър офицер след два дена бе ранен от бунтарите в боя по височините, западно от Горна баня.) Този изстрел дал повод на бунтарите за честа стрелба срещу излезлите напред юнкерски вериги. Веригите веднага се върнали назад

отгом, залегнали в окопите си, открили по влака огън и... трупове спочнали да падат от покривите на вагоните и в юнкерските окопи. Някой от бунтарите изстрелял с пистолет червена ракета – условен знак за предупреждение към следващите бунтарски влакове за съществуващата опасност. Командирът на юнкерската батарея от лагера видял червената ракета – условен знак в армията, че пехотата иска поддръжка от артилерията, и насочил оръдията срещу влака. Настъпило обаче у него колебание – да се стреля ли с артилерията или не. Полковник Шкойнов пише, че той дал заповед на юнкерската батарея да стреля, а запасен кап. Траян К. Траянов, който в този момент е бил с ротата си (1-ва от 1-ва допъл. дружина) при батареята, подписа си твърди, че заповедта да се стреля по влака от юнкерската батарея е била дадена от ген. Протогеров, който също бил в този момент при батареята. Капитан Траянов чул от устата на Протогеров думите: „Не виждате ли, бунтовниците ще влязат в София, какво чакате, открийте огън по влака.“ В този момент ген. Протогеров не беше отговорен началник за защитата на столицата; той беше само директор на СГОП. На другия ден – 29 септември – той бе назначен комендант на крепостта.

Не е важно сега кой е дал заповед на батареята да стреля; времето ще установи и това. Важно е, че оръдията забумкали срещу влака. „Изстреляха се 71 снаряда“, твърди капитан Траянов – той ги броил.

Резултатът от тая оръдейна стрелба бил съкрушителен за бунтарите. Няколко снаряда попаднали в задните вагони и разрушили два от тях. В миг всички бунтари започнали да скачат на полето от влака. „Виждахме ги с биноклите как се хвърляха от прозорците и врътите на влака като жаби във вир“, разказва капитан Траянов. Наскачилите бунтари се сълпнили от двете страни на жп линията. Станала невъобразима бъркотия. „Някои викат „предаваме се“, други хвърлят бомби, трети стрелят срещу юнкерските вериги, четвърти атакуват на нож, пети бягат в юнкерските окопи, залагат и стрелят срещу бунтарите. Разбира се, и юнкерите стрелят.“ Най-подир суматохата преспадна. Бунтарите са събрани накуп и закарани в един трап до моста на шосето за Банкя. Тук бяха отделени водачите и подстрекателите и изпратени под стража в Централния затвор, а останалите войни-

ци под строй бяха отведени на гара София, където ги снабдиха с хляб и с влакове ги изпратиха по домовете им.

Част от бунтарите избягаха по посока на в. Коньовица и с. Суходол. Когато полето при влака бе очистено от хора, картината беше такава: разрушени вагони, мъртви лежат, ранени охкат и плачат – полето е побеляло от разхвърляно оръжие, разни вещи и хранителни припаси: захар, ориз, облекло, обувца, гьон, яйцевидни бомби (около 2000), празни чували (около 500) – всичко разграбено от складовете в Радомир.

Това извънредно и неочаквано събитие привлече на гара Захарна фабрика министрите Савов и Такев и полковник Шкойнов. Ген. Протогеров, след като даде на юнкерската батарея заповед да стреля, с автомобила си също бързо пристигна при Захарната фабрика.

При това първо сериозно сблъскване с бунтарите бяха убити юнкерите Никола Церибашев и Иван Гешанов; ранени бяха двама юнкери, 4 портупей-юнкери и двама офицерски кандидати. Убити и при кантона бяха заровени 48 бунтари. Числото на ранените бунтари не е известно. Част от ранените бяха пренесени в болниците с министерските автомобили.

* * *

Почти в това същото време, когато стана печалният инцидент с влака при Захарна фабрика, около 12 ч на пладне, на гарата Горна баня стоят два влака (втори и трети) с бунтари, които не си предават оръжието. Увещанията на полк. Шкойнов и на неколцина ранени офицери-инвалиди, отишли на Горна баня от болницата, не помагат. Един от тия инвалиди е бит, а полк. Шкойнов едва не бил застрелян. (Полк. Шкойнов след обезоръжаването на влака при Захарна фабрика бързо заминава за Горна баня с автомобил, за да се опита да предотврати възможното нещастие с другите влакове.)

Един от болните офицери инвалиди се досетил и с един локомотив слязъл до гара Захарна фабрика, за да види какво е положението. Тоя локомотив бил спрял пред юнкерската дружина. На него се качил капитан Новаков и заедно с инвалида се върнал обратно на гарата Горна баня. Там с молби, с уверения най-подир успели да убедят

някои от бунтарите да стоят мирни и да си предадат оръжието. Предният (вторият) влак тръгнал за София, като на по-задния (третия) оставили капитан Новаков като заложник: „Ако при Захарната фабрика се случи нещо лошо с предния влак, капитан Новаков ще бъде застрелян.“ Скоро тръгнал и третият влак. И двата влака били спрени от юнкерите, обезоръжени без жертви и пуснати за гара София.

Други влакове с бунтари не пристигаха повече тоя ден.

Вечерта на 28 септември юнкерската дружина заночува на днешната си позиция при жп каптона в пълна бойна готовност, със силна постава на в. Коньовица.

* * *

Общото положение на 28 септември привечер стана по-страшно и по-опасно. Съглашенците са заели Царево село. От Кюстендил, Кадин мост и Душица се точат бунтари за София. Във Владая са се съгъпили повече от 5000 души. Сблъскване става в крайнината на София (при Захарната фабрика). Райко Даскалов дава от Владая ултиматум на правителството да си даде оставката, иначе утре на 29 септември щял да настъпи за София с революционната армия! От всички делегати за примирието в Солун няма никакво известие. От всичко това правителството е много обезпокоено и загрижено. Опасността е на прага на държавата. Какво да се прави?

Ако бунтарската опасност не се отстрани, примирието може да пропадне, анархията ще обхване царството, неприятелят ще нахлуе в страната ни; особено голяма е опасността от сърби и гърци. В такъв случай... кръст на България!

Ето при какви обстоятелства кабинетът на Ал. Малинов на 28 септември 1918 г. трябваше да вземе едно решение... но решение съдобносно. И правителството (**кабинетът на А. Малинов имаше следния състав**: *Александър Малинов* – министър-председател и министър на външните работи; *Михаил Танев* – министър на вътрешните работи; *Стоян Костурков* – министър на народното просвещение; *Йосиф Фаденхехт* – министър на правосъдието; *Андрей Ляпчев* – министър на финансите; *Владимир Моллов* – министър на железниците; *Никола Мушанов* – министър на благоустройството; *Рашко*

Маджаров – министър на земеделието; ген. Сава Савов – министър на войната, и Георги Данаилов – министър на търговията.) взе това решение: *Разбунтувалите се войници, които под началството на Райко Даскалов настъпват към София, за да я опустошат и извършат държавен преврат, да бъдат спрени и разпръснати със силата на оръжието.* И мерките за спасението на столицата, а заедно с това и за спасението на България се заредиха и от правителството, и от Щаба на Софийския гарнизон.

* * *

1) Заповядано е Щабът на действащата армия да се премести от Кюстендил в София. Късно през нощта той бе вече в София.

2) Решено бе столицата да бъде обявена за *крепост в обсадно положение*; с царски указ № 57 бе обявено, че всички граждани от района на софийската крепост за всички извършени от тях престъпления в същия район ще бъдат съдени от военно-полевия съд на крепостта. И двата указа излязоха с дата 29.IX.18 г. Със заповед от военното ведомство № 447 Софийският военно-полеви съд е назначен за такъв и на крепостта. С указ № 57 се определяше и районът на крепостта; в тоя район влизаше столицата с 21 околни села.

3) Комендантството на крепостта пое военния министър ген. Сава Савов, а за началник на щаба на крепостта бе назначен генералщабният полковник Коста Николов. (Полк. Коста Николов като временен председател на Главната реквизиционна комисия по това време бе в обиколка из царството за събиране на храни. На 27 септември той е имал в Попово конференция с кметовете и секретар-бирниците от Поповската околия. През време на разискванията върху мерките, които трябва да се вземат за събиране храните, полк. Николов получил заповед от Военното министерство веднага да замине за София и да се яви в Министерски съвет. Полк. Николов тръгна с влака веднага, като прекратил конференцията, и на 28 септември сутринта в 8,30 ч се представил на военния министър в Министерски съвет. Тук министърът му съобщил, че е назначен началник щаба на софийската крепост и му заповядал, веднага да влезе в изпълнение на тая длъжност.) На 28 септември сутринта полк. Николов заема длъжност-

та и присъства при обезоръжаването на влака при Захарната фабрика. След пладне началникът на щаба на крепостта се среща с началника на гарнизона генерал Ценов и се ориентира в положението. До това време от щаба на гарнизона са направени следните нареждания:

4) Всички пленници от софийското депо още същата нощ (срещу 29 септември) да бъдат превозени с вагонове в Северна България.

5) Пристигналото от Варна 3-о тежко артил. отделение при флота на Н. В., което нямало материална част, а само хора, под началството на майор Иван Сокачев (това отделение е пътувало за Дойран да носме материалната част на едно германско артилерийско отделение, чийто състав заминал за Западния фронт) да формира една с. с. 4-оръдейна батарея и да я постави на позиция на Боянския редут. За общ началник на тая артилерия е назначен майор Сокачев.

6) Полк. Шкойнов нарежда: сформираниите до тоя момент „сборни отпускарски роти“ да се съсредоточат още тая нощ (срещу 29 септември) на лагера и при мукавената фабрика на Горнобанския път. Новосформираната картечна рота (8 картечници) веднага да замине и заеме позиция при Александровия мост западно от Княжево и влезе в състава на Владайската застава. Дал е задача и на прожекторните станции.

7) Военният министър лично е заповядал слабо да се разруши жп линията някъде западно от Горна баня.

На 28 септември *Школата за запасни подпоручици* получила заповед: Ротата на майор Н. Спасов да настъпи през с. Богослов за в. Русен, където да заеме вододела Девебаир; ротата на майор Александър Морфов да тръгне по шосето за Кадин мост и оттам по пътя за Черна-

От ГЩ полк. Коста Николов
началник на щаба на крепостта
София през време на събитията

та скала, където да заеме позиция. Задачата и на трите школни роти е: да спират и обезоръжават отстъпващите без команда войници, да формират от тях команди и да ги изпращат към Кюстендил – Радомир; при настъпление на съглашенски войски да се сражават, ако не са получили известие, че примирието е сключено.

От школните роти само ротата на майор Морфов настъпи към Царево село – планина Бигла и там на 29 септември води жесток бой с предни сръбски части; след това тя отстъпи на Черната скала.

Примирието завари школата: майор Спасов на позиция при местността Кюнека (в. Руен), майор Серафимов на позиция по Девебаир със застava на в. Баждарица, майор Морфов на Бигла планина (в отстъпление към Черната скала). На тия позиции школата остана до деня на демобилизацията, след което се завърна в Княжево.

12. 29 септември – неделя

Този ден е съдбоносен за България. Взетите от вчера мерки бяха добри, но защитата на столицата е слаба. Затова всички бяха загрижени. Навсякъде се шушукаше, че нещо страшно има да става. Мнозина напуснаха София, за да спасят кожата си, а други дойдоха в София с чепеници, чували и торби – да бъдат готови за утрешните събития. Правителството стоеше здраво на решението си с военна сила да разпръсне бунтарските орди и да спаси България. Съветът на някои изплашени доброжелатели – правителството да напусне София и да се установи някъде в Северна България – бе отхвърлен от Александър Малинов, защото това можеше да създаде в града паника и да улесни задачата на бунтарите. От делегатите в Солун за примирието нямаше никакво известие. Александър Стамболийски („нито лук ял, нито лук мирисал“) в 10 ч преди пладне се явил при военния министър и докладвал, че „в Дупница всичко било спокойно“. Военният министър го упрекнал за всичко, що е извършено в Кюстендил и Радомир, а Стамболийски се преструвал, че нищо не знае и се мъчил да оправдае Райко Даскалов: последният бил задържан насила от бунтарите, искали да го убият, искали да задържат и него (Ал. Ст.), но той едва се спасил. Разбира се, военният министър се

исмял на тия оправдания и с телеграмите от Райко Даскалов на ръка отровергал твърденията на Стамболийски и му посочил страшните отговорности пред отечеството за това безумие. Стамболийски, след като излязъл от кабинета на военния министър, се укрил. (По това време разговорът между Ал. Стамболийски и Райко Даскалов по жп телеграфа не бе известен. Той стана известен едва на 5 ноември 1938 г. Но окръжната телеграма за обявяване на републиката още в този момент е станала известна на правителството. Райко Даскалов от гара Радомир извикал по телеграфа Главната дирекция на железниците, поискал да се яви началникът на отдел „движение“, инженер Владимир Каракашев и му заповядал да приеме окръжната телеграма и да я предаде по жп телеграф по всички гари в царството. Инженер Каракашев приел телеграмата, но забранил да се предава по пататък, а откъснал лентата, отнесъл телеграмата в Министерски съвет и я дал на министър-председателя Ал. Малинов. Лентата от тая телеграма г-н Каракашев е запазил у себе си я е предал в Дирекцията на железниците да се съхранява там като исторически документ.)

* * *

Вечерта числото на бунтарите на Владая се е увеличило до около 6 хиляди. В тях са се ввели и организираните в Радомир „революционни части“. Бегълци от фронта като мравуняк се точат по шосето от Владая за София, обаче пакости не правят. Но при тогавашните обстоятелства кой можеше да им вярва – всички единодушно твърдяха, че предстои нападение на София от републиканската армия на Райко Даскалов. Ако това нападение излезеше сполучливо, какво би било поведението на тия на вид хрисими хора, които с наведени глави кретат по шосето към София? Опасността за столицата болезнено се чувстваше от всички. Тая опасност е привлекла полковниците Шкойнов и Николов при заставата на Александровия мост (западно от Княжево). Към 10–11 ч преди пладне те и двамата са там. Правят се поправки в разположението на заставата, за по-сигурната отбрана. Скоро там пристигнали министрите Савов и Такев заедно с престолонаследника. Бунтарите, които вече били заели с патрули околни-

те височини, „не стреляли по групата началстващи лица, защото се боели да не убият престолонаследника“ – така се оправдаха впоследствие пленените бунтари.

След връщането си от Александровия мост в София началникът на щаба започнал формирането на Щаба на крепостта заедно с ген. Протогеров, който от тая сутрин вече е назначен за комендант на крепостта. Обнародвани били в „Държавен вестник“ указите 57 и 58 и във „Военни известия“ – заповед № 447. Тия укази и заповед са обявени и по крепостта със строева заповед № 1. Със строева заповед № 2 от същата дата (29 септември) е обявено, че Щабът на крепостта е формиран. Артилерийски инженер полк. Асен Константинов е назначен за началник на всичката артилерия на отбраната, а артилерийски инженер полк. Берберов е натоварен да формира нови батареи и да пригответи коне за батареите на Боянския редут.

Към 2 ч след пладне началникът на заставата при Александровия мост подполк. Аджаров доложи от Княжево по телефона на началника на щаба на крепостта, че бунтарите настъпват в голяма маса, че са вече нападнали заставата и че се води ожесточен бой. Това било доложено веднага на военния министър. Комендантът на крепостта бил извикан в Министерски съвет, а началникът на щаба заминал за полесражението. Щабната работа оставили да върши майор Тодор Радев (генерал и министър на Народното просвещение). Тоя отличен генералщабен офицер в качеството на помощник-началник на щаба на крепостта взе дейно участие по формирането на щаба на крепостта и за добрия ход на щабната работа. Той беше най-близкият сътрудник на началника на щаба по организиране и провеждане отбраната на столицата.

13. Сведения за бунтарите на 29 септември 1918 г.

Те са групирани при Владая в численост 6000–7000. Организиранни са в роти и дружини по дивизии. Имат малко картечници, а минохвъргачки и артилерия нямат. Доста голяма част са въоръжени с пушки и ръчни бомби бухалки. Тук е и „главнокомандувачият“ Райко Даскалов с неговия „началник на щаба“ фелдфебела Георги

Цамбянов. В 9 ч сутринта на 29 септември Райко Даскалов подава посредната ултимативна телеграма до „бившето правителство“:

„Ако в продължение на 6 часа не получа известие от София, че военните власти на бившето царство България са признали новото положение на нещата, ще бъда принуден по насилствен начин да вляза с войските на народната гвардия в София.“

Влакове с войници бегълци пристигаха на владайската гара и тук се разговаряха. По шосетата от Радомир – Перник и Дупница – Кранец – Владая се движеха маса войници без команда. Всичките им маси бяха много съмнителни. Те лесно можеха да бъдат спечелени за целите на Райко Даскалов, ако даже и вече не бяха спечелени. Щабът на крепостта ги смяташе за опасни.

„Главнокомандувачият“ Р. Даскалов, както се узна впоследствие, си имал и план за нападението на столицата: *Главният удар* щял да изскочи по дефилето срещу Княжево, поддържан от две странични колони: *дясна* (по-слаба) щяла да настъпи от Владая през местността Сврачар, за да се спусне между Бояна и Княжево и да удари войските при Княжево в левия фланг и в тила им; *лявата* колона (по-силната) имала назначение – да заеме с Горна баня, като преди това изплаши откъм хребета Кърлежа десния фланг на войските при Княжево. Ударното ядро по дефилето е трябвало да настъпи един час по-късно от страничните колони. Тези три колони се предполагало да успеят и да се съединят при лагера, за да влязат победоносно в София. Но съдбата бе отредила друго!

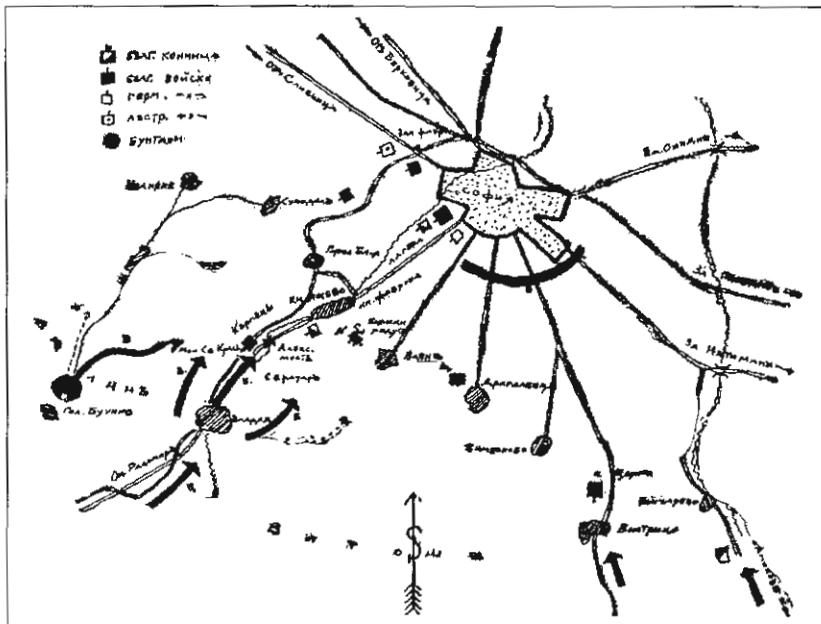
Забележка: 1-ва: Христо Чолаков не е придружил Стамболийски от Кюстендил до Дупница. По това време той е бил адютант на военния министър, придружавал го навсякъде и е бил върл противник на Стамболийски. Чолаков впоследствие като цивилен е станал дружба.

2-ра: Ген. Протогеров не е бил определен за комендант на крепостта от Министерския съвет, а е бил *назначен* за такъв от военния министър ген. Сава Савов по ходатайството на министър Такев. Напечил го, „за да избави Такев от неприятности“.

Тия две забележки се правят по спомените на ген. Сава Савов, тогавашен военен министър.

14. Разположението на частите за отбраната на столицата на 29 септември 1918 г.

Разположението на частите за отбраната на столицата преди започването на боя на 29 септември е същото, показано в заповедта от 25 септември, с някои изменения, предизвикани от условията, създали се след тая дата.

а) *Владайска застава* – подполк. Аджаров – при Александровия мост западно от Княжево на шосето за Владая. Състав: 4-а школска административна рота – заела моста и шосето от дясната страна; 1-ва рота от 1-ва допълваща дружина – заела склоновете вдясно до жп линия включително; 2-ра рота от 6-а допълваща дружина с една картечница – заела склоновете на Витоша вляво от шосето, включително перачницата; допълваща шурмова картечна рота с 5 картечници + 3 картечници от Военното училище – на шосето и вдясно от него. *Всичко:* 3 роти + 8 картечници с назначение: да отбраняват Владай-

ското дефиле, да се барикадира пътят до моста и самия мост, и когато бунтарите влязат в дефилето, да ги унищожат. В Княжево се намира един ескадрон от Гвардейския полк и полуетскадронът от Военното училище под командата на майор Младен Филипов със задача да разузнава и способства на отбраната.

б) *Отряд на позицията при Боянския редут*. Състав: една с. с. 4 оръдейна батарея, запрегната (пор. Абаджиев); юнкерски с. с. взвод 1-ор., запрегнати; три 10.5 см гаубици, незапрегнати (кап. Белов); един юнкерски пехотен взвод; една спешна полубатарея от Варна; една спешна батарея (200 д.), формирана от отпускари от 4-и арт. полк (кап. Калев). Всичко 1 3/4 пех. роти и 9 оръдия. Общ началник на тоя отряд е полк. Асен Константинов; той е и началник на цялата артилерия на отбраната. Началник на артилерийската група на Боянския редут е майор Иван Сокачев.

Задачата на тоя отряд е – да брани достъпите към София от Бояна до Горна баня, главно долината на Владайската река и шосето Княжево – София.

в) *Юнкерска дружина* – на 1 км югозападно от Захарна фабрика. Командир подполк. Панко Димитриев. Състав: три роти; 4 картечници и 2 оръдия (последните на Лагера). Назначение – да действат в участъка Горна баня – Суходол, за да бранят столицата от бунтари, които биха настъпили от Люлин към Горна баня.

г) *Подвижен резерв* – полковник Григоров на Лагера и при мукавената фабрика. Състав: от 1-ва допълваща дружина – 2 роти и една картечница; от 6-а допълваща дружина – 1 рота и една картечница; от 3-а тежко флотско артилерийско отделение спешната батарея на кап. Стойчев – 1 рота; формираните до този момент отпускарски роти; (числото им не е установено. Към края на действията те бяха достигнали до два отпускарски полка. По заповед на полк. Шкойнов през нощта срещу 29 септември част от отпускарските роти бяха привлечени към мукавената фабрика) от 1-о допълващо полско артилерийско отделение – 2 оръдия; от 1-во допълващо тежко артилерийско отделение – 2 оръдия; от Военното у-ще 2 румънски 10.5 см гаубици – 2 оръдия. (Тези две оръдия не бяха запрегнати, поради което не можаха да се изкарат на позицията при Боянския редут, а

по нареждане на началник-щаба на крепостта останаха на позиция при мукавената фабрика.) *Всичко*: 4 роты, освен тях отпускарските, 2 картечници и 6 оръдия.

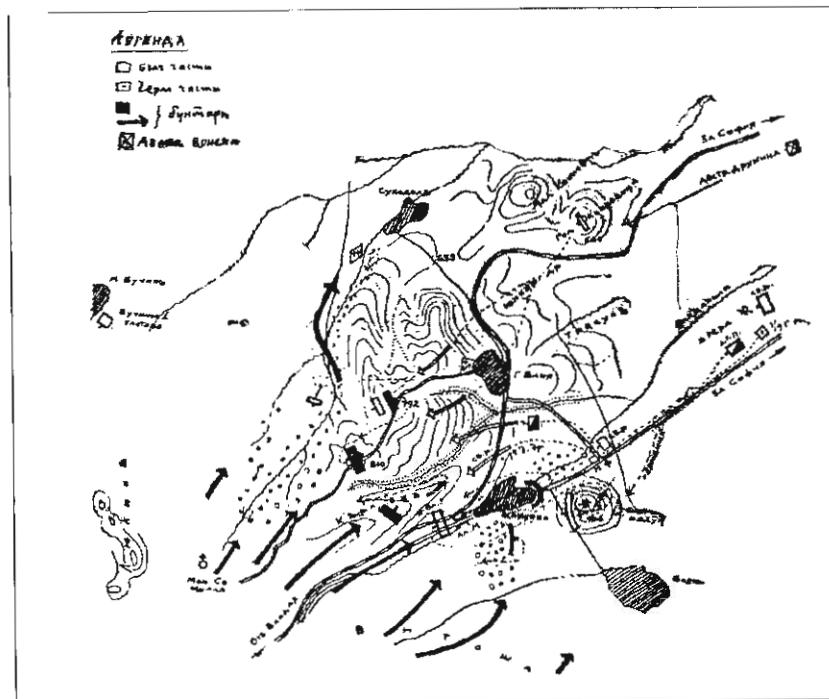
д) При Захарна фабрика се намираше 1/102 австр. опълч. дружина, а на военната рампа се очакваше да пристигне една германска дружина.

е) Освен тия части бяха пристигнали през нощта и настанени на Лагера: лейбгвардейският конен полк; 3 ескадрона и 4 картечници; германската 1/9 пех. дружина – 4 роты и 4 картечници, и германската 274/6 батарея – 4 оръдия.

Тези части не бяха подчинени на началника на подвижния резерв полк. Григоров, а оставаха в разпореждане на щаба на крепостта.

15. Боят при Александровия мост, Боянския редут и Павлово на 29 септември 1918 г.

До пладне на 29 септември по шосето от Владая за Княжево се движат отделни отстъпващи войници на по-малки или по-големи групи, но те се предават и заставата ги обезоръжава. От пладне (12 ч) обаче започнали да се показват по височините и склоновете на Люлин северно от шосето въоръжени хора, които от време на време се спирани и стреляли. Към 12,30 ч такива хора и малки групи се показали и по шосето, но при вида на заставата се спирани, залягали и откривали огън. Ясно било, че това са бунтарски патрули, предвестници на предстоящо нападение. Към 1 ч по височините от двете страни на шосето Кърлежа и Сврачар се показали бунтарски вериги, които се спирани и стреляли. Започнал се бой, който продължил около един час. Въпреки силния артилерийски огън от Боянския редут към 2,30 ч след пладне бунтарите от тия височини започнали да се спускат във фланг и тил на Владайската застава при Александровия мост. Ротата от 1-ва допълваща дружина (вдясно) и тая от 6-а допълваща дружина (вляво), обхванати откъм тила, започват безредно отстъпление – някои групи, пробивайки си между бунтарите път с ножове. Още не привършил този ръкопашен бой, към 2,45 ч из дефилето по шосето

Боят на 29 септември 1918 г.

откъм Владая се изсипала „като из улей“ многолюдна бунтарска тълпа. Водена с извадени саби от Райко Даскалов и Георги Дамянов и с викове „Напред в София“, тя се нахвърлила като ураган върху 4-а школка рота и картечниците от щурмовата рота, които заемали центъра на отбраната при моста. Пред тая озверена тълпа съпротивлението е било невъзможно и школската рота, заобиколена от всички страни, отстъпила в бягство по шосето за Княжево и по речището на Владайската река. Бунтарската тълпа се нахвърлила и на картечниците от щурмовата рота, разрушила 4 от тях, а офицерите-мерачи и картечници – избила, натъквайки ги на ножовете си. (По свидетелството на участници на другия ден, когато частите на отбраната напуснали по шосето за Владая, се виждало озверението, с което бунтарите се били нахвърлили върху защитниците при Александро-

вия мост. Имало много убити войници и офицери, които били разсъблечени, обезобразени, покрити с рани от ножове, саби и секири. Картината е била потресаваша.) Така от тоя удар Владайската застава е била съвършено разбита и разнебитена се понесла в безредно бягство през Княжево към София. Но благодарение на офицерите (най-много на подполк. Аджаров), които с револвери в ръце и с увещания успокоили хората ѝ, част от заставата към 4 ч след пладне е била задържана и отведена на позиция при Боянския редут (пред артилерията) и при мукавената фабрика (на Горнобански път).

* * *

По петите на отстъпващите части бунтарите преминали Княжево и боровата горичка южно от него, но силният артилерийски и пехотен огън от боянския отряд ги принудил да спрат на източната крайнина на селото и на горичката. Тук те залегнали и открили огън. В това време, около 4 ч след пладне, откъм Бялата вода (Витоша, пътят Бояна – Златни мостове) се показала тъпла бунтари, които настъпвали по пътя за с. Бояна. Към 4,30 след пладне след силен пушечен огън бунтарите се спуснали в атака срещу защитниците по целия фронт от Владайската река до полите на Витоша. Настъплението на бунтарите и тоя път е било спряно от отбраната със силен артилерийски и пехотен огън. Те се върнали назад и пак залегнали по крайнините на Княжево и боровата горичка. При тая атака една бунтарска картечница излязла на позиция при княжевския жп кантон и силно започнала да обстрелва във фланг новата позиция на владайската застава. Но с точен артилерийски изстрел, насочен лично от майор Сокачев, е била разрушена.

В 5 ч след пладне бунтарите, подкрепени и от такива, спуснали се от Бялата вода, и от постоянно прииждащите от Владая по шосето тъпи, правят нов, по-силен и ожесточен напън да превземат позициите при Боянския редут. Отделни смелчаци нахлули даже между оръдията. Но благодарение храбростта на офицерите (особено на майор Сокачев) и на силния артилерийски и пехотен огън и тая атака срещу Боянския редут е била отбита.

Когато към 4 ч след пладне се появила бунтарската колона откъм Бялата вода, военният министър ген. Савов и началник-щаба на крепостта полковник Николов са били на Лагера при подвижния резерв. Виждайки обходното бунтарско движение откъм Бяла вода, полк. Николов поставил задача на стоящия до него командир на германската 1/9 дружина кап. Юнглинг да настъпи с дружината и батареята си по посока Красно село – Бояна, за да атакува бунтарите, които настъпват откъм Бялата вода в междината Бояна – Боянски редут. Но германската дружина пристигнала късно на полесражението (към 6 след пладне) и в отбиването на тая атака срещу боянския редут не взела участие. Само батареята стреляла срещу бунтарите от позицията при Павлово.

* * *

През всичкото време на боя срещу Боянския редут *бунтарите атакуваха и по шосето към Павлово*. Атаките са отбивани от частите на подвижния резерв, разположени при мукавената фабрика, и с артилерийски огън от артилерията на Боянския редут, а привечер и от германската батарея. Към 7 ч след пладне след една вихрена и безредна, почти половинчасова стрелба от къщите и фабриката на източния край на Княжево една бунтарска маса, водена лично от Райко Даскалов, настъпила бързо по шосето и от двете му страни към София. Отпускарските роти открили също силен огън срещу тия бунтари. Капитан Юнглинг, виждайки това, изпратил на галоп две картечници под командата на подпоручик Цинглер, за да подкрепи 1-ва германска рота, която била заела позиция на шосето западно от мукавената фабрика. Силно обстрелван, тоя офицер разположил картечниците на самото шосе и открил бърз огън. Обстрелвани от фронта от отпускарските роти и германската рота и картечници, от десния фланг от пехотата и артилерията от Боянския редут и от левия им фланг от спешената батарея на кап. Стойчев (3-о тежко артилерийско отделение), бунтарите били отбити обратно в източния край на Княжево. Това е последният бунтарски опит през тоя ден да си провалят пътя към София през Княжево. Бунтарите заносиша на източната крайнина на боровата горичка и на Княжево лице срещу лице

със защитниците на столицата. През нощта срещу 30 септември бунтарите предприемаха още 4 ненадейни атаки, за да си пробият път, но не успяха. В боя при Александровия мост бяха убити четирима офицери, намушкани с ножове (подпоручиците Димитър Попов, Буко Басанов, Тодор Цветанов и Атанас Катов). Ранени бяха двама офицери и 30 войници. Числото на убитите войници от отбраната не е известно. Загубите на бунтарите също не са известни. Но се знае, че са били ранени Райко Даскалов в ръката и Георги Дамянов в крака. На 30 септември началникът на щаба на крепостта с автомобила си е превозил ранения Георги Дамянов от Княжево в София.

В тоя бой с министър Такев се е случил един опасен епизод. През владайските събития твърде често се явяваше при войските от отбраната, за да ги окуражава и да се запознае непосредствено с положението. И на 29 септември привечер той заминал с автомобила си за Княжево, като взел със себе си и сина си. Пристигайки при мукавената фабрика, министър Такев продължил между отстъпващите войници от отбраната към Княжево. Войниците го съветвали да не отива повече напред, защото бунтарите вече били заели Княжево. Но министър Такев продължил пътя си. В Княжево на главната улица той се изпречил на около 100–150 метра срещу Райко Даскалов, който с извадена сабя предвождал бунтарите. Министър Такев познал Р. Даскалов и заповядал на шофьора да обърне автомобила и с най-голяма скорост да се отдалечи от бунтарите. И автомобилът се понесъл в обратна посока. Дадените от бунтарите по автомобила изстрели не причинили никаква вре-

Михаил Такев
министър на вътрешните работи
и народното здраве
през владайските събития

да, макар куршумите да пишели над главата на министър Такев.

До пладне при Горна баня е спокойно. Влакове не минават през горнобанската гара. Отделни бунтари и малки групи се шурат по склоновете на Люлин и се насочват към селата Горна баня, Суходол, Иванянос, Филиповци. В с. Горна баня няма части от отбраната. Юнкерската дружина е зад редута Коньовица – 3–4 км по-назад от Горна баня. Само конни разезди са изнесени пред селото да разузнават за бунтарите. Към 4 ч след пладне военният министър ген. Савов и началник-щаба полк. Николов са на Лагера при подвижния резерв. Там е и полк. Александър Кисьов със своя конен полк, гвардейския. В това време боят кипи в Княжево. Канонадата е заглушителна. Виждат се пръсканията на шрапнелите, стреляни от Боянския редут. Полк. Кисьов долага на началника на щаба, че по донесение на разездите му откъм манастира „Св. Крал“ по източните склонове на Люлин по посока на Горна баня настъпват гъсти бунтарски вериги с картечници. При това положение началник-щаба се съветвал с военния министър и направил следните нареждания:

а) С телефонограма № 1 заповядал на юнкерската дружина да настъпи за с. Горна баня със задача да заеме височините западно от селото и не допусне в него бунтарите. При това се съобщавало на юнкерската дружина, че нейното място при Коньовица ще се заеме от германски и австрийски части.

б) Но понеже е възможно юнкерската дружина да пристигне при Горна баня, когато бунтарите са заели вече това село, началник-щаба заповядал на стоящия до него командир на гвардейския полк полк. Кисьов да настъпи с полка си на тръс към с. Горна баня, да се спеша, да заеме селото за отбрана и да не допусне бунтарите да го заемат и ограбят.

в) С телефонограма № 2 заповядал на командира на австрийската 1/102 дружина да заеме в. Коньовица и да чака там заповед.

Но командирът на тази дружина по телефона доложил, че дружината е в лично разпореждане на Н. В. царя, поради което той не може да изпълни заповедта на началник-щаба.

г) Тогава началникът на щаба заповядал на присъстващия там командир на 12-а пионерска дружина да заеме в. Коньовица с дру-

жината си. Но и командирът на тая дружина доложил, че не може да изпълни никаква бойна задача, докато цялата му дружина не се съсредоточи в София; тази дружина се превозваше от Бабадаг за южния фронт и две нейни роти се очаквали да пристигнат в София всяка минута.

Забележка: Полк. Шкойнов, който в този момент още беше началник на щаба на Софийския гарнизон и командваше отбраната, също е давал задачи на юнкерската и германската дружина и на гвардейския полк.

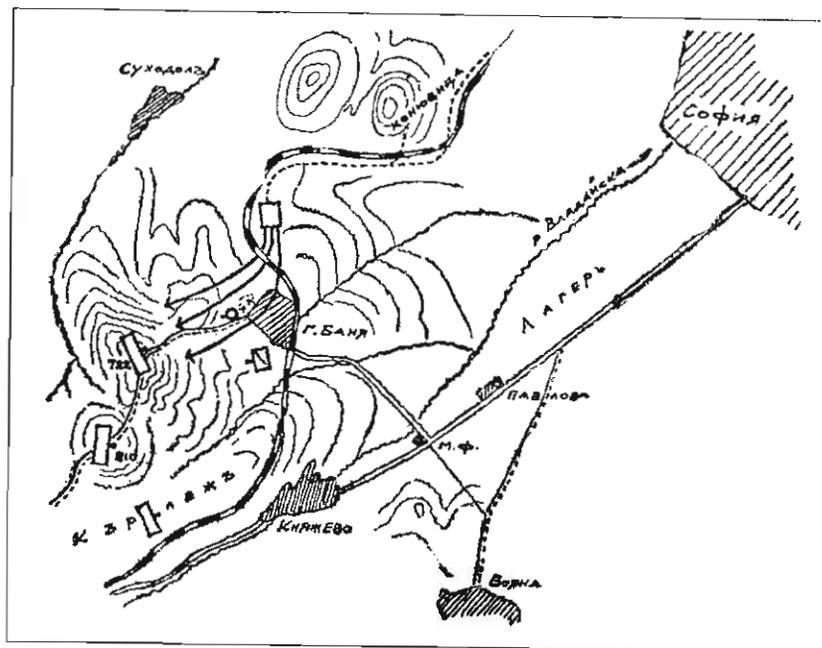
* * *

В изпълнение заповедта на началника на щаба на крепостта гвардейският конен полк в 4,35 ч след пладне настъпил по шосето от Лагера към Горна баня с авангард 1-ви ескадрон. Като достигнал до Горнобанския път при мукавената фабрика, полкът завил по пътя за Горна баня. Когато авангардният ескадрон излязъл на открито, челните му разезди били обстреляни с доста силен огън отляво, откъм Кърлежа; полкът бил обстрелян също и откъм селото. Полк. Кисьов развърнал полка си и настъпил към селото. В 5 ч след пладне той получил донесение от началника на десния разезд, че в селото няма бунтари, но че такива са заели жп линията и склона северно от нея и на около 2 км югозападно от селото. При това положение полк. Кисьов завил с полка си полуналяво, минал на югозападния край на Горна баня и тук бил обстрелян от бунтари (около 1/2 рота), които се окопавали на височините северозападно от селските гробища с фронт към селото, а вляво и по-напред от полуротата един бунтарски взвод настъпвал към Горна баня. Командирът на Гвардейския полк изпратил срещу тоя взвод усилен разезд и сам тръгнал с челния разезд. Но бил обстрелян от един силен бунтарски патрул от близко разстояние. Полк. Кисьов с челния разезд атакувал бунтарския патрул и го пръснал. След това полк. Кисьов заповядал на 1-ви ескадрон да атакува бунтарския взвод, който настъпвал зад патрула. Ескадронът стремително се понесъл напред срещу взвода и подкрепен от един гвардейски взвод, настъпващ в отстъп отдясно, под силния огън на бунтарската полурота атакувал взвода и го обърнал в бягство. Но

отстъпвайки назад, бунтарският взвод залегнал в един овраг и открил бърза стрелба срещу ескадрона. Затруднявайки се да премине оврага, за да избегне излишни загуби, ескадронът се оттеглил назад и се закрил зад височините непосредствено западно от селото, като оставил един подофицерски разезд да наблюдава за бунтарите.

Когато към 6 ч след пладне всичко това е било свършено, пристигнала в Горна баня и юнкерската дружина. Наредването до нея било да смени Гвардейския полк при Горна баня и да продължи понататък боя с бунтарите. Преди да тръгне за Горна баня, дружината изпратила към това село един патрул от 12 юнкери под началството на офицерски кандидат Ив. Терекиев. Настъпвайки по насипа на жп линията, след един час ход патрулът достигнал до селото и когато излизал на западния му край при гробищата, бил обстрелян с честа пушечна стрелба от височината 792 (Горнобански редут) и от рова под редута. Патрулът се спрял и открил огън. Преди това пристигнал и Гвардейския полк, който се развърнал вляво от юнкерския патрул по склона към големия дол.

Юнкерската дружина в изпълнение на заповедта на началника щаба тръгнала за Горна баня в 4,30 ч след пладне. Но случайно към Горна баня пътувал празен товарен влак. Дружината спряла влака и се качила на него. Но когато влакът достигнал жп завой 1 км северно от Горна баня, бил обстрелян от височините северозападно от селото. Влакът бил спрял, дружината слезнала, разгърнала се в боен ред и настъпила срещу северната крайнина на селото и срещу височините северозападно от него. Вдясно настъпила 2-ра рота, вляво до нея 1-ва, а най вляво 3-а рота. На височините северозападно от Горна баня отделни бунтарски групи били залегнали, но били отхвърлени по посока на с. Суходол. Когато юнкерите заели тия височини, понаднали под огъня на силна бунтарска част от Горнобанския редут и рова пред редута (височина 792). Без много да се бави, Юнкерската дружина настъпила бързо напред и 2-ра рота, пеейки „Шуми Марица“, отблъснала бунтарите от 792 и заела редута. Първа рота атакувала вляво от 2-ра и заела склона непосредствено южно от редута; а 3-а рота заела склона още по вляво от 1-ва рота. Бунтарите отстъпили на височина 810.

Боят на Юнкерската дружина
на 29 септември 1918 г. при Горна Баня

Понеже било вече късно, юнкерската дружина прекратила преследването и пренощувала на позиция на кота 792, западно от Горна баня и по южните склонове на тая кота до големия дол – със стражево охранение напред.

Привечер на 29 септември вляво от юнкерската дружина пристигнала и 1-ва допълваща дружина. Тази дружина, бидейки в подвижен резерв, получила от полк. Шкойнов заповед да се приближи към мукавената фабрика. Към 5 ч след пладне тя вече била на това място и в състав: от 1-ва допълваща дружина 2 роты и 2 картечници, от 31-ва допълваща дружина 2 роты, от 3-о теж. артилерийско отделение (Варна) една спешена батарея – всичко 5 роты + 2 картечници – под общата команда на подполк. Антон Шойлеков. Към 5 ч веерта двете роты от 31-ва допълваща дружина били изпратени в помощ на отбраната по шосето за Княжево. Останалите роты получили задача

и настъпят отначало по шосето за Горна баня, след това да свърнат на запад, за да атакуват бунтарите по източните склонове на в. Кърлеж, като се свържат вдясно с юнкерската дружина. Подпол. Шойлеков повел дружината си и срещу „Кърлежа“ развърнал ротите от 1-ва доп. дружина във верига, а спешената батарея (кап. Гого Стойчев) оставил в резерв. В такъв ред дружината настъпила, минала жп линията и се покатерила по склоновете на Кърлежа, обстрелвана от бунтарите, които били заели окопите по склона, правени за упражнение от школьниците. Макар и силно обстрелвана, дружината не спряла настъплението си и заела първия ред окопи, като бунтарите отстъпили по-нагоре по склона на една линия с Александровия мост. Понеже било вече късно дружината пренощувала на позицията в боен ред, като се свързала вдясно през големия дол с юнкерската дружина.

През всичкото време на боя при Горна баня защитниците на крепостта са били ефективно подпомагани от артилерията при мукавената фабрика и от Боянския редут.

След пристигането на Юнкерската дружина Гвардейският полк се изтеглил зад височините и в походен ред се завърнал за нощуване в Лагера. В тоя бой един гвардеец и 5 коня са били ранени; конят на командира на полка е бил убит. От юнкерската дружина били убити офицерски кандидат Любомир Раев и юнкерът Иларион; имало и неколцина ранени.

През тоя ден пред заставите при Бучино, Драгалевци, Бистрица и Панчарево не се случило нищо особено.

* * *

Сериозността на положението на 28 септември застави военния министър ген. Савов да привлече за защита на столицата и артилерийското отделение на стрелковата артилерийска школа. Школата квартируваше в Сливница и бе под началството на артилерийски инженер полк. Асен Константинов. Отделението се командваше от майор Спас Ганев. То се състоеше от две батареи:

1) Полска скорострелна 7 1/2 см. с командир кап. Дечко Караджов.

2) Планинска шкодова скорострелна 7 1/2 см. с командир капитан Марко Ганев.

На 28 септември след пладне командирът на отделението получил заповед да натовари на железницата батареите – само оръдията с част от прислугата, и да ги разтовари в София. Целия следобед на 28 септември, през нощта срещу 29 и до пладне на 29 септември стрелковото артилерийско отделение на майор Ганев чакало ред на гара Сливница да се натовари и замине за София. Германски превози по железницата пречили на това. Най-после към 2 ч след пладне батареите били натоварени и тръгнали; към 4 ч след пладне отделението пристигнало и се разтоварило на Лагера (западно от София). Тук за отделението докарали коне, то получило и недостигащите хора от прислугата и така батареите, запрегнати вече, заели позиция на Лагера около 1/2 км западно от сегашното трудовашно здание. На тая позиция отделението пренощувало, без да вземе участие в боя поради късното му пристигане.

16. 30 септември – понеделник

Какво става в София през нощта на 29 срещу 30 септември

Тази нощ столицата преживя една близка и сериозна опасност. Гърмежите на 29 и през нощта срещу 30 се слушаха в града – боят се водеше на 4 км западно от него. Гражданите бяха уплашени. Никой не спеше, а къщите не светеха. Всички бяха нащрек – очакваха нещо страшно. Абсолютно забранено бе ходенето по града. Охраната на чуждите легации и консулства, както и на важните обществени учреждения, бе усилена. София бе изтръпнала като пред устата на някой звяр.

От Солун нямаше никакво известие, а примирието се очакваше като насъщна необходимост. Всички телеграфни и телефонни връзки със Солун бяха прекъснати. И аеропланното съобщение бе несигурно. Министър-председателят реши да потърси връзка със Солун открито чрез радиотелеграфа. И късно през нощта (1,16 ч)

той получи една случайно заловена радиограма от министър Ляпчев, с която последният съобщаваше, че на 29 септември в 10,50 ч вечерта е подписано примирието и че военните действия се прекратяват. Това радостно известие веднага бе оповестено на народа, на армията и на бунтарите. В хиляда екземпляра то бе пръснато с аероплани. Партиите от „блока“ излязоха с позиви да осъдят действията на бунтарите и да апелират за благоразумие и спокойствие. „Бунтовете ще унищожат България“ се говореше в тези позиви. Но това не вразуми бунтарите. Те се готвеха за ново нападение на 30 септември. През цялата нощ пристигаха влакове с бунтари – едни разтоварваха в Перник, други на гара Драгичево, трети на гара Владая. Разтоварените се поемат от „ръководители“, организират ги и ги изпращат към Владая. Други се точеха по шосетата откъм Дупница и Радомир. Тази маса от отстъпващи войници не са били настроени бунтарски: мнозина от тях са бягали през Витоша и Люлин, за да отидат по домовете си. Но щабът на крепостта по онова време не знаеше това и при донесенията за движение на тълпи по фланговете на столицата вземаше нужните мерки.

* * *

През нощта срещу 30 септември двете сражаващи се страни нощуваха, както следва:

Бунтарите, разположени по полите на Витоша – по северната крайнина на боровата горичка и на с. Княжево – в. Кърлежа и кота №10 западно от с. Горна баня; защитниците заемаха: Боянския редут с артилерийската група на майор Сокачев и владайската застава и над тях 3 роты от германската 1/4 дружина на капитан Юнглинг – общ началник полк. Асен Константинов; на шосето и горичките при мукавената фабрика: 1-ва германска рота от 1/4 дружина с 2 картечници, 2 гаубични и 4 германски скорострелни оръдия и част от сборните отпускарски роты (командир още не установен) – общ началник полк. Григоров; по южните и югоизточните склонове на Кърлежа (между Горна баня и Княжево) три роты от 1-ва допълваща дружина; западно от Горна баня: Юнкерската дружина; на Лагера – Гвардейският конен полк и част от 12-та пионерска дружина; на в. Коньови-

ца – австрийската 1/102 дружина. Пристигнаха с железницата: 6 допълваща дружина, 2 гвард. картечен ескадрон, една германска дружина и 2/30 австрийска дружина.

В това разположение двете противни страни чакаха на разсъмване да започнат борбата – бунтарите отново да напънат, за да влязат в София, а защитниците на столицата вече не да се отбраняват, а да настъпят по целия фронт, да атакуват бунтарите и да ги пръснат.

Организиране нападението срещу бунтарите

Подготовката за дневния бой, както и ръководството му щеше да се извърши само от щаба на крепостта. Затова бе издадена оперативна заповед № 1 по крепостта. Тази заповед разделяше войските на три групи.

I. Конница (полк. Александър Кисъв) 1 пехотна рота 5 картечници и 3 1/4 ескадрона. Задача да настъпи в 4 ч сутринта на 30 септември по пътя за Суходол – Мало Бучино – Гол. Бучино – жп линия, за да атакува бунтарите в тил, да все ланика в тях и да разруши слабо жп линията западно от с. Църква. Заставата от Мало Бучино (1 рота и 1 карт.) с 1/4 ескадрон (полк. Кисъв) да се насочи през в. Добринов (Люлин) за в. Площак със задача да атакува бунтарите, които действат по билото на Люлин.

II. Маневрени войски (подполк. Шкойнов): 19 роти, 16 картечници, 27 оръдия и 1/4 ескадрон. Задача – да атакува бунтарите във Владайското дефиле (пространството между Витоша и Люлин включително) и да ги унищожи. Това беше чукът, с който Щабът на крепостта възнамеряваше да разнебити бунтарите.

III. Неподвижна отбрана на крепостта (майор Шулце): 6 1/4 роти, 12 картечници и 1/4 ескадрон. Задача – да отбранява столицата по линията: от Лагера – през тухлените фабрики – южно от погребите – южно от с. Дървеница до шосето за Горубляне; с отделни застави да заеме селата Драгалевци, Симеоново, Бистрица, Панчарево и моста на р. Искър при с. Горубляне; да наблюдава посоките към Черната скала (Драгалевци – Витоша), с. Железница, Самоков и Вакарел.

Мотивите за такова разпределение на войските и зададените им задачи бяха: 1. Характерът на противника: бунтари, организирани и неорганизирани тълпи, готови да се движат кой където си ще, да нападат столицата от всички страни и отгоре на това решени и готови на всякакъв вид изстъпления; 2. Настроението на цялата отстъпваща армия не бе успокоително; 3. Столицата е несигурна и откъм вътрешността на царството – и там се надигаше вълна на недоволство; 4. И вътре в нея имаше брожение, очакваше се бунт. Затова трябваше да има части за поддържане на вътрешния ред в града и в близката му околност и части за близка непосредствена отбрана на столицата срещу промъкнали се бунтари. Тези части следваше да водят строго отбранителен бой, без да се увличат в движение напред (преследване), за да не оголят от някоя страна столицата, откъдето да могат да се промъкнат в града бунтари. Това бе задача на неподвижната отбрана на столицата. Трябваше да има и части, които да потърсят стъстените и организирани бунтарски сили, да ги разбият, преследват и разпръснат до свършеното им деморализиране. Това бе задачата на маневрените войски – подвижната отбрана на крепостта. Действия по фланговете на бунтарите и в тила им да извършва конницата, и то в крайния ляв фланг на бунтарите, където местността бе по-достъпна и в която посока бунтарите можеше да излязат към Божурище и да заплашат София от запад.

* * *

Най-важната работа в това разпределение на войските трябваше да извършат маневрените войски. Затова за началник на тия войски бе назначен досегашният им командир полк. Иван Шкойнов, солиден боеви офицер. За полезното и ефикасно изпълнение на възложената им задача маневрените войски бяха разпределени по следния начин:

a/ Дясна колона (подполк. Димитриев) – 4 роти и 3 картечници. Задача: да атакува бунтарите на кота 810 и на Кърлежа и след отблъскването им да продължи движението по гребена 1090 и 1222. На последните коты да се спре и окопае, като обръща особено внимание на левия си фланг и се свърже твърде тясно вляво с германската

дружина и вдясно с бучинската застава, която ще настъпва откъм и. Добринов. (Бучинската застава, командвана от поручик Владимир Николов (впоследствие полковник – военен съдия) се е състояла от 4-а рота от 1-ва допълваща дружина. В състава на тази рота повечето от войниците са били от 2-ра рота от 1-ва допълваща дружина, имало е войници от други роты на тая дружина, а е имало и отпускарни от други части. Затова тази рота е наречена 4-а сборна рота от 1-ва допълваща дружина.)

Впоследствие с развитието на боя към тая колона бяха придадени: 1-ва допълваща дружина с 3 р. и 3 картечници и планинската батарея от отделението на майор Спас Ганев.

б/ Средна колона (капитан Юнглинг) 3 роты и 4 картечници и 4 оръдия. Да настъпни по посока Княжево – Владая, като включи в своята зона на движение южните склонове на хребета Кърнежа и десния бряг на Владайската река. Задача: да завладее с. Княжево, да патика бунтарите в дефилето и там да ги унищожи. След това да завладее кота 895 западно от Владая и гребена към кота 1222, включително височинката, която е на 1 1/2 км северозападно от кота 895.

Втора рота от дружината на кап. Юнглинг бе в пространството между Бояна и Боянския редут. Затова в заповедта за действията на 30 септември тя е включена в състава на лявата колона. На разсъмване обаче на 30 септември кап. Юнглинг си прибра ротата без знанието на щаба на крепостта, като в боя на този ден тя действала в състава на средната колона. По-късно с тая колона настъпни и полската батарея на майор Ганев.

в/ Лява колона (подполк. Аджаров) 9 роты и 9 картечници. Без ротата на кап. Юнглинг остават 8 роты. Задача: Да настъпни по котите 761, 916 и 977, за да отблъсне бунтарите в дефилето и да завладе с. Владая и гребена южно от гара Владая. Да изпрати ляво страшно прикритие най-малко от една рота с 2 картечници към хребета Сарасар, където да се закрепни и отбранява откъм Владая и Златните мостове. Ако откъм Черни връх, Златни мостове и Черната скала не се окажат бунтари, това прикритие да продължи настъплението си на запад съобразно с частите, които са надясно от него, но винаги със солидно наблюдение към своя ляв фланг.

г/ В резерв на маневрените войски бяха оставени 3 роты и 1/4 ескадрон под командата на полк. Григоров. Тия части трябваше да настъпват скрито отстрани на шосето към мукавената фабрика. При фабриката да се спрат и да чакат заповеди от полк. Шкойнов.

д/ Артилерия (полк. Константинов) 23 оръдия. Да действа от досегашните си позиции до завладяването на Княжево. След това разпрегнатите оръдия да бъдат преместени около Горна баня в подкрепа на дясната колона, в чийто състав влизат. Незапрегнатите оръдия да действат съобразно обстоятелствата по нареждане на полк. Константинов.

Задачата на всички части предварително бе съобщена по телефона. В 4,25 ч преди пладне на 30 септември полк. Иван Шкойнов е екстрена телефонограма № 5, като съобщаваше, че той ще се намира при войските в лично негово разпореждане, предписваше на полковник Григоров (Лагера) и на подполковниците Димитриев (Юнкерската дружина Горна баня) и Аджаров (Боянския редут) да изпълнят заповедта на соф. крепост № 1 в определения час – 5 ч преди пладне. (Към пладне на 30 септември началник-щаба смени полк. Григоров от това командване и вместо него назначи подполк. Шойлсков, който беше и командир на 1-ва допълваща дружина.) И самата писмена заповед бе разиратена по частите с автомобили и велосипедисти. Въпреки това, както ще се види по-нататък, частите не настъпиха в определеното време.

Като допълнение на заповедта № 1 за действията на 30 септември може да се считат следните нареждания:

1. През нощта 1,35 ч полк. Шкойнов заповядал в Божурище: В 6,30 ч сутринта – на разсъмване – да летят аероплани в зоната Бучинското поле – Радомир – София – Бистрица – Железница – Радомир и да пускат бомби в Радомир, Драгичево, Владая и Княжево.

2. 6,35 ч сутринта на 30 септември началник-щаба с телефонограма № 5 предписал на пристигащата с железницата от румънския фронт 2/9 германска дружина да продължи с влака пътя си до Горна баня, където да се разтовари и след пристигането ѝ с телефонограма № 11 в 9,10 ч преди пладне ѝ заповядал да влезе в подчинение на командира на Юнкерската дружина.

3. В същото време началникът на щаба предписал на пристигналата през нощта с железницата 6-а допълваща дружина да отиде в с. Дървеница и да охранява достъпите към столицата от Драгалевската река до Цариградското шосе, като влезе в подчинение на майор Шулице, началник на неподвижната отбрана.

4. В 7,50 ч преди пладне началник-щаба поставя в подчинение на командира на юнкерската дружина сборната рота, която вчера действаше вляво от дружината срещу Кърлежа. Каквито и да са сведенията за действията на тази рота липсват.

5. На австрийската 1/102 дружина, която по известните причини не бе получила задача в заповед № 1, началник-щаба в 8,45 ч заповяда да остане и занаят на в. Коньовица, като изпрати застава на гара Захарна фабрика.

6. Друга една австрийска дружина /2/30/, която в 11 ч се очакваше да пристигне на гара София, получи от началник-щаба заповед – да се разтовари на гара Захарна фабрика и да остане там в разпореждане на началник-щаба.

7. За почистване на столицата от излишни хора бе предписано на Софийския градски военен комендант полк. Пантелей Парасков и на завеждащия движението по железниците подполк. Лудогоров – да бъдат превозени с влакове в Северна България всички обезоръжени бунтари и пристигащите от фронта без команда отстъпващи войници.

8. Предписа се на полковник Пантелей Парасков да се погрижи за залавянето на Александър Стамболийски, който се укриваше в София, а до комендантите в Царството, коменданта на крепостта ген. Протогеров телеграфира да имат грижа за залавянето на Райко Даскалов.

Упоритият бой на 29 септември при Княжево, Павлово и при Горна баня бе обнадежил някои обществени среди в София и им беше дал вярата, че на утрешния ден бунтарите победоносно ще влязат в Столицата. Затова се раздвижиха през нощта срещу 30 септември и започнаха да се приготвяват за посрещане и за вероятен бунт. Някои пристигаха от провинцията масово, други се готвеха през нощта да напуснат София. Очакваше се всяка минута столицата да бъде обхваната от паника. Всички началници (офицери) на участие-

ните долагаха на градския военен комендант за тая опасност и се молеха да се вземат мерки. Затова комендантът на крепостта ген. Протогеров извика коменданта на София полк. Пантелей Парасков и му заповяда – **ДА ВЗЕМЕ ИЗКЛЮЧИТЕЛНИ МЕРКИ**, но да не позволи никакъв метеж или паника в столицата. Полк. Парасков изпълни тази задача блестящо. Столицата прекара нощта благополучно благодарение на твърдостта на този офицер.

* * *

Кои поименно части влизаха в разните поделения за боя на 30 септември, се вижда от оперативна заповед № 1, която цитираме дословно; а идеята, която легна в основата на тая заповед, се вижда в приложената схема.

Заповед по Софийската крепост № 1

Щаб – София
Дирекция С.Г.О.П.

30 септември 1918 г.
5 ч преди пладне

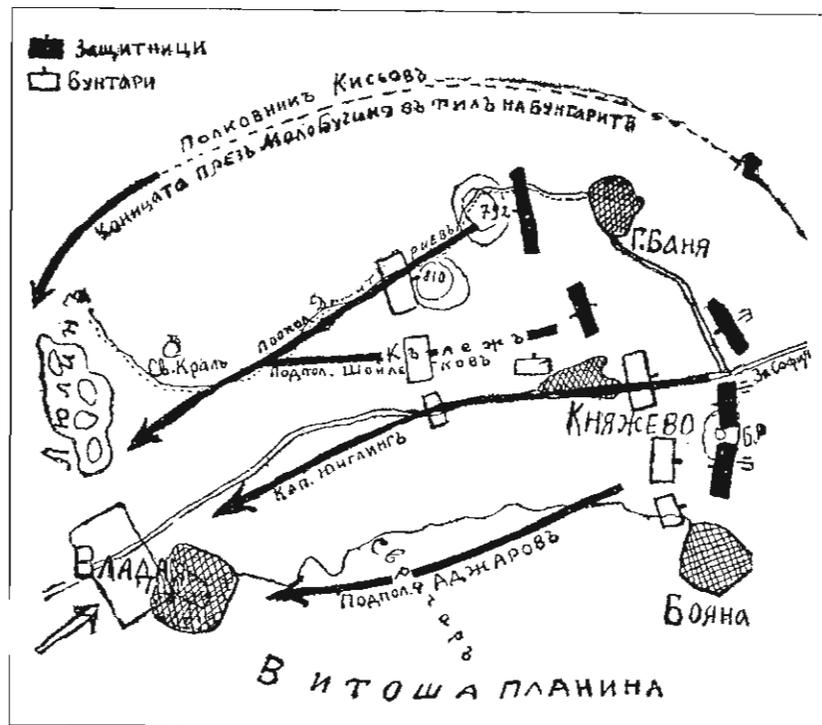
Карти: 1:200 000 – австрийска
1:50 000 – българска

§ 1) Разбойниците вчера след пладне в три колони настъпиха от Владая: по шосето за Княжево, по Люлин (през манастира „Св. Крал“) и през Витоша срещу Боянския форт.

§ 2) Нашите части, които заемаха дефилето западно от с. Княжево, се оттеглиха източно от това село. Дясната наша колона нападна разбойниците откъм Горна баня и отблъсна лявото им крило на височината 810 и на хребета Кърлеж (югозападно от Горна баня).

§ 3) Сега разбойниците заемат линията: княжевската горичка, източната крайнина на Княжево, хребета Кърлеж и кота 810. По сведенията от пленени разбойническите групи се скитали по върховете Сврачар и Златни мостове на Витоша. Откъм Мало Бучино няма донесения за присъствие там на разбойници.

§ 4. За 30 септември отбраната на столицата да се организира така:

I. Неподвижна отбрана на крепостта

Майор Шулце

VI/38 герм. опъл. дружина 4 роти

От 9-и германски резервен полк

9-а и 11-а рота 2 роти

21-ва германска картечна рота 12 карт.

Бистришка застава от

6-а допълваща дружина 1/4 рота

Панчар. застава от 1-ви допълващ еск. 1/4 еск.

Всичко

6 1/4 роти,
12 картечници
и 1 кон. взвод

Да отбранява от Лагера, през тухлените фабрики (при арсенала), южно от погребите, южно от с. Дървеница, до шосето за Горубляне.

С отделни застави да земе селата Драгалевци, Симеоново, Бистрица (височината Църква северно от това село да окопае) височината западно от Панчаревските бани и моста на р. Искър северно от Горубляне.

Да наблюдава посоките: от Черната скала към Драгалевци и Симеоново, от Железница към Бистрица, и шосетата Самоков – Панчарево и Вакарел – София.

II. Маневрени войски

Полк. Шкойнов

На 30 септември на разсъмване да атакуват разбойниците във Владайското дефиле и да ги унищожат.

1) Дясна колона

Подполк. Димитриев

От Военното училище

3 роти + 3 картечници

От 1-ва дивизия

1 сбор. рота

Всичко

4 роти + 3 картеч.

2) Средна колона

Кап. Юнглинг

От 9-и пех. германски резервен полк 3 роти + 1 карт. рота

VI/274 пол. с. с. герм. батарея 4 оръдия

Всичко

3 роти + 1 картечна рота
+ 4 оръдия

Да настъпи в 5 ч преди пладне по посока на с. Княжево – Перачницата – Владая, като включи в своята зона на движение южните склонове на хребета Кърлежа и десния бряг на Владайската река.

Задача: да завладее с. Княжево, да натика разбойниците в дефилето и там да ги унищожи. След това да завладее кота 895 западно от Владая и гребена към кота 1222, включително височинката, която е 1 1/4 км северозападно от кота 895.

3) Лява колона	
Подполк. Аджаров	
От 6-а допълваща дружина	2 р. + 2 картечници
От 1-ва допълваща дружина	3 р. + 2 картечници
От 1-во допълващо пол. Артилерийско отд.	1 рота
От ШЗО	1 рота
Сборна отпуск. рота + 2 (сега е към Бояна)	1 рота
От допълваща шурмова рота	5 картечници
От 9-и германски резервен полк	1 рота
<hr/>	
Всичко	9 роты + 9 картечници

Да настъпи в 5 ч преди пладне по посока на котите 761, 916 и 977, за да отблъсне разбойниците в дефилето и завладее с. Владая и гребена южно от станция Владая.

Да изпрати ляво странично прикритие, най-малко от една рота с две картечници, към хребета Сврачар, където да се закрепят и отбраният откъм Владая и Златните мостове.

Ако откъм Черни връх, Златни мостове и Черната скала не се окажат разбойници, това прикритие да продължава настъплението си на запад съобразно с частите, които са вдясно от него, но винаги със солидно наблюдение към своя ляв фланг.

4) Артилерия	
Полк. Константинов	
От Военното училище (сега на Лагера)	2 оръдия
От 1-во допълващо пол. артилерийско отд. (сега на Лагера)	2 оръдия

От Военното училище	2 полеви оръдия + 5 гауб., 7 полеви оръдия
---------------------	---

(сега на Боянския редут)	
От 17 артилерийски полк (сега на Боянския редут)	
Отделението на майор Ганев (сега Лагера)	4 пол. и 4 Шкода оръдия 8

Всичко	23 оръдия
--------	-----------

Да действа от сегашните си позиции до завладяването на с. Княжево с горичката и на в. Кърлежа. След това запрегнатите с коне оръдия полк. Константинов да премести около Горна баня, за да поддържа с огъня им по-нататъшното настъпление, като според нуждата променя позициите напред към манастира „Св. Крал“. С останалите оръдия да действа според развитието на боя.

Полк. Константинов веднага да пристъпи към организиране артилерийското съдействие на пехотата. Артилерийския огън да започне в 5 ч сутринта.

5) Части в лично разпореждане на началника на маневрените войски:

Полк. Григоров	
От Соф. кр. полк	1 рота
От 1-ва допълваща дружина	1 рота
1-ва сборна отп. рота	1 рота
От Гвард. конен полк	1 взвод

Всичко	3 роты + 1 конен взвод
--------	------------------------

Да настъпва скрито от страна на шосето към книжната фабрика (кръстопътят Княжево – Горна баня); при фабриката да чака по-нататъшно нареждане от началника на маневрените войски.

§ 5. Конница

Полк. Кисьов

От 1-ва кон. бригада

и 1 карт. ескадрон

Бучинска застава от 1-ва

допълваща дружина –

всичко

3 1/4 еск.

4 карт.

1 рота + 1 картечница

1 рота + 5 картечници

+ 3 1/4 ескадрон

Да настъпи в 4 ч сутринта по пътя за Суходол, Мало Бучино, Голямо Бучино, жп линия със задача да атакува разбойниците в тила, за да всее паника в тях, и да разруши слабо жп линията западно от с. Църква.

Заставата от Мало Бучино с 1/4 ескадрон да се насочи през връх Добринов за връх Площак със задача да атакува разбойниците, които действат по билото на Люлин откъм манастира „Св. Крал“ за Горна баня.

Телефонна станция е открита в с. Мало Бучино.

§ 6. Щабът на крепостта ще се намира в София в Дирекцията С.Г.О.П. (срещу Нар. театър, ул. „Левски“ № 12).

Комендант на крепостта генерал-майор Протогеров
Началник-щаб от Генер. щаб полк. Николов

Действията на конницата

Конницата на 29 септември ношува на Лагера. (Отрядът на подполк. Кисьов се състоеше от една сборна рота + 1 картечница от 1-ва допълваща дружина; 1-ви и 3-и ескадрон от Гвардейския полк; 1-ви ескадрон от 1-ви конен полк, два взвода от 2-ри гвард. картечен ескадрон – всичко 1 рота + 3 1/2 ескадр. + 5 картечници.) В изпълнение на оперативната заповед № 1 конницата настъпи в 5 ч преди

пладне (наместо в 4 ч) по посока Горна баня – Мало Бучино с авангард 1-ви ескадрон от 1-ви конен полк. Към 10 ч преди пладне конницата достигнала с. Мало Бучино, присъединила към себе си Бучинската застава и продължила настъплението към вододела на Люлин. (Вскадай картата 1:50 000 и схемата). До вододела между селата Мало Бучино и Голямо Бучино полк. Кисьов не срещнал противник. Към 11 ч на пладне колоната достигнала Голямо Бучино. Оттук полк. Кисьов изпратил конно-пионерния взвод в един конен взвод за охрана, след да разруши жп линия. Разрушението бе направено между селата Монино и Църква и малко бе повреден жп мост над Струма. След поврежданата на жп линия конно-пионерен взвод се завърнал в Голямо Бучино. Когато конницата излезнала от Бучинското дефиле, полк. Кисьов наредил да бъдат заети върховете по Люлин: Пралев Кам. (1.225) с един ескадрон и 2 картечници; кота 927 – също с един ескадрон и 2 картечници; и за поддръжка изпратил на кота 986 един ескадрон и 1 картечница. Появяването на конницата в тила на бунтарите при Владая облекчи настъплението на дясната и средната колона. Към същото време (4 ч. 5 м. сл. пл.) и последната колона (кап. Юнглинг) беше вече заела с. Владая и поставила едно оръдие на кота 820 и обстрелване бунтарите на кота 895 при гара Владая. Бунтарите спочнаха да отстъпват безредно и масово към селата Мърчаево и Църква. Картечният взвод, който бил на кота 927, в 4 ч след пладне обстрелял един влак, с който бунтари бягаха от Владая към Перник. Към 5 ч след пладне бунтарите очистили Владая и разездите на конницата заели гарата Владая и прилежащата местност. Привечер гарата и околните височини били заети от средната (кап. Юнглинг) и левката (подполк. Аджаров) конница. След това отрядът на полк. Кисьов се оттеглил за нощуване в с. Голямо Бучино. Към 8,20 ч той е бил вече на огледа си. През тоя ден конницата няма загуби.

Действията на дясната колона

Дясната колона съгласно оперативната заповед № 1 се състоеше от 3 роти + 3 картечници юнкерски и една сборна рота от 1-ва швизия. Тия части бяха под командата на командира на Юнкерската

дружина подполк. Панко Димитриев. На 29 септември привечер бяха прехвърлени от мукавената фабрика за действие срещу Кърлежа под командата на подполк. Шойлеков две роты с 2 картечници от 1-ва допъл. дружина и една спешна батарея (кап. Гого Стойчев) от 3-то тежко артилерийско отделение (Варна). Сутринта на 30 септември пристигнаха с железницата три роты от 9 германски резервен полк; тия роты бяха дадени в разпореждане на командира на юнкерската дружина. От една схема в архивата за разположение на частите, които на 30 септември заносиха на Люлин се вижда, че по източните склонове на планината са действали още и 7-а сборна рота, и от 6-а допълваща дружина 2-ра рота. Много малко се знае за действията на последните две роты, както и на германските роты.

Юнкерската дружина на 29 септември пренощува по височините западно от Горна баня, 2-ра рота пренощува на Горнобанския редут (кота 792): на самата височина 2-ра полурота (кап. Найденов) във верига; 1-ва полурота (командир Новаков) в прикритие на 1 км вдясно – западно през дола в една горичка със секрети напред и встрани, без да бъде във връзка с 2-ра полурота. През нощта тая последната полурота (на кота 792) отблъсна две бунтарски атаки със значителни загуби за бунтарите. 1-ва юнкерска рота нощувала вляво, а 3-а още по-вляво и в отстъп – и двете в боен ред.

Юнкерската дружина срещу 30 септември прекара една много тревожна нощ.

През цялата нощ от двете страни на страничното прикритие (кап. Новаков) се точили бунтарски маси за към с. Суходол. „Цяла нощ слушахме движението и разговорите им, без да ни усетят“, разказва кап. Новаков. „Ако бяха ни усетили, щяха да ни избият бездруго, защото бяха множество.“ Призори на 30 септември страничното прикритие незабелязано от бунтарите се прибрало на кота 792.

Полуротата на кап. Найденов на кота 792 спяла „като мъртва“ от умора; само полуротният командир бдял на една от картечниците. Било месечина като ден. Към среднощ група бунтари настъпила пред фронта на полуротата с вдигнати бомби бухалки и с викове: „Предаваме се.“ Допуснати безнаказано на 15–20 крачки, бунтарите започна-

ли да хвърлят бомбите върху юнкерите. Но кап. Найденов ги прогонил с картечницата.

Призори една бунтарска маса от около стотина души се показала из дола срещу 2-ра рота на около 50–60 крачки. Кап. Новаков, който току-що се бил прибрал с полуротата си от страничното прикритие, станал прав и започнал да ги увещава да не проливат братска кръв и да предадат оръжието си. Някои започнали да си хвърлят пушките, но други отдире – вероятно началстващи лица, ги заплашили с револвери в ръце и те отново нагребали пушките, дали един залп и настъпили срещу 2-ра юнкерска рота. Завързал се сериозен бой. Понеже пред 1-ва юнкерска рота било спокойно, поручик Юрданов, командир на един взвод от тая рота, по своя инициатива притичал с извода си на помощ на 2-ра рота, развърнал взвода си вдясно от тая рота и със своя огън и огъня от полуротата бунтарите били отбити. Но в тая схватка от залпа кап. Новаков е бил ранен в дясното рамо под ключицата.

Пред 1-ва юнкерска рота нощта минала също неспокойно: юнкерите много се тревожели – това било за тях първо бойно кръщение. Към среднощ зад тая рота загърмели бомби – бунтари се били промъкнали в тила на ротата и предизвикали паника. Юнкерите се обърнали кръгом, готови да стрелят, но били възспрени от кап. Д. Кокашков, защото зад 1-ва рота се намирала в поддръжка спешената батарея на кап. Стойчев и куршумите би попадали в нея. Бунтарите, които хвърляли бомбите, били пленени от войниците на кап. Стойчев.

* * *

Съгласно заповед № 1 **дясната колона** имаше задача да атакува бунтарите от Кърлежа и на кота 810. Сутринта на 30 септември бунтарите още задържаха тия позиции.

На разсъмване юнкерската дружина настъпила, но още в първите моменти тя срещнала окопани бунтарски групи, които задържаха настъплението ѝ. Затова командирът ѝ в 9,30 ч преди пладне моли артилерията да обстреля подлежащите височини, особено Кърлежа. Артилерийската поддръжка му била дадена по заповед на полковник Шкойнов.

Към 10,30 ч преди пладне юнкерските вериги са на 500 крачки от 810, а вериги от 1-ва допълваща дружина и от сборната рота са залегнали по североизточния склон на Кърлежа, който се обстрелва силно от артилерията откъм мукавената фабрика и Боянския редут. Бунтарите въпреки тая силна артилерийска стрелба се държаха здраво на позициите си. Към това време конницата вече беше достигнала Мало Бучино и настъпваше към вододела (в. Добринов, кота 1230) с пехотна верига от Бучинската застава. Началник-щаба на крепостта в 10,30 ч преди пладне с № 14 съобщи това на командира на Юнкерската дружина и заповяда – да се натиснат по-твърдо бунтарите на кота 810. Към 11 ч преди пладне бунтарите минават в настъпление по жп линията. Настъплението на 1-ва допълваща дружина е спряно, а поради това се спира и юнкерската дружина. Виджайки това, полк. Шкойнов, който през всичкото време е при сражаващите се войски, праща заповед на гвард. картеч. ескадрон да излезе с картечниците на позиция и да спре настъплението на бунтарите, а на артилерията от мукавената фабрика, от Боянския редут и от Лагера – да усили огъня по бунтарите на кота 810. (По отношение на гвард. картечен ескадрон тая заповед не е било възможно да се изпълни, защото по това време този ескадрон се е намирал към Мало Бучино в колоната на подполк. Кисьов съгласно оперативна заповед № 1.)

Благодарение на добрата артилерийска подкрепа юнкерската дружина към 12 ч на пладне заела кота 810. На тая кота дружината е била обстрелвана от нашата артилерия и е дала от тоя огън няколко ранени. (От взвода на поручик Юрданов е бил ранен юнкер Георги Зартоев.)

С 5–6 бели ракети и с размахване на бели чаршафи артилерията е била уведомена, че стреля по свои войски, и тя пренесла огъня назад по отстъпващите бунтари. (По бунтарите по склоновете на Люлин е стреляло от Лагера и отделението на майор Ганев, но с много голям мерник и на високи пръскания – само за морален ефект, защото разстоянието е било голямо /5–6–7 км/ и стрелбата на поражение не би била ефикасна.)

* * *

Вляво от Юнкерската дружина, през дола, по Кърлежа са настъпвали две роты от 1-ва допълваща дружина и спешената батарея на кап. Стойчев; тук са настъпвали още 7-а сборна рота и 2-ра рота от 6-а допъл. дружина /?/. Общ началник на тия 5 роты е бил подполк. Шойлеков. Тук са действали и още 3 роты от 11/9 германска дружина. Тия германски роты (6-а, 7-а и 8-а) на 30 септември при зори пристигнаха с железницата в София на военната рампа. Чрез коменданта на гара София началникът на щаба на крепостта със заповед № 5 в 6,35 ч преди пладне заповядал на тия роты да продължат с железницата и се разтоварят на гара Горна баня, където да влязат в разпореждане на полк. Шкойнов. В 9,55 ч преди пладне ротите пристигнаха на гара Горна баня и се разтовариха. Какво обаче участие те са взели в боя на 30 септември, не е известно. (В една схема на кап. Юнглинг за положението на дружината му към 1,30 ч след пладне на 30 септември при Александровия мост са показани по жп линия 9-а и 11-а рота от 9-и германски полк. Тия две роты обаче по заповед № 1 бяха дадени на разпореждане на майор Шулце, който бе началник на неподвижната отбрана при тухлените фабрики – погребите. Вероятно на това място са били 6-а, 7-а и 8-а рота, а кап. Юнглинг погрешно ги е смятал за 9-а и 11-а; той не е бил уверен кои именно роты са тия германски войски, затова на схемата при тях е поставил въпросителен знак.

За всичките тия части в оперативната заповед не се говори нищо. Вероятно те са привлечени в тоя участък от полк. Шкойнов постепенно с развитието на боя на 29 септември.

Отрядът на подполк. Шойлеков ношува в боен ред на 29 септември на позиция по източния склон на Кърлежа. До пладне на 30 септември тоя отряд е стоял на тая позиция, като към 11,30 ч преди пладне отбива едно бунтарско настъпление по жп линията. На пладне подполк. Шойлеков продължил настъплението нагоре по склона на Кърлежа, срещайки слаба съпротива.

* * *

На платото югоизточно от манастира „Св. Крал“ двете вериги юнкерската и тая на подполк. Шойлеков – се изравнили и продължили настъплението към билото на Люлин.

Успехът на средната колона, която към 4 ч след пладне е била вече заела с. Владая, движението на конницата по западните склонове на Люлин и силният напор на дясната колона от фронта принудиха бунтарите да напуснат позициите си по източните склонове на тая планина. По петите на бунтарите войските на подполковниците Димитриев (юнкер. дружина) и Шойлеков (1-ва доп. дружина) към 5–6 ч след пладне на 30 септември достигнаха билото на Люлин и го заеха, като се свързаха вляво със средната колона (кап. Юнглинг) при Владая и вдясно с конницата и с Бучинската застава (4-а сборна рота от 1-ва допълваща дружина – поручик Владимир Николов). (При заемането върховете на Люлин случайно е избягнато едно нещастие. Сборната рота от 1-ва допълваща дружина (Бучинската застава) била вече заела върховете на Пралев камък и Площак, когато юнкерската дружина се покатерила по гребена на Люлин и видяла веригите на Бучинската застава. Смятайки ги за бунтари, дружината се приготвила да ги обстреля и атакува; картечниците били насочени. Приготвила се за борба и сборната рота. Но по някакво чувство кап. Кокошков и поручик Юрданов излезли напред на открито; от другата страна се показал поручик Николов и фелдфебелът на сборната рота и с викове се разбрали, че и едните, и другите са защитници на крепостта. Едновременно с юнкерската дружина пристигнал и полк. Шкойнов, който дал нареждане как да пренощува отрядът. Малко по-късно пристигнали на билото (кота 1222) комендантът на крепостта ген. Протогеров и началник-щаба полк. Николов. Те видели долу вляво как голяма маса бунтари са били стълпени около Владая, вече предали оръжието си, и как други отстъпват по склоновете на Люлин на запад към селата Драгичево, Църква и Мошино. (Картина... великолепна за един победител, ако не беше печален резултат на едно братоубийство, причинено от хора с болни амбиции за слава и власт.)

За нощуване дясната колона се разположила, както следва (гледай карта 1:50 000). Бучинската застава на върховете Пралев камък (1206) и Площак (1225); две юнкерски роти по-назад на кота 1222; една юнкерска рота още по-назад на кота 1237; 2-ра рота от 6-а допълваща дружина в долинката между кота 1225 и 1257; 7-а сборна рота на вр. Дулевица (1257). Отрядът на подполк. Шойлеков пренощувал вляво и зад Юнкерската дружина по склона на Люлин.

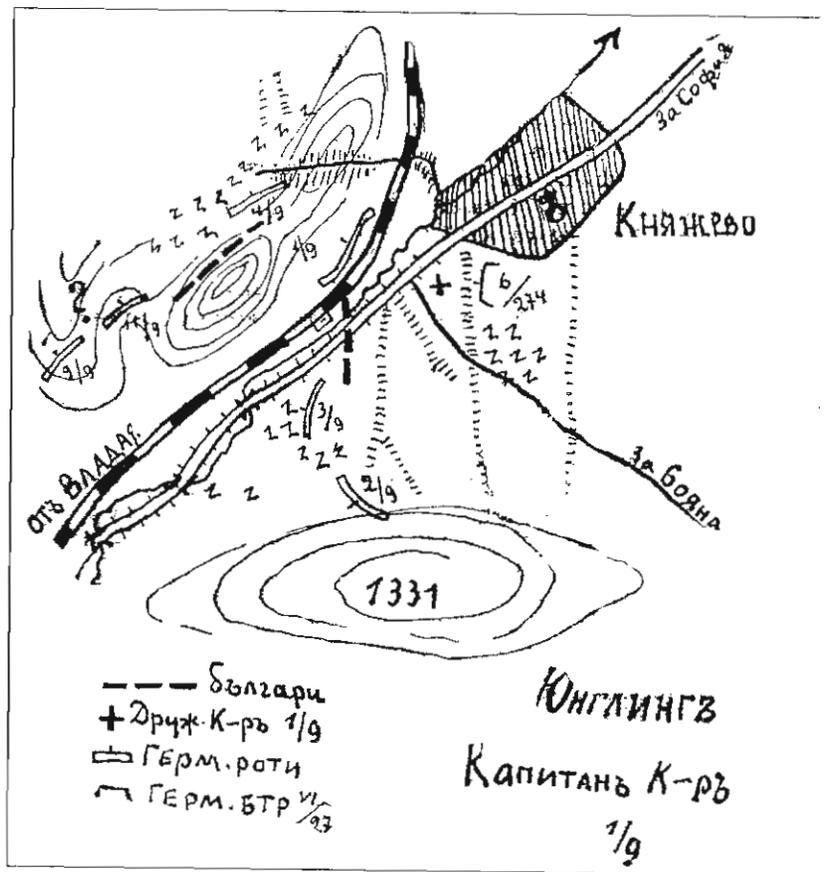
В тъмно пристигнала на Люлин и планинската шкодова батарея на кап. Марко Гачев (от отделението на майор Спас Ганев) и пренощувала на върха зад пехотните части. Къде са нощували 6-а, 7-а и 8-а рота от 9-и германски полк, не е известно.

17. Бойно разположение на I-9а герм. дружина на 30 септември 1918 г. в 1,30 ч след пладне

Действията на средната колона

Средната колона (кап. Юнглинг) имаше състав 4 роти от 1/9 германска дружина, 4 картечници и 4 оръдия – (VI/274 бтр.) – всички германски войски. Съгласно заповед № 1 тая колона трябваше на 30 септември да настъпи в 5 ч сутринта. Кога обаче точно тя е настъпила, не е известно. В 1,30 ч след пладне тя е вече на позиция западно от Княжево и е разположена така (гледай схемата) (Схемата е точно копие и превод от оригиналната схема, представена от кап. Юнглинг.): 2-ра рота (на левия фланг), 3-а рота (вдясно от нея) – и двете в боен ред, по северните склонове на в. Сврачар, опирайки до Владайската река; 1-ва рота на жп линията и по югоизточния склон на в. Малък Кърлеж с фронт на север; 4-а рота е по югоизточния склон на Малък Кърлеж с фронт на североизток; батареята е показана на югозападния край на Княжево.

Между 3-а и 1-ва рота (от реката до жп линията), както и между 4-а и 11-а рота на схемата, приложена към донссението от кап. Юнглинг, са показани български части, но кои са тия части, още не е установено. Съгласно заповед № 1 в средната колона влизат три роти

Бойно разположение на I-9а герм. дружина
на 30.IX.1918 г. в 1,30 ч след пладне
(превод и копие от немския оригинал)

от германската 1/9 дружина. Втората пейна рота, която замръкна на 29 септември по западната крайнина на Бояна, е включена по заповедта в състава на лявата колона. Обаче на схемата, с която кап. Юнглинг съобщава за разположението на дружината му в 1,30 ч след пладне на 30 септември, са показани и четирите роти от дружината му. Вероятно през нощта срещу 30 септември кап. Юнглинг е прибрал 2-ра рота към дружината си, без да донесе за това. На същата

схема по южните склонове на Кърлежа кап. Юнглинг е показал и още две германски роти – 9-а и 11-а. В донесението, с което се известява за това разположение на средната колона, кап. Юнглинг добавя: „3/9 съобщава, че врагът е в пълно отстъпление.“ Затова след малка почивка, за да дочака на тая линия и батареята си, кап. Юнглинг изтеглил дружината си в походен ред по шосето за Владая със странично прикритие по жп линията. Когато колоната около 2 ч след пладне достигнала на около 1 км западно от Александровия мост, забелязали, че по най-високия гребен на Голям Кърлеж се води бой. От шосето се виждало как две картечници – едната бунтарска, другата на отбраната – силно се обстрелвали взаимно. Командирът на германската (VI/274) батарея, виждайки тоя двубой, спрял едно оръдие на шосето и с втория изстрел разрушил бунтарската картечница, а прислугата ѝ се разбягала. Един очевидец (Х. Иг. Д.) описва тоя инцидент така: „От шосето наблюдавахме по Кърлежа на една височина една наша картечница как обстрелваше друга на дезертърите, настанена на близката височина. Картечниците се обстрелваха една друга. Прислугата им стоеше права. Ние гледахме как се избиваха един други и падаха, но никой не отстъпваше.“ Началникът на нашата картечница – един офиц. кандидат, по народност израилтянин – го снеха от височината ранен в ръката. Той е сега инвалид с една ръка. (Едва на 27 ноември т. г. се узна, че тоя храбрец се казва Буко Басанов, сега държавен адвокат в Пловдив. Само че той пише, че ръката си е изгубил не на 30 септември, а на 29 същия месец. В делата архивни той е показан убит. Слава на Бога, че е жив и здрав, макар и с една ръка. Хвала му!) След тоя успех по южните склонове на Люлин вече противникът не се забелязвал. Бунтарите бързо отстъпвали по шосето пред германската дружина.

Настъпвайки съвършено спокойно по шосето, към 4 ч след пладне средната колона достигнала до владайските ханове при моста на реката и поставила на кота 820 (при шосето) едно оръдие за обстрелване бунтарите на кота 895 (при гара Владая). В 4 ч след пладне оръдието от кота 820 открило огън, а дружината настъпила в боен ред от двете страни на шосето закъм манастирчето – височина 895, за да завладе тая височина, на която бунтарите са били отстъпили и

се укрепили. В това време (4 ч след пладне) отдясно, откъм билото на Люлин, се чувала оживена стрелба – юнкерската дружина още водила бой за завладяването на това било.

Но бунтарите на кота 895 не дочакали атаката на германската дружина, а обстрелвани от германското оръдие, заплашвани от фронта от тая дружина и откъм тила от конницата, към 5 ч след пладне отстъпили по посока на селата Мърчаево и Църква, а мнозина, бягайки, се пръснали по Витоша. Разездите на конницата в 5,30 ч след пладне заели гарата Владая, а в 6 ч след пладне пристигнала и средната колона (кап. Юнглинг) и заела гарата и височината 895, като освободила конните разезди.

В с. Владая и околността средната и лявата колона заловили много бунтари, които доброволно сложили оръжието си. В донесението си кап. Юнглинг говори, че само неговата колона (средната) заловила повече от 400 души.

Действията на лявата колона

Лявата колона (подполк. Аджаров) в състав 9 роти и 9 картечници трябваше да настъпи по ребрата на Витоша (през хребета Сврачар) за с. Владая. Заповедта обаче, с която се определяше точно посоката на това настъпление, подполковник Аджаров не получил. Той получил само заповед: след барабанен артилерийски огън да настъпи. Бунтарите заемали източната крайнина на боровата горичка и се били окопали в средното дере пред тая крайнина. Към 5 ч сутринта на 30 септември помощник-началникът на артилерията на отбраната подполк. Самарджиев обходил фронта пред Боянския редут и направил преглед на частите пред лицето на противника, който бил само на 700–800 крачки. „Със своето смело държане той засили у нас вярата в крайния успех“, разказва г-н Х. Игн. Д. в бр. 817 на в. „Отечество“ от 8.10.1938 г.

Подполк. Аджаров настъпил само с остатък от IV школна рота и 1–2 сборни отпускарски роты (?). Настъплението се наченало с прибежки. (Един участник (Еким Стоев Рачев) в своите неиздадени спомени пише, че настъплението се започнало, след като преговори-

те с бунтарите да се предадат не сполучили. Бунтарите отговаряли: „Вие трябва да се предадете, защото ние сме толкова много, колкото вистата по дърветата.“)

Бунтарите стреляли усилено с чест пушечен и картечен огън от горичката и отляво от полите на Витоша. В този бой бил убит кап. Княев, командир на спешената батарея от артилерийски полк. Ударът бил нанесен в центъра на бунтарското бойно разположение. (Един очевидец (Хр. Игн. Д.) разказва, че опразнената бунтарска позиция била покрита с грабени вещи. С такива вещи и материали било осеяно и шосето от Княжево до Владая; имало много разхвърляна захар, разтопена през нощта от проливния дъжд. Същото твърди и друг очевидец (Е. С. Рачев): „При настъплението намирахме раници, пълни с захар, кашкавал и други провизии, разпилени по цялото протежение, а когато пристигнахме във Владая, намерихме разбити вагони с кашкавал, ориз и други продукти.“) Преследвайки ги, сборният отряд на подполк. Аджаров настъпил по склона на Витоша (1 км южно от шосето, където сега са вилите) и към пладне се спуснал на шосето при Александровия мост и след малка почивка в походен ред продължил по шосето за Владая. (От необнародваните още спомени на Е. С. Рачев се вижда, че част от отряда на подполк. Аджаров е останала да ношува на Кърлежа.)

На най-левия фланг на лявата колона са действали 1-ва рота от 1-ва допълваща дружина (кап. Траянов) и 2-ра сборна рота от 4-а дивизия (кап. Хр. Спасовски). Ротата на Траянов е била най-влиятелна и настъпила по посока на „Бялата вода“. На около 2–3 км западно от Бялата вода ротата влязла в бой в гората с бунтари. Имало ранени и от двете страни. В този бой ротата заловила 52 пленници, в числото им и един капитан във войнишки дрехи. Този „капитан“ казал на кап. Траянов, че е изпратен с писмо от Райко Даскалов до София и му показал писмото, но Траянов не взел това писмо.

Ротата на кап. Спасовски настъпила в 9 ч сутринта по посока също на Бялата вода. Взела участие в боя в гората заедно с ротата на кап. Траянов. Когато последната рота настъпила за Владая, ротата на кап. Спасовски останала на позицията си до 4 ч след пладне. На тая позиция от хвърлените с аероплани позиви узнали, че

примирието в Солун е сключено. Към 4 ч след пладне ротата на кап. Спасовски получила заповед да се завърне на Горнобанското шосе при мукавената фабрика. В изпълнение на тая заповед ротата тръгна назад и достигнала оврага отсам (?) Горна баня, където и пренощувала.

* * *

По-нагледно картината на боя на 30 септември на 4-а административна школна рота (от състава на лявата колона) читателят ще прочете в спомените на един участник в тоя бой – школникът Владислав П. Златев (сега адвокат във Велико Търново), от които спомени по-долу цитираме следното:

„През цялата нощ на 29 срещу 30 септември бунтарите се напъваха да пробият линията ни и се отправят към София. От заловени метежници узнахме тогава, че от Райко Даскалов и от Георги Дамянов им е обещано, че като влязат в София, всеки ще бъде свободен да граби и взема безнаказано това, което си желае.

С голяма болка трябва да призная, че тая агитация бе намерила добра почва и че тя твърде много допринесе за упоритостта, която бунтарите проявиха в боевете за превземането на София. През нощта ние узнахме, че точно срещу нас е Райко Даскалов, който броди между бунтарите да ги окуражава и озверява. Засл бях с картечниците си позиция вляво от Боянски редут. Действащите с нас спешени артилериристи бяха новобранци от 43 набор, които не знаеха да манипулират с пушката и въпреки това тия славни момчета, водени от батарейния си командир, покойния кап. Калев, който се би достойно, стреляйки на колене, без да залегне, срещу метежниците, и то тъкмо там, където според показанията на заловени бунтари бил Райко Даскалов. Бунтарите се бяха разгънали много добре и заели позиция в естествения ров пред боровата гора и в самата гора. Те ни биеха също откъм левия ни фланг от склоновете и височините на Витоша.

След силен артилерийски огън бе ни заповядано на всяка цена да атакуваме бунтарите, да ги отхвърлим от рова и да ги преследваме. Започна се настъплението ни. Огънят от страна на бунтарите толко-

ва много се усили, особено картечният им от фланга ни (от Витоша), че трябваше да се отстъпи с жертви. Останах с картечниците да прикрива отстъплението на нашата част, приближил се близо до оврага, идето бяха залегнали бунтарите. Тук ние попаднахме в нашия артилерийски огън, тъй като бяхме съвсем наблизко до бунтарите. В това време нашите части от десния ни фланг, вдясно от шосето, което води за Княжево, напреднаха и бунтарите по тоя фронт бяха в отстъпление вече. Само пред нашия фронт се държеха упорито и не отстъпваха. Тогава аз и един офицерски кандидат от Военното училище – името му не зная, – двама с него се промъкнахме близо до оврага и хвърлихме по няколко бухалки бомби, след което настъпихме с частите си и откъснахме бунтарите от много добре избраната им позиция – рова. Усилено, но предпазливо нахлухме в гората, пречистихме я и се впуснахме по следите на отстъпващите метежници. Заповядано ни бе да прочистим цялата Витоша до Владая. При минаването вляво от Александровия мост близо до едно кладенче във Витоша намерих един от нашите другари запасен подпоручик (името му не помня) жестоко убит. Ударен бе със сабя в челото и мозъкът му течеше; накълцан бе с нож (сабля) по ребрата като чийрек и стреляно бе в сърцето му, но кръв нямаше на тази рана, защото се виждаше една черна дупка, стреляно отблизо и след като е бил умрял. Изути му бяха ботушите и задигнати от бунтарите.

Прочиствайки Витоша, ние намерихме много захвърлено оръжие, плячка и ранени бунтари, които ни се молеха да ги превържем и плачейки, се разкайваха, за онова, което са били подмамани да сторят от Райко Даскалов, но не можехме да им помогнем, макар да им съчувствахме, да оставяме войници, за да ги отнесат при санитарната команда, защото самите ние не разполагахме с абсолютно никакъв санитарен материал. Нямахме едно бинтче и си служехме със скъсване на ризите и платницата. Стигнахме във Владая. Тук заварихме купища разхвърляна захар и друга плячка, която са стоварили бунтарите от трена. Тук намерихме някои от нашите войници, заловени от бунтарите, които, като ни видяха, плачеха и се радваха за спасението си. Трогателна бе срещата ни с моя съгражданин подпоручик Марко Д. Матеев, който командваше другата картечница. Той, заловен на

29 септември при отстъплението ни от метежниците, е бил също осъден на смърт, сложен ножа на гърдите му за изпълнение на присъдата, бива спасен от един войник от Врачанско, учител. Подирив убежище в мазата на една вила, където се скрива под едно корито и прекарва там всичкото време от залавянето му на 29 до заемането на вилата на 30 септември от нашите части. Тук, във Владая, ние можахме да проучим действителните сили, с които са разполагали метежниците, организирането им и решението им на всяка цена да влязат в София. Тук също разбрахме, че с разбиването им при Княжево – Горна баня и Боянския редут те не само че не са се били отказали от престъпната си мисъл да вземат София, но че пристигащите нови войски от фронта, непознаващи истината по развиващите се събития около София, са заслепявани и озлобявани от Райко Даскалов и хората му, организират ги в нови бойни части, за да ги хвърлят отново в бой срещу ни. Тук вече ние узнахме, че те разполагат и с артилерия, но им липсвал командващ оръдията офицер. Това наистина се потвърди, когато на другия ден (1 октомври) тръгнахме за с. Църква, обстрелвани от тяхно оръдие. От тоя ден аз бях причислен към дружината, командвана от подполк. Шойлеков.“

Така лявата колона, твърде много разхвърлена и без обединяващо командване, се прибра във Владая привечер на 30 септември, движейки се: част през гората по Сврачар и част по шосето Княжево – Владая зад средната колона.

Лявата колона заела позиция по височините при владайската гара. На тая позиция пристигнала вечерта и полската батарея от отделението на майор Ганев.

През тоя ден – 30 септември – бе заловен „началник-щаба“ на Райко Даскалов, фелдфебелът Георги Дамянов. Заловил го е школьникът Александър Иванов Чучулаин (4-а админ. рота, 3-и взвод). В оперативното дело – 5 (гарнизон на Владайската позиция), лист 6, се намира донесението на тоя школьник, в което се говори при какви обстоятелства той е заловил Г. Дамянов и каква роля е играл Дамянов през време на бунта.

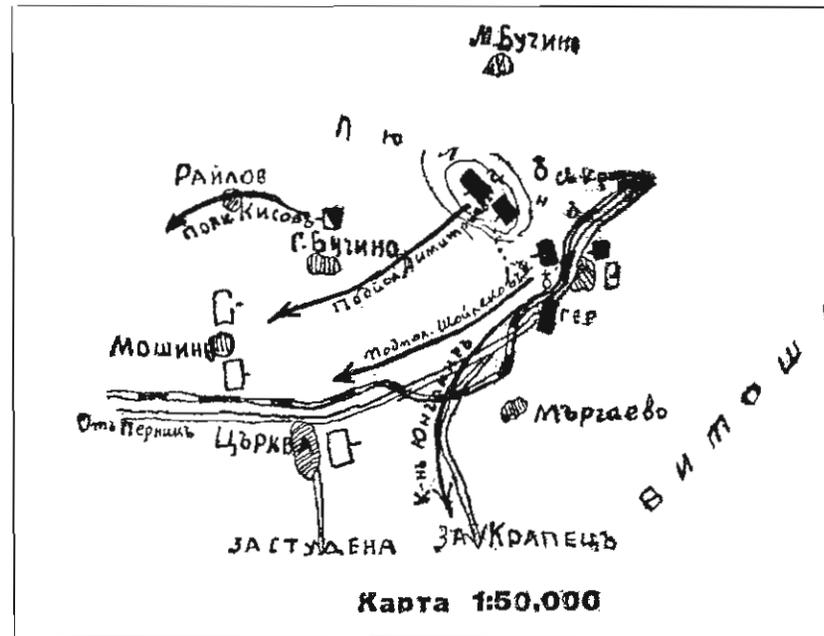
Така се завърши денят 30 септември 1918 година. Бунтарите бяха отблъснати оттатък Владая и Люлин. Те останаха да заемат селата

Студена, Църква и Мошино, като са заели предлежащите на изток височини със силни застави. Частите от отбраната пренощуваха: дясната колона на билото на Люлин; пред нея конницата в с. Голямо Бучино, с разезди напред за охрана и разузнаване; средната и лявата колона – по височините от двете страни на гара Владая и в самото село. Незапрегнатата артилерия пренощува на Боянския редут и при мукавената фабрика.

Неподвижната отбрана остана да ношува на днешните си позиции околоръст на София.

18. 1 октомври – вторник

След боя на 30 септември войските на отбраната достигнаха вечерта до линията: върховете на Люлин – гара Владая – кота 1059 и

Идея за боя на 1 октомври 1918 г.

там пренощуваха. Конницата пренощува в с. Голямо Бучино. Бунтарите – част се разбягаха през Витоша, а част се оттеглиха на линията на селата Църква и Мошино, засаха тия села със застави по височините източно от тях. Тук беше и Райко Даскалов. В подкрепа на бунтарите постоянно прииждаха войници откъм Перник с влакове и по шосето и откъм Дупница по пътя през Диканите – Крапец – Попово – Мърчаево и Крапец – Студена – Църква. Тая последна посока бе много опасна, защото по нея се движеха много бунтари и можеха да се насочват към левия фланг на войските от отбраната при настъплението им към Перник. За действията на 1 октомври от щаба на крепостта бе издадена оперативна заповед № 2. Съгласно тая заповед войските се разделяха на две групи:

I. Неподвижна отбрана (полк. Константинов) за непосредствена околоръстна защита на столицата.

II. Подвижна отбрана (полк. Шкойнов) – да преследва бунтарите и да ги доунищожи.

И този ден главната работа трябваше да извършат войските от подвижната отбрана. За изпълнение на тяхната задача в заповедта те бяха разпределени така:

1. *Конницата* (полк. Кисъв) във вчерашния си състав. Тя получи нареждане да действа срещу левия бунтарски фланг и в тила на бунтарите, като се стреми да достигне Перник и там да нощува.

2. *Дясна колона* (подполк. Димитров) в състав: юнкерската дружина и повечето от сборните роти – всичко 10 роти + 10 картечници + 10 оръдия – трябваше да настъпи по шосето за Перник и да чисти от бунтари тая посока и да превземе това село.

3. *Лява колона* (подполк. Шойлеков) в състав: германската дружина, една батарея, 1-ва допълваща дружина и две планински оръдия от отделението на майор Ганев, всичко 8 роти + 12 картечници + 6 оръдия + 1/2 ескадрон – трябваше да настъпи по старото шосе от Владая за с. Крапец – Диканите – Дупница, за да чисти тая посока от бунтарите и охранява чрез това тила на дясната колона. За нощуване да достигне до р. Струма при в. Червена могила (кота 908) и с това да прегради пътя от Крапец както към Владая, така и към Студена – Църква.

4. Гарнизон на Владайската позиция (подполк. Аджаров) – 3 роти + 5 оръдия – да заеме за отбрана прохода между Люлин и Витоша (височините от двете страни на гара Владая), за да спира там и обзоръжава бунтари, които биха се промъкнали в тила на двете колони и биха се насочили срещу София.

* * *

През нощта срещу 1 октомври бунтарите получили подкрепления откъм Радомир – Перник и се групирани към Мошино с тенденция да се нахвърлят на десния фланг на отбраната при Голямо Бучино. Това нападение е организирано лично от Райко Даскалов, който нощувал на позицията на войските на републиката, сподели това полк. Шкойнов, който по своя инициатива прегрупира подчинените му войски, както следва:

а) От колоната (дясната), която трябваше да настъпи по шосето за Перник, отделил юнкерската дружина и я насочил от върховете на Люлин през Голямо Бучино със задача – да атакува бунтарите при Мошино.

б) От колоната на подполк. Шойлеков (лявата) оставил да следват пътя за Крапец само германските дружина и батарея и им заповядал, като минат с. Мърчаево, да заемат височините западно от това село.

в) Всички останали части под началството на подполк. Шойлеков са образували един вид средна колона със задача да настъпи по шосето Владая – Перник, за да атакува бунтарите при с. Църква.

Правейки това изменение на заповед № 2, по крепостта полк. Шкойнов предполагал при затягане на боя срещу Църква да използва германските части срещу десния фланг на бунтарите при това село и на височината 852 източно от селото. Ако ли не се окаже такава нужда и когато подполк. Шойлеков завладее Църква, да формира лявата колона в състава, показан в оперативната заповед № 2 и да я насочи по пътя към Крапец – Дупница с дадената ѝ в тая заповед задача.

* * *

Така преформираниите части от подвижната отбрана наченали настъпването към пладне (1 октомври):

1) *Германските части* (лява колона) безпрепятствено достигнала височините западно от с. Мърчаево, заели ги, а на височината с кота 852 кап. Юнглинг изпратил един пехотен взвод, който сменил заемащата тая височина разезд – изпратен своевременно там от полк. Кисьов.

Действията на конницата

Конницата (полк. Кисьов) настъпила в 7 ч преди пладне с авангард 3-и ескадрон. В 7,40 ч авангардът е спрял от бунтарски огън – пушечен от кота 772 (при гара Драгичево) и оръдеен от 2 оръдия при жп мост на р. Струма. Полк. Кисьов спрял полка си в с. Голямо Бучино зад височината 815 и заел тая височина с 4 картечници, като изпратил един ескадрон с картечници вдясно и напред и заповядал на Бучинската застава да побърза и се присъедини към полка му. Към 1 ч след пладне бунтарите настъпили срещу Голямо Бучино, но са били отбити с картечен огън. Бунтарската атака е била подпомагана и с двете оръдия. Отстъпилите бунтари към 2,30 ч след пладне се спрели на линията Мошино – Църква. Конницата не преследвала, очаквайки да пристигнат юнкерската дружина и колоната на подполк. Шойлеков. В 4,20 ч след пладне полковник Шкойнов заповядал на конницата да настъпи през вр. Свилен за Перник, но е спряна от бунтарския огън. Едва към 6 ч вечерта юнкерските вериги след упорит бой преминали през веригите на спешената конница и последната в изпълнение на нова заповед на полк. Шкойнов продължила настъплението си в тила на бунтарите през селата Мещица и Витановци. Към 10,15 ч след пладне тя достигнала с. Ярджидовци и тук пренощувала, като разрушила слабо жп линия между Батановци и Перник.

Действия на Юнкерската дружина (подполк. Димитриев)

Тая дружина настъпи в 12 ч по пладне от билото на Люлин по посока на с. Голямо Бучино и промеждутъка между това село и с. Драгичево. Към 1 ч тя взема участие в отбиване бунтарското настъпление. В 2,30 ч пол. Шкойнов заповядал на подполк. Димитриев да насочи главните сили през с. Голямо Бучино и височината западно от него (815) и да атакува бунтарите на Мошинска могила (северно от с. Мошино).

От 2,40 ч до 3,30 ч аероплани летяха над бунтарите и хвърляха позиви към тях да се предадат. Но аеропланите бяха обстреляни от бунтарите и се върнаха в Божурище с пробойни.

В 3,40 ч полк. Шкойнов подканва подполк. Димитриев да ускори атаката в даденото му направление. В 4,30 ч след пладне юнкерската дружина изцяло е ангажирана в боя, като е излязла пред разположението на конницата и е достигнала в гъсти вериги височините Редина и 815, като се е изравнила с колоната на подполк. Шойлеков през височината 772 (при гара Драгичево). Задачата на юнкерската дружина бе с главните си сили да атакува бунтарите на Мошинска могила (северно от старата Мошинска махала). Макар и да се държаша упорито на тая могила, заплашени в левия им фланг от Бучинската застава и от конницата и смело атакувани по фронта от юнкерската дружина, бунтарите бяха принудени да напуснат тая силна позиция и в 5,30 ч след пладне те са вече не в отстъпление, а в пълно бягство към Перник. В 6,15 ч след пладне дружината получила заповед да напредне до височините непосредствено западно от с. Перник; на тия височини ротите да се окопаят и да пренощуват с бойно охранение. Но тая позиция дружината не е могла да достигне поради късно време и упорития бой с бунтарите на височините източно от Перник.

Действията на колоната на подполк. Шойлеков

Колоната в 11,30 ч преди пладне настъпила по шосето за Перник с 2 роты в авангард. Когато главата на колоната започнала да се спу-

ща в долината на р. Голобрешка, била обстреляна от едно бунтарско оръдие, разположено при жп мост над р. Струма. Подполк. Шойлеков развърнал колоната в боен ред и настъпил по гребена между реките Голобрешка и Рударщица. По бунтарското оръдие открили огън две оръдия – едно българско и едно германско. Веригите на Шойлековата колона били силно обстреляни от височините 772 (при гара Драгичево) и 852 (източно от с. Църква) и спрели. Станало нужно сам подполк. Шойлеков да окуражи хората от веригите, като на кон обходил веригите, за да видят, че бунтарският огън не е толкова страшен. Това е било към 1–1,30 ч след пладне и съвпада с опита на бунтарите да атакуват конницата. Юнкерската дружина още не е пристигнала, но с огъня си е подпомогнала отдалеч за отбиването на бунтарското нападение. В 2,30 ч след пладне полк. Шкойнов подканил подполк. Шойлеков да настъпва по-енергично. Към 3,30 – 4 ч след пладне колоната на подполк. Шойлеков завладяла с. Църква и пленила в него 600 бунтари, 2 оръдия, 1 картечница, 1 камион със снаряди и много пушки. Малка част от бунтарите отстъпила по височините западно от с. Църква (782, 773), а по-голямата отстъпила по шосето за Студена – Крапец. Подкрепени от пристигнали с един влак бунтари, тия от коти 782 и 773 правят в 5 ч след пладне безуспешен опит да контраатакуват веригите на Шойлеков. С чест пехотен и с бърз артилерийски огън от полската батарея на майор Ганев бунтарите били разпръснати и колоната на подполк. Шойлеков заела гребена с коти 782 и 773 и мошинския жп кантон с намерение да ношува на тая позиция. (В 3 ч след пладне на 1 октомври майор Ганев донесе следното:

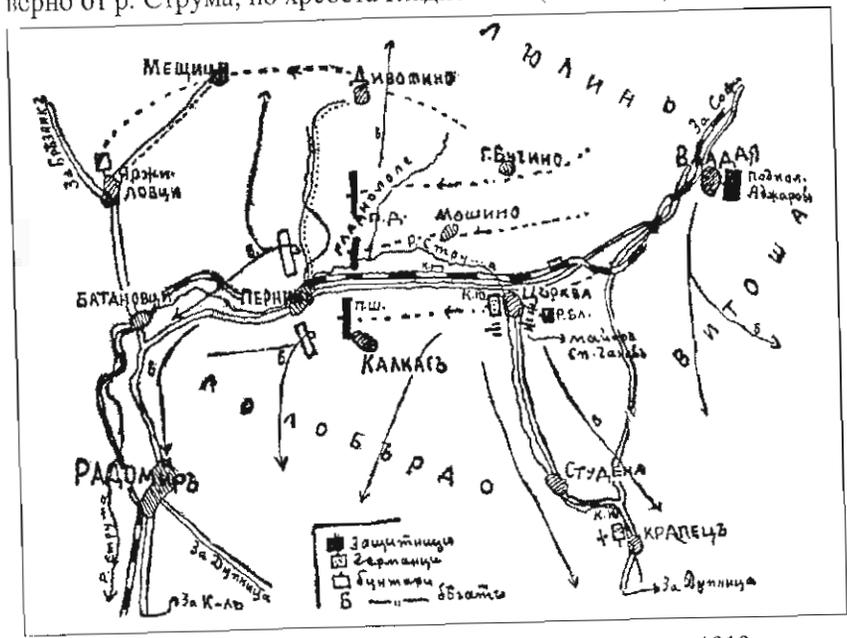
„Батарейте – 1-ва полска и 2-ра с. с., са на позиция на източната окрайна на с. Църква. Пехотни части, действащи пред батареите (подполк. Шойлеков), са на линията 782–773 – мошинския кантон. Разбойниците се предават масово. Около 5 ч в дълга верига се опитаха да настъпят от линията Мошино – 773–782, но бяха разпръснати с бърз огън от полската батарея. Разбойниците имаха две полски оръдия на позиция южно от кота 772 и северно от надписа Църква (кар-

та 1:50000). Едното бе разрушено с артилерийски огън, а другото остана в наши ръце здраво. Загинали няма. № 17.

Командир на отделението
от Офицерската артилерийска стрелкова школа
майор Ганев
(сегашният министър на
благоустройството)

Така войските на подвижната отбрана след продължителен бой с бунтарите, отхвърляйки ги от хребет на хребет, на 1 октомври успяха да ги прогонят от Мошинската котловина. Бунтарите отстъпиха към Голо бърдо и Перник. Заловени бяха 1800 пленници, 4 оръдия и 2 картечници.

Частите от подвижната отбрана пренощуваха: конницата в с. Ярджилковци, юнкерската дружина – на 3 км източно от Перник и северно от р. Струма, по хребета Гладно поле (1:123 000); колоната на

Ношуване на подвижната отбрана на 1 октомври 1918 г.

подполк. Шойлеков – по хребета между Перник и с. Калкас; германската дружина: 2 роты и батареята VI/274 в с. Църква, а останалите 2 роты с картечните около с. Крапец. В с. Църква пренощувало и артилерийското отделение на майор Ганев, а също и 2-ят ескадрон от Лейбгвардейски полк (ротмистър Блъсков), който е бил в далечен разезд по посока на Крапец – Диканите). Началникът на подвижна отбрана останал да ношува в мошинския жп кантон.

Гарнизонът на владайската позиция през този ден (1 октомври) няма бойни действия.

През тоя ден началник-щаба на крепостта има удоволствието да се види със своя колега, „началник-щаба на революционните войски“, Георги Дамянов. На пладне (12 ч.) началникът на щаба на крепостта е бил на позицията при Владая. След като частите настъпили напред, за да изпълнят заповед № 2, началникът на щаба си тръгнал обратно за София. В Княжево му бил представен един ранен бунтар, който се оказало, че е фелдфебелът Г. Дамянов, заловен на 30 септември 1918 г. от школьника Ал. Чучулаин на средата на пътя между Княжево и Владая. Чучулаин го е предал на началството си здрав, а началникът на щаба го приел в Княжево ранен и с автомобила си на 1 октомври го е извозил до София и предал във военното комендантство на града. В дело № 3 ч. Б. л. 27 е запазена и бележката, че Георги Дамянов е предаден в това управление.

Как е попаднал Г. Дамянов в Княжево и какво е ставало по пътя с него, не е изяснено. Но в донесението на кап. Юнглинг за боя на 30 септември (дело № 1, ч. 1-ва, листове 68, 69 и 70) в превод на български точка 4-а гласи: „Носещият настоящото донесение има заповед да предаде *водителя на большевиците, вероятно български капитан.*“ Дали тук не се визира Георги Дамянов? Вероятно за него се говори, защото по това време само Райко Даскалов и Георги Дамянов бяха величаени като водители на бунтарите.

19. 2 октомври – сряда

Щабът на крепостта за 1 октомври с оперативна заповед № 2 бе заповядал войските от подвижната отбрана да достигнат до Перник

и да завладеят това село и височините западно от него. Колоната на кап. Юнглинг трябваше да достигне и ношува при Червена могила (гдето се съединяват шосетата Владая – Крапец и Църква – Крапец). На 1 октомври се водиха упорити боеве за завладяването на селата Църква и Мошино и на подлежащите им височини. По тая причина частите вечерта на 1 октомври не можаха да достигнат дадените им обекти, а пренощуваха по височините на 3–4 км източно от Перник и в с. Църква (част от Крапец). (Гледай схемата в брой 11504 от 3 декември 1938 г. на в. „Мир“.)

За действията на 1 октомври началникът на подвижните войски донесе в щаба на крепостта много късно, за косто командирът на крепостта му обърна внимание да поддържа с него по-тясна връзка. Предполагайки, че частите са изпълнили възложената им за 1 октомври задача, щабът на крепостта издаде за действията на 2 октомври оперативна заповед № 3. Но преди частите да пристъпят към изпълнението на тая заповед, трябваше да се справят с бунтарите, които пренощуваха в Перник и по височините непосредствено вляво и вдясно от селото по двата бряга на р. Струма. За това полк. Шкойнов на разсъмване на 2.10. направил следните нареждания:

1. *Комницата* рано сутринта да настъпи от с. Ярджиловци през с. Батановци за Радомир, да развали жп линия някъде на 3–4 км северно от тоя град и към Брезник да изпрати един силен разезд.

2. *На кап. Юнглинг* заповядал да остане и през тоя ден (2 октомври) на заеманите места – с. Църква и с. Крапец, за да охранява фланга и тила на частите, които действат срещу Перник, от бунтари, които биха пристигнали по шосето Дупница – Диканите – Крапец – Студена – Църква (и Крапец – Владая):

3. *Юнкерската дружина* да атакува бунтарите по височините западно от Перник (северно от р. Струма).

4. *Подполк. Шойлеков* да атакува бунтарите по височините между селата Калкас и Перник (южно от р. Струма).

5. *От новосформирания сборен полк* три сборни роты (3-а, 4-а, 7-а) и 2-ра рота от 1-ва допълваща дружина – всичко 5 роты, които образуваха центъра на бойния ред, да атакуват бунтарите в с. Пер-

ник и на гарата и да заемат прохода Кракра (Крепок) западно от селото.

Забележка. На частите от точки 3,4 и 5 се заповядваше на превзетите бунтарски позиции да се окопаят и да чакат там по-нататъшна заповед.

6. На майор Ганев (88 ор.) се заповядваше да настъпи рано от с. Църква под прикритието на ескадрона на ротмистър Блъсков, да заемем позиция близо около мината Хумни дол със задача да подготви атаката на височините западно от мините.

20. Боят за превземането на Перник

Частите настъпиха призори с изключение на юнкерската дружина, която настъпи в 8 ч сутринта, понеже късно получила заповедта. Редом с веригите се намира и началникът на подвижната отбрана полк. Шкойнов.

I. *Частите от центъра на бойния ред* настъпиха рано през полето срещу селото. В 7,30 ч сутринта, за да се избегне повече проливането на братска кръв, полк. Шкойнов поиска бунтарите да пратят парламентъори при мината Хумни дол. В 8 ч сутринта парламентъорите пристигнали с автомобил и когато се доближили до веригите на 300–400 крачки, където е бил и полк. Шкойнов с автомобила си, бунтарите открили силен огън по автомобила му и по веригите от двете страни на шосето. Боят закипял по цялата бойна линия. След няколко минути силна стрелба една тълпа от около 1000 души настъпила от гарата на изток по двете страни на жп линията и като наближила до веригите на около 200–300 крачки започнала да хвърля пушките си и да вика „ура“. Но освен тия предали се бунтари при гарата имало други, които отчаяно се съпротивлявали. Настъпвайки с бой, сборните роти наближили гарата, обхождайки я от двете страни. Някои опълченци от тия роти започнали да викат и да укоряват бунтарите с думите: „Брей, копелетии, какво вършите, не е ли ви срам, опропастихте България, тъй ли се служи на отечество, вие сте предатели, предайте се, вашата мама...“ Тия тежки думи, казани от толкова близко

разстояние и от такива стари хора пред лицето на смъртта и под усилената стрелба на артилерията, подействали на мнозина, които си хвърлили пушките и се предали. (Артилерията стреляла не на месо, а по селските градини – само за морален тормоз над бунтарите.) Но неколкостотин фанатици, виждайки невъзможността да се съпротивляват повече, бързо отстъпили през селото, а по петите им настъпили и веригите на отбраната и не им позволили да се задържат на хребета Кракра. Отпускарските роти заели гребена, като 7-а сборна рота, водена от храбрия си командир капитан Овчаров, все „на нож“ засла върха Кракра (Крепока), и започнали да се окопават на него.

II. *Колоната на подполк. Шойлеков* (на левия фланг) още в зори завързала бой с бунтарите южно от Перник по хребета между това село и с. Калкас. И подполк. Шойлеков се опитал да уговори бунтарите да се предадат. Той изпратил при тях един от ротните си командири, поручик Недялко Коев, но той едва не бил убит. Закипял боят отново. Когато вече гарата била заета, полк. Шкойнов отишъл на левия фланг на бойното разположение при подполк. Шойлеков. Тук и двамата попаднали под вихрен огън, насочен изключително върху тях. Подполк. Шойлеков е бил леко ранен в десния крак под коляното. И на тоя участък бунтарите не устояли: една част се предали, а друга се разбягали към селото нагоре въз Голо бърдо. Лявата колона (подп. Шойлеков) заела височината, която се спуска стръмно от Голо бърдо към черквата на Перник.

III. *Юнкерската дружина* почти без бой напреднала и заела височините северно от Перник.

* * *

През тоя ден (2 октомври) **гарнизонът на владайската позиция** (подполк. Аджаров) нямал бойни действия, а се ограничил в прибиране разпилянните държавни вещи, превръщане до Княжево заловените бунтари и претърсване селата Владая, Драгичево и Мърчаево. За отбрана и ношване гарнизонът е разпределен така: една рота на билото на Люлин (на позиция); една рота на позиция по височините от двете страни на гарата – зад тая рота в резерв е 4-а школна

рота; гаубичната батарея е на позиция на височината северно от гарата; 2-ра сбор. рота е по квартири в селото Владая. Частите нощуват на позициите в пълна бойна готовност.

Неподвижната отбрана (полк. Константинов): Донесено бе от тайната полиция, че в с. Нови хан се групирани бунтари и щабът им бил в Робертово. Изпратен бе в последното село 3-и ескадрон от 1-ви кон. полк (ротм. Мусевич Бориков) с 2-ри карт. ескадрон от същия полк да обискира селото и залови щаба на бунтарите; със специален влак за ст. Побит камък и оттам пешком за Нови хан бе изпратена 9-а сбор. отпуск. рота. Донесението на тайната полиция се оказа невярно.

Понеже в Искърското дефиле (с. Панчарево – Кокаляне) при електрическата юзина се явяваха групи бунтари, то за охрана на юзината бе изпратен един германски пехотен взвод от дружината на майор Шулце с една картечница.

За претърсване на селата Симеоново, Бистрица и Панчарево бе заповядано на майор Шулце да изпрати една рота от VI/38 германска дружина; обаче тая дружина получи заповед от своето германско началство – днес (2 октомври) в 5 ч след пладне да отпътува с железницата. Тая дружина бе сменена от 2/30 австрийска дружина, която бе на лагера в общия резерв.

На командира на 2-ри еск. от 1-ви конен полк (ротмистър Манов), който досега отлично разузнава по посоката на село Бистрица – Железница – Поповяне – Ярлово, бе заповядано с ядрото на ескадрона си да остане временно в с. Бистрица, като продължава разузнаването в същата посока и по Искърското дефиле през с. Кокаляне.

Пристигналите 5-а и 4-а рота от 1-ва опълченска дружина взеха охраната на североизточния участък на столицата от ханчето при 4-и км на Самоковското шосе през с. Слатина – п.п. линия – с. Враждебна – с. Негован (23 поста): заставата на 3-а рота в с. Слатина, а на 4-а – в с. Враждебна.

На пристигащите на гара Костенец баня 4-и строеви и 1-ви карт. ескадрони, които се дадоха в разпореждане на щаба на крепостта, се заповяда, да се разговарят на тая гара и да пътуват за София през Долна баня – Самоков – Долни Пасарел, за да очистят от бунтари град Самоков и близките села, а също и Искърското дефиле.

21. Настъплението към Радомир на 2 октомври 1918 г. и превземането на тоя град

Към пладне на 2 октомври войските от подвижната отбрана заеха обектите, определени им с заповедта по крепостта № 2 да бъдат достигнати на 1 октомври вечерта. След това им предстоеше да пристъпят към изпълнение на заповедта по крепостта а№ 3, с която за днешния ден (2 октомври) се предписваше:

1. *Конницата* да достигне с. Върба (4 км южно от Радомир) и там да нощува;

2. *Дясната колона* да следва зад конницата, да заеме Радомир, където и да нощува; в Батановци да остави една 1/2 рота за гарнизон;

3. *Колоната на подполк. Шойлеков* да прехвърли Голо Бърдо, да се спусне в Радомирското поле, да заеме височината „Огоя“ и на нея да нощува;

4. *Колоната на кап. Юнглинг* да продължи марша си през с. Студена – с. Крапец – с. Градините (Диканите) и в последното село да пренощува. (Съставът на колоните по заповед 3-а е същият указан в заповед 2-ра по крепостта, с която се уреждаха действията за 2 октомври.)

В 11 ч преди пладне на 2 октомври частите настъпиха, за да изпълнят заповед № 3. Действията се развиха така:

а) *Конницата*. В 5,30 ч преди пладне изпратеният от полк. Кисъев коннопионерен взвод разрушил жп мост над Лесковското дере – 2 1/2 км югозападно от Батановци. Полкът настъпил в 6,15 ч сутринта и в 7 ч заел Батановци. В 11,30 ч преди пладне конницата достигна до 1 км над Радомир, където е спряна от огъня на бунтарите, които заемаха северната крайнина на града. Привечер (към 5 ч) пристигнаха пехотни части и конницата се оттегли за нощуване в Делибалтин чифлик, а не в с. Върба, което беше в бунтарски ръце.

б) *Дясната колона* – юнкерската дружина, някои сборни роти и артилер. отделение на майор Ганев – настъпи в 12 ч по пладне и в 1,30 ч след пладне главата на колоната минала през гара Батановци и

22. 3 октомври 1918 г. – четвъртък

Частите от подвижната отбрана осъмнаха на 3 октомври така: конницата в Делибалтин чифлик (около 3 км западно от Радомир от югът р. Струма); юнкерската дружина, германската дружина, отпускарските роти и артилерийското отделение на майор Ганев заели околовръст град Радомир; колоната на подполк. Шойлеков на височините по южния склон на Голо бърдо на 3 км североизточно от Радомир; колоната на кап. Юнглинг при с. Градини. (Командир на юнкерската дружина бе подполк. Панко Димитриев. Тоя скромн, тих, но храбър офицер е командвал на фронта 34-и пехотен полк през време на отсъствието на титулярния полковник командир. За усилената му дейност на фронта подполк. Панко Димитриев получил 3-месечна почивка, за което е бил пратен във Военното училище да командва юнкерската дружина. На тая длъжност го заварват владайските събития. Той е командвал с голяма храброст Юнкерската дружина. При обезоръжаването на бунтарския влак при Захарната фабрика на 28 септември 1918 г. шапката му е била пробита с два куршума, а шинелът му е бил направен „на решето“; но Бог запазил живота му. Тая шапка и тоя шинел и днес се съхраняват от децата му като семейни реликви.)

Бунтарите са окончателно разпръснати: те се разбягаха в разни посоки. Райко Даскалов се укри. (По някои сведения той се укрил в с. Лиляч, Кюстендилско, в стар учител дружбаш. По-късно той се появи в Солун, добрал се дотам под закрилата на съглашенските войски.) Срещат се по-големи групи бунтари по посоките Сливница, Петрохан, Радомир – Самоков и Витоша – Панчарево – Лозенска планина – Вакарел. Направено е нареждане за залавянето им. Пръснати поединично и на малки групи, се обаждат по цяла Югозападна България и правят пакости.

От фронта започват да пристигат в добър ред боевите полкове. Със съгласието на Щаба на действащата армия се телеграфира на началник-дивизионна област в Дупница да съобщава на пристигащите полкове къде да се групират, а именно: 13 п. п. – Кюстендил, 14 п. п. – Дупница, 26 п. п. – Радомир, 18 п. п. – Самоков, 20 п. п. – Долна баня и гарата Костенец-баня, 10 конен полк – Сливница,

продължила марша си покрай жп линията по долината на Струма; артилерията под прикритието на сборни роти и германската 3/9 дружина настъпила по шосето за Радомир. На 3–4 км южно от Батановци колоната имала голяма почивка от един час. След почивката полк. Шкойнов издал заповед за реда, по който частите да влязат в Радомир, предполагайки, че бунтарите са се отдръпнали от града. Но в 3 ч след пладне той получил донесение от конницата, че Радомир е зает от бунтарите и че тези последните се готвят за отпор и вече пръснали вериги срещу конницата. При това известие полк. Шкойнов наредил частите да продължат настъплението, предписано от заповед № 3. Юнкерската дружина, предшествана от един ескадрон, в 6 ч вечерта достигнала до гарата и завързала бой. Сборните роти и германската 3/9 дружина в 5 ч достигнали града при казармата, сменили конницата и също започнали бой с бунтарите. Артилерията не взела участие в тоя бой, защото имало опасност за града от нейната стрелба. Боят продължил до настъпване на нощта. В 7,15 ч вечерта огънят бил прекратен. През нощта бунтарите се разбягали и дясната колона заела града и се разположила за нощуване така: германската 3/9 дружина заела западната крайнина на града и гарата до Кюстендилското шосе; юнкерската дружина заела източната крайнина, включително двете шосета за Кюстендил и Дупница; артилерията с 4-а сборна и 7-а сборна рота – по двете страни на шосето на северната крайнина при казармите. Нощуването е при бойни мерки за охрана.

в) Колоната на подполк. Шойлеков, без да срещне противник, прехвърлила Голо бърдо, но не могла да достигне височината Огоя, а пренощувала на позиция на южния склон на Голо бърдо на 1 км североизточно от града. На 3 октомври тая колона зае в. Огоя.

г) Колоната на кап. Юнглинг също не срещнала противник по пътя си Църква – Крапец – Диканите; привечер тя достигнала до с. Градини и се разположила на позиция при кота 710 на кръстопътя Радомир – Самоков и София – Крапец – Дупница. Нощувала с бойно охрана. Така привърши денят 2 октомври. При Радомир са пръснати и последните останки от бунтарите.

8 конен полк – в Новоселци. С това се гонеше целта – да се опаше София с надеждни войски за всяка евентуалност, защото имаше опасност както от бунтари, идещи от фронта, така от метежници и превратаджии, идещи от София от вътрешността, а така също имаше опасност и от германците. (Началникът на щаба на 2-ра армия ген. Борис Сирманов телеграфира до щаба на крепостта по кой маршрут тия части ще достигнат до местоназначението им.)

Германските и австро-унгарските части започнаха да си заминават. По силата на Солунското примирие те трябваше да напуснат царството в 4-седмичен срок. На 3 октомври австро-унгарският военен пълномощник майор Кюнцл с № 1928 съобщи, че техните П/30 и I/102 дружини още същата вечер трябва да се приберат в своята дивизия и заради това те в 2 ч след пладне (на 3 октомври) трябва да бъдат сменени. Същия ден се получи заповед от ген. Фон Ройтер, че германските части от 3 октомври престават да се подчиняват на коменданта на крепостта. Позициите на германските и австрийските части постепенно бяха заети от български части.

Пред неподвижната отбрана на крепостта на 3 октомври 1918 г. не се случи нищо особено.

Пред гарнизона на Владайската позиция – също.

Подвижната отбрана на крепостта на 3 октомври 1918 г. За 3 октомври Щабът на крепостта разпореда – частите от подвижната отбрана да се затвърдят на обектите, които трябваше да достигнат по оперативна заповед № 3. Разузнаването да се продължава към с. Пчелинци, Извор, Дол. Раковец и градовете Дупница и Самоков. За да се установи точно къде има бунтари в големи групи, на аеропланната школа бе заповядано да изпрати аероплани, за да разузнаят районите: Радомир – Извор – Дикани, Батановци – Брезник – Трън, Дупница – Самоков – Белчин – Дикани, Поповяне – Бистрица – Панчарево – Нови хан – Калково – Самоков; Ихтиманското поле.

В бирария „Батенберг“ се състояло събрание на членовете на Софийското колоездачно дружество. Обясни им се, че при липса на конница колоездачите биха могли да я заменят, като се поставят в услуга на защитата на София. Те приеха предложението с удоволствие и бяха разпределени по частите, за да бъдат използвани като

куриери за донесения и изпращане заповеди.

Войските от подвижната отбрана през тоя ден не водиха бой. Те се укрепяваха на заетите позиции и станаха някои размествания поради смяната на съюзните части и пристигането на нови български части.

Колоната на кап. Юнглинг при Градините бе сменена с Шуменската опълченска дружина и една батарея (кап. Баев). Сменената германска дружина, в изпълнение заповедта от ген. Фон Ройтер се отправи за Батановци.

Колоната на подполк. Шойлеков на 3 октомври сутринта настъпи от мястото на нощувката си (на Голо бърдо) и зае височината Огоя.

Частите околоръст на град Радомир останаха на заетите нощес места и използваха деня 3 октомври за укрепяване, почистване и почивка.

Конницата в 7 ч сутринта на 3 октомври настъпила от Делибалтин чифлик по долината на р. Струма за с. Върба, имайки в авангард лейбескадрона (1-ви). В това село нямало бунтари. Тук конницата се разположила на квартири (3,03 ч след пладне); като изпратила постове на кюстендилското шосе за обезоръжаване на отстъпващи войници и разезди напред за разузнаване и за връзка с колоната на подполк. Шойлеков. В 8,05 ч след пладне на 3 октомври началникът на конницата полк. Кисъев изпрати донесение на началника на подвижната отбрана, че предлежащите села са свободни от бунтари.

На 3 октомври вечерта войските от подвижната отбрана пренощуваха както следва:

Шуменската опълченска дружина + 2-ра пол. с. с. батарея (кап. Баев) – всичко 4 роти + 4 оръдия на позиция при с. Градините (Дикани); на височината Огоя – 2-ра, 5-а и 6-а рота от 1-ва допълваща дружина + 4-а сборна отпускарска рота; при кошарите Чаворски – 1 ескадрон; в с. Върба 2 1/2 ескадрон; при спирка Канджулица 1 ескадрон; в Радомир – юнкерската дружина (3 роти) + 2-ра и 3-а сборни отпускарски роти + стрелковото артилерийско отделение (8 ор.) на майор Ганев + 4-а с. с. полска батарея на кап. Попхристов – всичко в Радомир 5 роти + 12 оръдия + ескадронът на ротмистър Блъсков, в

комендантското на Радомир 4-а рота от 1-ва допълваща дружина + 1-ва сборна отпускарска рота – всичко 2 роти. В комендантството на гарата – спешната батарея на кап. Стойчев (Варна) + една германска рота. В с. Батановци – полуротата на поручик Милев (от 31-ва сборна дружина); в с. Църква и Перник по една сборна полурота от 4-а допълваща дружина; щабът на войските от подвижната отбрана – в Радомир.

Поради 8-дневните денонощни усилия без сън и почивка на 3 октомври полк. Шкойнов заболял и на негово място за началник на войските от подвижната отбрана бе назначен генералщаб. полк. Никола Илиев.

23. Абдикацията на цар Фердинанд

На 2 октомври София се радваше на победата над бунтарите при Радомир и заемането на тоя град – столицата на „Радомирската република“. Войските на отбраната се засилваха с нови части от вътрешността и от фронта.

Но софиянци не подозираха, че над техните глави и над България виси друга опасност. Правителството бе обезпокоено от едно официално донесение, че в Румъния фелдмаршал Макензен подготвя експедиция от германски и румънски войски, за да накаже България за сключеното примирие и че турците трупат войски на нашата граница при Одрин. (Доклад на парламентарната изпитателна комисия за анкетиране управлението на бившия кабинет Ал. Малинов – Костурков, 1923.) И германците в София се раздвижиха – ясно бе, вземаха някакви загадъчни мерки. Ген. Ройтер посети началник-щаба на крепостта, „за да се ориентира в положението на отбраната“. (Придружен от преводача си, българския капитан Първан Драганов.)

Правителството чувстваше някаква реална опасност, затова министър-председателят помоли намиращия се в София френски офицер Трусон – французите по-скоро да окупират София.

Малинов искаше да посвети в положението и камарата, на която,

макар и Радославова, се опираше. Затова в 9 ч сутринта на 2 октомври той повика в Народното събрание (министерската стая) представителите на политическите партии. (Присъствал и тесният социалист Георги Кирков.) От правителствена страна са присъствали министрите Малинов, Ляпчев и ген. Савов. Присъствал е и заместник главнокомандващия ген. Георги Тодоров.

Последният започнал доклад за положението на фронта, а Малинов напуснал събранието, за да отиде в двореца. Ляпчев прекъснал доклада на ген. Тодоров и сложил на обсъждане въпроса за абдикацията на царя.

„Господа, оставете вече фронта, то е вече минало; аз искам да повдигна един въпрос, по който трябва да си кажете мнението; Македония, за чието освобождение народът ни даде толкова жертви – надгробната плоча на тази Македония аз, нейният син, подписах.“ При тия думи Ляпчев се просълзил, проронили сълзи и някои от присъстващите. „Остава ни България, продължил Ляпчев, за нея трябва да мислим; цар Фердинанд дължи едно удовлетворение на българския народ.“ Всички останали изненадани от тия думи на Ляпчев. Настанало гробно мълчание. „Повтарям, натъртено казал Ляпчев, цар Фердинанд дължи едно удовлетворение на българския народ и настоявам всеки от вас да си каже мнението.“ Никой от присъстващите се е осмелил да продума за или против – Ляпчев продължил: „Възможно е да бъдете повикани от царя, да си кажете мнението по неговото положение; всеки от вас трябва да бъде чист пред съвестта си; въпросът е за България; трябва всички да бъдем единодушни. (В. Пасков – „Как абдикира цар Фердинанд“, д-р Ал. Гиргинов; „От война към мир“, 1937 г.)

Министър-председателят Ал. Малинов се представи на царя и след кратък разговор върху условията за примирието му казал: „Вие, Ваше Величество, трябва да помислите върху Вашето положение.“ Няма ли друг изход“, попитал царят. – „Друг изход няма, отговорил Малинов и след това добавил: Повикайте партийните водачи, ако обичате, изслушайте тяхното мнение.“

Настъпило мълчание, което Малинов нарушил с думите: „Във всеки случай помислете как трябва да обоснове абдикацията си.“

След пладне на 2 октомври царят повикал водачите на партиите да чуе мнението им. (Д-р Ал. Гиргинов: „От война към мир“, 1937 г.) На всекиго от тях той задавал един и същ въпрос: „Какво мислите за моето положение“ Теодор Теодоров отговорил: „Това е работа на правителството“. Д-р Радославов и Д. Тончев го съветвали да не абдикира. Добри Петков го посъветвал да послуша това, което ще каже правителството в лицето на г-н Малинов.

През нощта на 2 срещу 3 октомври повикаха в двореца коменданта на крепостта ген. Протогеров. Той отиде и в 1 ч през нощта се завърна в щаба на крепостта и събщи на началника на щаба, че му предложили да го направят министър-председател и главнокомандващ, ако се съгласи да сваля и арестува правителството, за да се продължи войната, като се оттеглят нашите войски на Стара планина и там се отбраняват, докато пристигнат идващите ни на помощ германски дивизии. „Генерале, ти ще спасиш положението“, му рекъл царят. „Не можах да устоя на молбите на царя и се съгласих“, завършил Протогеров. Тогава царят го поздравил с чин генерал-лейтенант. Началникът на щаба се опитал да го разубеди от това рисковано предприятие и останал с убеждението, че отчасти го разколебал. След тоя разговор Протогеров се свил на кушетката с думите: „Сега, Коста, да подремем, пък утре – каквото Бог даде.“

На другия ден (3 октомври) по спомените на ген. Сава Савов, ген. Петър Ганчев се явил при военния министър, за да му доложи за производството на Протогеров. Но военният министър ген. Савов се противопоставил на това производство, защото „времената не са да се занимаваме с производство“, и защото Протогеров скоро бил произведен в чин генерал-майор, та нямал право да получи по-горния чин. След 1–2 дена ген. Сава Савов случайно срещнал Протогеров при Народния театър и му казал, че той се противопоставил на неговото производство, и свършил с думите: „Поради това ти не си генерал-лейтенант.“ Тогава Протогеров разказал на генерал Савов какво му е сторено от царя и че той не се бил съгласил на това.

След няколко години ген. Савов срещнал в Хисаря столичния адвокат Георги Стрезов (охридчанин). Завели разговор върху тежкото положение на България. Тогава г-н Стрезов под много голям секрет

му казал, че на времето около абдикацията на царя Протогеров му съобщил, че бил викан от царя, който му предложил да сваля правителството, да състави нов кабинет и да продължат войната, като отстъпят даже до Балкана, за да дочакат германските подкрепления, но той (Протогеров) бил отказал. По-късно Георги Стрезов потвърдил казаното и с писмо до ген. Савов. Гласност на това писмо е дал г-н Александър Гиргинов в своята прекрасна книга „От война към мир“ (1937 г.), страница 207. (В тая книга д-р Ал. Гиргинов е описал великолепно и документирано политическата страна на въпроса около тия събития.) Писмото гласи: „След усмиряването на радомирските пълчища веднага ме (ген. Протогеров) повика цар Фердинанд и ме надумваше да прекатурна Малинов и аз да съставя ново правителство, нарече ме велик патриот, обсипа ме с ласки и обещания и ме увещаваше да приема, за да спася престола и династията. В тоя дух дълго ми говори царят, но аз, като си го познавам, не приех, разбира се.“

Ето при каква натегната атмосфера столицата прекара нощта срещу 3 октомври 1918 г. На другия ден може би предстояха още борби с бунтарите. Но едно събитие – абдикацията на царя отец и възшествието на Негово величество младия цар на престола – даде съвършено нов обрат на събитията.

На 3 октомври вечерта Н. В. царят отец се отказва от престола в полза на своя син Негово царско височество престолонаследника княз Борис Търновски. Още се водят спорове по чия инициатива е станала абдикацията на царя. Едни (В. Пасхов, д-р Ал. Гиргинов и др.) твърдят, че царят е бил заставен да абдикира от тогавашното правителство. Други (Мадол, Новак, Пеге и др.) – че царят е абдикирал доброволно по своя воля, за да помогне на народа си, поради тежките последици, които ни донесе войната. Ние не можем да се присъединим нито към едното, нито към другото твърдение. Ще оставим времето да каже историческата истина по тоя въпрос.

След като на 2 октомври министър-председателят Ал. Малинов беше говорил откровено върху абдикацията на царя, на 3 октомври той поискал аудиенция. В 6 ч вечерта той вече е бил в двореца и в

9 ч вечерта излязъл оттам с подписаната от царя абдикация и обявил, че България вече има нов цар. По случая бяха издадени два манифеста към българския народ, приподписани от отговорните министри. С единия манифест царят отец обявяваше, че се отказва от престола на българските царе в полза на първородния си син, а царят син обяви, че се е възкачил на тоя престол. И двата манифеста са пропити от любов и преданост към България и българския народ.

Министър-председателят Ал. Малинов веднага поднесе оставката на кабинета на новия цар. Но Негово величество не я прие, изказвайки доверие на кабинета. Малинов остана да управлява и при младия цар.

Същата нощ (3 октомври) царят отец беше решил да напусне България. Влакът го чакаше на гара Казичане. В 11 ч през нощта (3 октомври) министър-председателят г-н Малинов отишъл на гара София да изпрати царя: другите министри не отишли да го изпратят по негово желание. Отишъл само военният министър ген. Савов по заповед на младия цар. В 11,15 ч пристигнал от Казичане царският влак, носещ царя баща и царя син. Двата министри влезли във вагона на царя и си взели сбогом. Влакът тръгнал и царя отец със сълзи на очи напусна България, която той обичаше и която той възвеличи и културно издигна. Младият цар изпрати баща си до гара Надежда, откъдето с автомобил се завърна в двореца вече напълно цар на българите.

24. 4 октомври 1918 г. – петък

За 4 октомври бе свикано Народното събрание. Министър-председателят Ал. Малинов прочете в събранието манифестите – за отричането от престола на царя отец и за възцаряването на царя син; последният манифест, за възшествието на Н. В. цар Борис III, е съпроводен от народните представители с бурни аплодисменти.

Народното събрание, макар в болшинството си привърженици на д-р Радославов, почти единодушно одобри политиката на Ма-

линовия кабинет от поемането на властта до абдикацията на царя отец.

Народът посрещна с неописуем възторг възцаряването на Негово величество. По цялата страна станаха величествени манифестации за израз на симпатии към новия цар. Отслужени бяха и благодарствени молебени. София е в делириум от възторг и любов към новия цар. Улиците са пълни с ликуващ народ. Виковете „ура“ и песните не стихват. Граждани и селяни от близките села навлизат в двора на двореца. Негово величество се показва на балкона и отправя първите царски думи към своя народ:

„Трогнат съм от горещите симпатии и доверие на народа. Призовавам го да се сплоти, за да изведем страната на пътя на щастието и благоденствието.

Аз вярвам в звездата на българския народ. Да живее България!“

Така се приключи една тежка страница в нашата най-нова история. Войната остави на българските правителства и на младия цар много рани за лекуване. Едни са излекувани вече, остават други да се лекуват. Нека се надяваме, че мъдрият ни цар ще изведе полекалека държавния ни кораб на спасителния бряг.

25. След 4 октомври 1918 г.

Какво стана на фронта на крепостната отбрана след възцаряването на Н. В. цар Борис III

Бунтарите бяха разпръснати, но пътувайки за домовете си, вършеха изстъпления. Бунтуваха се и някои връщачи се от фронта части (Неврокоп, Гюешево). Започнаха да се завръщат и бойните полкове от фронта.

На 4 октомври войските не промениха разположението си от 3 октомври вечерта. Поради болест полк. Шкойнов е сменен с полк. Н. Илиев, който на 4 октомври прие длъжността. Началникът на неподвижната отбрана също беше заболял още на 1 октомври. Затова днес (4 октомври) на негово място бе назначен ген. щ. полк. Ив.

Кабакчиев. Министерският съвет реши да се обяви обща демобилизация на армията. За целта бе издаден на 4 октомври указ № 1. Същия ден (4 октомври) частите от Софийския гарнизон на лагера и войската по цялото царство положиха клетва за вярност на новия цар. Комендантът на крепостта ген. Протогеров на лагера държа по случая възторжена реч.

На 5 октомври в Радомир положиха клетва и частите от подвижната отбрана.

От 6 октомври поради обявената обща демобилизация се започна демобилизирането на войските от крепостната отбрана по ред, определен от щаба на крепостта.

От 10 октомври се започна връщането в София на частите от подвижната отбрана, като на позицията ги заменяха части от пристигналия на 7 октомври в Радомир 26 п. Пернишки полк.

На 11 октомври всички части от подвижната отбрана вече бяха в София. Съвсем слаби части останаха в Радомир, Диканите, Батановци за носене караулната служба.

Съюзническите части постепенно се изтегляха на север към Берковица – Лом и с железницата за Ниш. На 10 октомври си замина от София и последната тяхна част.

Съгласенски войски бяха наближили старата ни граница. Първият влак с френски черни войски пристигна в София на 12 октомври.

На 13 октомври в столицата вече цареше спокойствие. Частите на постоянно квартируване в София се бяха вече завърнали и поели гарнизонната служба. Освободени бяха телефоните за градски и междуградски частни разговори.

От 14 октомври се започна снемането на частите от околоръстната неподвижна отбрана на крепостта. Малка част остана при гара Владая, за да охранява прохода, но на 15 октомври и тя се прибра в София.

На 15 октомври с заповед по военното ведомство № 6 ген. Ал. Протогеров и полк. Коста Николов бяха освободени от заеманите при отбраната на крепостта длъжности и върнати на длъжностите им в дирекцията С.Г.О.П. За комендант на крепостта на мястото на Протогеров бе назначен началникът на 1-ва военна инспекционна област генерал-лейтенант Стефан Нерезов, който прие длъжността същия ден (15 октомври).

От 16 октомври се започна разформирането на крепостта София. Бяха откомандироваани в частите им или демобилизирани всички чиновници, които се числяха в щаба на крепостта.

Така приключи един тъжен епизод от нашата най-нова история.

Заклучение

Печалните владайска събития са второто крупно нещастие за страната ни след погрома при Добро поле. От резюмето всеки е виждал, че ако радомирският бунт беше успял, България може би днес нямаше да съществува. Такова е значението на успешното потушаване на тоя бунт и нека всеки сам прецени заслугата на тия, които го потушиха.

Владайският войнишки бунт е поучителен от много страни. Ние тук нямаме нито място, нито възможност да изнесем поуката в пълната ѝ цялост. Но не можем да отминем следното:

а) Водачите на българския народ трябва да изучат психологията на народа си, за да знаят как да го управляват, как да го водят в бой и до кой предел да опъват неговите жизнени (душевени, морални и телесни) струни, за да не се скъсват те тъкмо когато най-много трябва да са здрави.

б) Народът ни трябва да разбере, че великите дела се творят със страшни жертви и лишения че ще победи този, който издържи докрай – който е силен духом в последната минута и е решил или да победи, или да умре.

в) Крайно време е вече училището, казармата и църквата да си подадат ръка и под едно общо ръководство да превъзпитат нашия народ, за да се яви утре той обединен духовно около вековния наш идеал: една идея, едни чувства, обществена дисциплина, преданост към цар и родина и готовност на саможертва за тях „България над всичко“!

г) Всички части, които имаха за началници волеви и силни люде; началници, които гладуваха и страдаха заедно с войниците си, не се бунтуваха, издържаха до край и с чест се завърнаха в гарнизоните си.

Велика е заслугата на тия, които отстраниха надвисналата над България опасност при Радомир, Перник и Владая. Заслугите на дейците във Владайските събития трябва да се търсят в три направления: подготовка на средствата за борба, идейно ръководство на борбата и провеждане тая борба на бойното поле.

Заслуга има най-напред тогавашният кабинет начело с министър-председателя Ал. Малинов, който с твърдост реши – със силата на оръжието да се потуши бунтът, щом като мирните средства не помогнаха. Но това оръжие не съществуваше в оня момент в достатъчни размери. Войсковите части в столицата бяха много малко и като изключим юнкерската дружина на подполк. Панко Димитриев и артилерийското стрелково отделение на майор Ганев, всички бяха комплектувани от необучените и млади хора.

а) За това по подготовка и на средствата за борба – войската, която да брани столицата – най-голяма заслуга има тогавашният военен министър генерал Сава Савов. Още на 20 септември, когато с министър Ляпчев той бе отишъл в Главната квартира, за да се ориентира в положението, ген. Савов прозре опасността и с връщането си в София взе мерки да се събере достатъчно войскова сила, която да брани столицата и Главната квартира. Веднага той разпореди Школата за запасни подпоручици да замине за Кюстендил да брани Главната квартира. По-късно той изпрати при Захарна фабрика Юнкерската дружина за обезоръжаване на бунтарските влакове. Той нареди да пристигнат от вътрешността в София всички допълващи и опълченски дружини и се използват за защита на столицата. Той разпореди да се насочат към София всички отпускарски влакове и от отпускарите да се сформират сборни отпускарски роти, дружини и полкове. И със своето непосредствено наблюдение над развиващите се събития ген. Савов даваше мощ на защитата, да бъде твърда и бърза. За всичко той ежечасно държеше в течение министър-председателя.

В това отношение има заслуга и ген. Пантелей Ценов, който като началник на Софийския гарнизон пръв още на 24 септември през нощта взе мерки, които бяха в неговата власт, за да с е запази столицата от бунтарско нахлуване; за защитата на София той даде жертва и единственото си живо дете – храбрия и хубав като мома гвардеец

ротмистър Цветан Ценов.

В подготовката и групирането на частите за отбраната на столицата имат заслуга още следните офицери: генерал Стою Брадиштилов, който като началник на канцеларията на Военното министерство беше дясната ръка на военния министър по съсредоточението на допълващите и опълченските дружини в София; той в буквалния смисъл на думата бе денонощно на бюрото си – да предава и приема разпореждания. Ген. Вълко Василев, помощник началник на гарнизона и полк. Марин Касъров имат заслугата, че денонощно приемаха от гарата отпускарите офицери и войници, формираха от тях строеви роти, батареи, дружини и полкове и веднага ги изпращаха на позициите.

Столицата трябва да благодари твърде много и на тогавашния неин военен комендант полк. Пантелей Парасков, който при всички трагични дни за столицата с твърдост и достойнство завардваше добрия ред в нея.

б) По идейното ръководство на борбата с бунтарите за спасението на столицата ще има да се произнесат други. Но тук не можем да отменим заслугата на коменданта на крепостта ген. Ал. Протогеров. Той беше първият идеен ръководител и със своето обаяващо по онова време име даде авторитет и морална сила на отбраната.

Като е дума за заслуга поради морално въздействие, тук трябва да се спомене и голямото име на тогавашния министър на вътрешните работи Михаил Такев, който не жалеше труда си да посещава частите по позициите и със своето себеотрицание ги окуражаваше да изпълнят своя отечествен дълг, макар срещу себе си да имат за противник свои братя. Но това, което прави от Такев един много заслужил българин след световната война, то е, че той след потушаването на владайския бунт, когато при връщането на бунтарите по домовете им бунтарският дух беше обзел цялото царство, той, Михаил Такев, като министър на вътрешните работи обиколи буквално цялата страна и със събрания и речи успокояваше и окуражаваше народа, вдъхваше му спокойствие да се предаде на своята мирна работа и нови надежди за неговото по-добро бъдеще.

в) От гледище на непосредственото командване на войските трябва с почит и благодарност да се спомене името на полк. Иван Шкой-

нов. (По-късно генерал, председател на Софийското дружество на запасните офицери.)

Неговата заслуга за спасяването на столицата е голяма. Ген. Шкойнов (по онова време в чин полковник) започна командването на войските през нощта на 24 септември, води ги храбро и самоотвержено в боевете на 29 септември при Княжево и Горна баня, на 30 по Люлин и при Владая, на 1 октомври – при Църква и Мошино, на 2 октомври при Перник и ги заведе в Радомир; превзе тоя град и окончателно разпръсна бунтарските орди. Макар изтощен и болен, полк. Шкойнов бе всякога между войниците си и със своя пример на издръжливост и безстрашие ги увличаше и те побеждаваха. И когато вече цялата бунтарска тълпа бе обезвредена, полк. Шкойнов подаде рапорт, че е заболял и даде длъжността на своя заместник полковник Н. Илиев. Хвала му!

Заслуга в защита на София имат и всички ония знайни и незнайни офицери, подофицери и войници, които с горчиво чувство, че се бият брат срещу брата, водиха борбата, излагаха се на смъртта, гладуваха през цялото време на бунта, но спасиха столицата от разорение и България може би от ново робство. Хвала им!

На пишещия тия редове е свидно да отmine без отбелязване геройството на юнкерите, които, бидейки още деца, при такава нерадостна обстановка, водени от достойни офицери начело с подполковник Панко Димитриев, добиха бойно кръщение и процентно дадоха най-много жертви: убити 7 души (3 офицерски кандидати и портупей юнкери) и ранени 28 души (1 офицер, 3 офицерски кандидати и портупей-юнкери и 24 юнкери). „Юнкерите спасиха положението“, е убеждението и днес на тоя, който тогава носеше най-голямата отговорност за спасяването на столицата (ген. Сава Савов).

Дължим благодарност и на тогавашните наши съюзници (германци и австро-унгарци), които ни помогнаха да отбием атаките на бунтарите, които отчаяно нападаха и се съпротивляваха 5 дена. Заслужава тук да се споменат имената на майорите Бертхолд и Шулце, а най-много името на кап. Юнглинг, командир на 1-ва дружина от 9-и германски резервен полк, който редом с нашите части води бой с дружината си за спасението на столицата.

Нека отдадем дан на признателност и на ония от защитниците, които загинаха при потушаването на бунта или бяха ранени. Убити бяха: 7 офицери, 3 офицерски кандидати, 4 юнкери, 3 школници, 11 войници – всичко 28 души. Ранени имаше: 4 офицери, 3 офицерски кандидати, 24 юнкери, 15 школници и 40 войници – всичко 86 души.

Загинаха мнозина и от бунтарска страна. Частите от отбраната донесоха, че са погребали 381 бунтари и са пленили 5425 души. (Точната цифра на убитите и ранените от двете страни не е установена. В архивните дела се намериха данни само за посочените по-горе числа. Истината е по-печална.)

Ето резултата от това престъпно безумие, което вечно ще тежи върху българската народна съвест с позорното име „Радомирска република“ или „Владайски събития“.

Вечна слава на загиналите защитници на столицата!

Бог да прости всички умрели в това братоубийство!

Хвала и чест на живите защитници!

Към живите участници във Владайските събития

Авторът на книгата „Клетвопрестъпниците“ не претендира да е изчерпал всички епизоди от борбата за спасението на столицата. Той обаче се стара да бъде искрен и обективен при използване на документите и спомените, за да напише една правдива и достоверна история на тия събития. При оскъдността на сведения за тая борба възможно е авторът да е попаднал в заблуждение, а може би и във фактически грешки. Той ще бъде благодарен на всеки – било сражавал се в редовете на отбраната, или пък в редовете на противната страна, който документирано и достойно посочи тия грешки – било като лично до автора изпрати спомените си, или ги обнародва в пресата. С това ще се послужи на истината.

ПОСЛЕСЛОВ

В днешните времена на масова престъпност това понятие така е навлязло в нашия бит, че малцина са онези, които се замислят за смисъла на тази дума. Престъпление всъщност означава престъпване на някаква черта. Престъпникът е човек, несъобразил се с определено ограничение и поради това нанесъл вреда на отделна личност или на обществото. Понякога престъпление може да се извърши и без зла умисъл, но това не оправдава извършителя, а само би могло да бъде смекчаващо вината при произнасяне на присъдата. Но има едно друго прекрачване на граница и престъпване на закона, което се нарича клетвопрестъпничество. Неслучайно избрахме тази страна, но силна дума за заглавие. Клетвопрестъпничеството не е обикновено престъпление, то означава отказване от посто обещание, отричане от дълг. Клетва за ангажимент към обществото или Отечеството тържествено полагат народни представители, лекари, воини. Онези, който, веднъж врекъл се по този начин, наруши дадената дума, е много по-голям престъпник от всички, които по един или друг начин, умислено или не, са потъпкали закона. Клетвопрестъпничеството не може да бъде неволно и несъзнателно, защото клетвата е високиморално задължение. Нейното нарушаване води до сурово осъждане и от нравствена, и от законова гледна точка.

Годината е 1918. Не са изминали и 12 месеца от преврата в Русия, извършен от шепя терористи. По-късно той ще бъде наречен „революция“, а още по-късно – „велика октомврийска революция“. Завладели с измама властта, тези международни престъпници успяват да излъжат народа си, че ще дадат мир, хляб, земя, свобода, равенство, законност. Вместо мир руският народ бива въвличен в най-кръвавата от всички войни – Гражданската. Вместо да получат хляб, руснаците стават жертва на гладната смърт, която покосява милиони. Обещаното равенство е подменено от диктатура. Вместо да се сдобият със земя, руските селяни стават роби на колхозите – система, много по-страшна от крепостничеството. Вместо обещаната свобода милиони получават концлагери, затвори, разстрели без присъ-

ди. Вместо със закони Русия започва да се управлява от зловещата ЧеКа. Но в началото на XX век информацията не е така мащабна и непропорционална, затова сведенията за ставашото в Съветска Русия не достига до всички. Това дава възможност на ловки манипулатори да размътят съзнанието на българския народ. Най-податливи на комунистическия наркотик са синовете му на фронта. Там болшевишките агитатори използват умело всяка грешка на управляващите, за да настроят войниците срещу властта. Досега знаем за героичните подвизи на Александър Стамболийски, Райко Даскалов, Георги Дамчинов, Георги Димитров и на безименните дезертьори, които са тръгнали да свалят законното правителство. Сега ние ви предлагаме спомените на един защитник на София, публикувани във вестник „Мир“ през 1938 г. И ви оставяме сами да си направите преценка.

Защото истината може да се разбере, когато бъдат изслушани двете страни. И ако сте съгласни, че извършеното по време на Радомирската република и на т. нар. Владайско въстание е клетвопрестъпничество, когато минете край паметника на позора, хвърлете камък и кажете: „Проклети да са клетвопрестъпниците, които искаха България да стане болшевишка република.“

Редакторът

КЛЕТВО _____ **ПРЕСТЪПНИЦИТЕ**

Владайските събития през септември 1918 г.

БЪЛГАРСКА

Първо издание

Редактор

ВАСИЛ СТАНИЛОВ

Художник

и технически редактор

ГИЧО ГИЧЕВ

Коректор

ЛИЛИ БОРИСОВА

Формат 60/84/16

Печатни коли 7,75

Работилница за книжнина

• **ВАСИЛ СТАНИЛОВ** •

София, бул. „Драган Цанков“ 4

Печатница **ANGO BOY**

Тел.: (02) 981 06 12

e-mail: angoboy@abv.bg